

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**ΠΜΣ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ
ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ**

*«Ιδρύματα Παιδικής Προστασίας:
Ένας παρωχημένος ή αναγκαίος θεσμός;»*

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Χριστίνα Κοϊντόση

ΑΜ:3032201701409

Τριμελής Επιτροπή:

Α. Φερόνας, Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής,
Η. Κουτσούκου, Επιστημονική Συνεργάτιδα,
Μ. Σπυριδάκης, Αναπληρωτής Καθηγητής

ΚΟΡΙΝΘΟΣ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2019

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η εκπόνηση της συγκεκριμένης μελέτης δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς την στήριξη συγκεκριμένων ανθρώπων, τους οποίους οφείλω να ευχαριστήσω θερμά.

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω την τριμελή μου επιτροπή, κ.κ Ανδρέα Φερόνα, Ηλέκτρα Κουτσούκου και Μάνο Σπυριδάκη, που με την καθοδήγηση και τις συμβουλές τους συνέβαλαν τα μέγιστα στην διαδικασία εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου, Γιώργο και Αγγελική για την ενθάρρυνση και αμέριστη υποστήριξη τους, καθ όλη τη διάρκεια της ακαδημαϊκής μου πορείας και δη κατά το στάδιο εκπόνησης της συγκεκριμένης εργασίας.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω στον Γιάννη Πέτσα, ο οποίος υπήρξε δίπλα μου ως αρωγός, ανατροφοδοτώντας με διαρκώς μέσω της ανιδιοτελούς υποστήριξης του και μέσω του γνήσιου ενδιαφέροντός του. Ευχαριστίες οφείλω, επίσης, στους φίλους μου για την υποστήριξη και την συμπαράστασή τους.

Τέλος, ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω σε όλους όσους δέχτηκαν να λάβουν μέρος στην ερευνητική διαδικασία και μοιράστηκαν μαζί μου τις εμπειρίες τους. Χωρίς την συμμετοχή τους η ολοκλήρωση της συγκεκριμένης εργασίας δεν θα ήταν δυνατή.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα ιδρύματα παιδικής προστασίας και δη ο θεσμός του ιδρύματος τείνουν να απασχολούν έντονα τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, δημιουργώντας διττό προβληματισμό, αφενός μεν ως προς την αναγκαιότητα της ύπαρξής τους, αναγνωρίζοντας τη διακριτή πορεία τους - από το παρελθόν ως σήμερα - και αφετέρου δε ως προς την ανάγκη δημιουργίας ενός καινοτόμου θεσμού, ικανού να ανταπεξέλθει στο επιτακτικό κάλεσμα του 21ου αιώνα. Επιπρόσθετα, κομβικό σημείο δεν παύουν να αποτελούν τα δικαιώματα των παιδιών και ιδίως εκείνων που διαβιούν σε ιδρυματικό περιβάλλον, όπως ακριβώς αναγνωρίζονται από διεθνείς συμβάσεις και συστάσεις, έχοντας απώτερο σκοπό τη διαφύλαξη αλλά και την αποφυγή τραυματικών εμπειριών γι' αυτά. Εν κατακλείδι, αν και η τοποθέτηση του ανηλίκου στο ιδρυματικό καθεστώς, αρκετές φορές θεωρείται ως κάτι αναπόφευκτο, καθοριστικής αξίας αποτελεί η προφύλαξη του παιδιού από παράγοντες που επιφέρουν αρνητικές επιδράσεις στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξή του, ενώ παράλληλα κρίνεται αναγκαία η χρήση κατάλληλων στρατηγικών για την ορθή αντιμετώπιση τους.

Λέξεις κλειδιά: ίδρυμα, ανήλικοι, παιδική προστασία, κοινωνική πρόνοια, δικαιώματα του παιδιού

ABSTRACT

Residential care institutions as well the institution as a term itself, is a key concern for the modern Greek society. It creates a twofold concern: the first one is about the necessity of their existence, recognizing their distinct line - from the past to the present - while the second one is the recognition of the need for creating an innovative institution capable of coping with the urgent call of the 21st century. Additionally, the rights of the children living in residential care institutions are remaining as the focal and this is why they are being recognized by international conventions and recommendations, with a view to safeguarding and avoid trauma to them. In

conclusion, although the placement of a child in institutional arrangements is often inevitable, we should always focus on the protection of the child against those factors that have negative effects on its psychosocial development, by using the appropriate strategies in order to address his needs.

Key words: institution, juveniles, child protection, social welfare, children rights

«Εκείνη τη στιγμή, ωστόσο, που η γριά παραμάνα τον τόλγχε μες' τα φθαρμένα και κιτρινωμένα από τη πολυχρησία πανιά του, ήταν σαν να τον σφράγιζε με μια σφραγίδα, σαν το παιδί να αποκτούσε τη πραγματική του θέση, να γινόταν το παιδί της ενορίας, το ορφανό από το άσυλο, το ταπεινό, πονεμένο και πεινασμένο παιδί, το παιδί που το περιμένουν οι ξυλιές και η κακομεταχείριση, το παιδί που όλος ο κόσμος θα περιφρονούσε και για το οποίο δεν πρόκειται κανείς να έδειχνε ίχνος συμπόνιας»

(Ch. Dickens, Oliver Twist)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρώτο Μέρος: Θεωρητική Προσέγγιση

Πρώτο Κεφάλαιο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....8

Ο θεσμός του ιδρύματος..... 11

Δεύτερο Κεφάλαιο

Τα ιδρύματα Παιδικής Προστασίας.....20

2.1: Γενικά χαρακτηριστικά της ιδρυματικής φροντίδας στην Ελλάδα.....23

2.2: Τα δικαιώματα των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα.....26

2.3: Επιπτώσεις της ιδρυματικής φροντίδας.....30

2.3.1: Η διαβίωση των παιδιών εντός των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας: Μια ενδοσκόπηση της ελληνικής πραγματικότητας.....33

Τρίτο Κεφάλαιο

Διεθνής και ελληνική νομοθεσία για την προστασία του Παιδιού.....36

3.1: Γενικό πλαίσιο και βασικές αρχές.....34

3.1.1: Οικογενειακή Ζωή.....47

3.1.2: Εναλλακτική φροντίδα: γενικές αρχές.....51

3.2: Το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο.....54

Δεύτερο Μέρος: Η διεξαγωγή της εμπειρικής έρευνας

Τέταρτο Κεφάλαιο

<i>4.1: Η παρουσίαση της ερευνητικής μεθοδολογίας.....</i>	<i>57</i>
<i>4.1.2: Το μεθοδολογικό εργαλείο έρευνας.....</i>	<i>58</i>
<i>4.1.3: Δείγμα της έρευνας.....</i>	<i>60</i>
<i>4.1.4: Μέθοδος ανάλυσης των ερευνητικών δεδομένων.....</i>	<i>61</i>

Πέμπτο Κεφάλαιο

Παρουσίαση και ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων

<i>5.1: Το προφίλ των “αποφοίτων” ιδρυμάτων παιδικής προστασίας.....</i>	<i>63</i>
<i>5.2: Η ζωή εντός των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας.....</i>	<i>69</i>
<i>5.3: Το πέρασμα στην ενήλικη ζωή.....</i>	<i>84</i>
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	91
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	93

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη σύγχρονη κοινωνία, έχει καθιερωθεί η αντίληψη ότι, οι ανήλικοι δεν είναι απλές μικρογραφίες ενηλίκων άλλα άνθρωποι ξεχωριστοί, με αναπτυσσόμενη προσωπικότητα και ιδιαίτερες ανάγκες, ιδίως ως προς τον τρόπο διαπαιδαγώγησης τους και ως προς τον τρόπο που αντιμετωπίζονται από την κοινωνία (Κουράκης, 2004). Ως παιδί νοείται κάθε ανθρώπινο ον μικρότερο των δεκαοκτώ ετών, εκτός κι αν η ενηλικίωση επέρχεται νωρίτερα σύμφωνα με την ισχύουσα για το παιδί νομοθεσία (UNCRC, 1989). Καθίσταται σαφές ότι τα παιδιά δεν είναι απλώς αντικείμενα προστασίας, αλλά κάτοχοι δικαιωμάτων, οι οποίοι απολαμβάνουν το σύνολο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους λαμβάνουν ειδική κανονιστική μεταχείριση (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης, 2015).

Η θεώρηση του ανηλίκου ως διαφορετικού θέτει διττά αιτήματα. Από την μια την διατύπωση μιας θεωρίας περί διαφορετικότητας και από την άλλη δε τη διατύπωση μιας θεωρίας που θα μπορεί να ενσωματώσει την διαφορά και την ιδιαιτερότητα υπό το πλαίσιο μιας ευρύτερης τάξης πραγμάτων, όπως αυτή αντιπροσωπεύεται από την κοινωνία των ενηλίκων (Μακρυνιώτη, 1997:11). Οι απαραίτητες προϋποθέσεις με τις οποίες επιτυγχάνεται μια καλή ζωή, αυξάνονται με ταχύτερους ρυθμούς. Το κρισιμότερο ζήτημα εντοπίζεται στο κομμάτι της ανάπτυξης των παιδιών, με κομβικά σημεία την αλληλεπίδραση των γονικών και των κοινωνικών επενδύσεων, καθώς η παιδική ηλικία κρίνεται ως η καθοριστική περίοδος στην ζωή του ατόμου.

Σύμφωνα με την Καλλινικάκη (2006), εμπόδιο είναι δυνατόν να αποτελέσει για την ανάπτυξη της ταυτότητας και της προσωπικότητας του παιδιού η οικογένεια που βρίσκεται σε μόνιμη ή προσωρινή αδυναμία να του προσφέρει την απαραίτητη φροντίδα και προστασία. Είναι γεγονός ότι στην εποχή μας η γονική φροντίδα είναι πλέον πολυμορφική και μεταβαλλόμενη. Αυτό έχει ως συνέπεια το παιδί να ζει από την γέννηση του κι έπειτα σε πολλαπλά σπιτικά με ή χωρίς την συνδρομή των θεσμών παιδικής προστασίας. Προσδοκώντας το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού, τοποθετώντας το μέσα στο πλαίσιο μιας κατάλληλης οικογένειας, απαιτείται

αποτελεσματική διεπιστημονική συνεργασία μεταξύ των επαγγελματιών. Ακόμη μια σημαντική προϋπόθεση είναι η αποτελεσματική προσέγγιση των γονέων και η συνεργασία τους με τις προαναφερόμενες υπηρεσίες.

Ωστόσο, στην εποχή μας έχουν καταγραφεί πληθώρα ερευνών αναφορικά με την διαβίωση των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα, εστιάζοντας στην διαταραχές που διαπιστώνονται κατά το στάδιο της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης των παιδιών. Μολονότι, η τοποθέτηση του παιδιού σε ένα ιδρυματικό περιβάλλον, πολύ συχνά - και κυρίως στην ελληνική κοινωνία - είναι αναπόφευκτη, καθίστανται σαφές ότι χρήζει ιδιαίτερης προσοχής και σημασίας να εντοπιστούν οι παράγοντες που φέρουν αρνητική επίδραση στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του ανηλίκου, ώστε να τεθούν σε εφαρμογή οι κατάλληλες στρατηγικές που θα αποσκοπούν στην αποτελεσματική αντιμετώπιση αυτών.

Η παρούσα εργασία στοχεύει στη διερεύνηση ύπαρξης ή μη των συγκεκριμένων αρνητικών παραγόντων, μέσω της διαδικασίας συλλογής ερευνητικών δεδομένων, από άτομα που έχουν ζήσει για μια περίοδο της παιδικής τους ηλικίας σε κάποιο ίδρυμα παιδικής προστασίας.

Καταρχάς, λοιπόν πρόκειται να αναλυθεί ο θεσμός του ιδρύματος πραγματοποιώντας μια σύντομη ιστορική αναδρομή του, ούτως ώστε να διασαφηνιστεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τόσο η σημασία του, όσο και η πορεία που έχει λάβει ο θεσμός ως σήμερα. Στη συνέχεια, θα ορίσουμε και θα αναλύσουμε τα ιδρύματα παιδικής προστασίας, εστιάζοντας στην περίπτωση της Ελλάδας και παραθέτοντας τα γενικά χαρακτηριστικά της ιδρυματικής φροντίδας της χώρας. Σε επόμενη ενότητα, πρόκειται να ακολουθήσουν τα δικαιώματα των παιδιών που διαβιούν σε ιδρύματα, όπως ακριβώς ορίζονται από διεθνής συμβάσεις και συστάσεις, παραθέτοντας στο σημείο αυτό τις απόψεις του Συνηγόρου του Πολίτη αναφορικά με την λειτουργία των σημερινών ιδρυμάτων παιδικής φροντίδας σε αντιδιαστολή με τα δικαιώματα των τροφίμων τους.

Επίσης, λίγο πριν την ολοκλήρωση του πρώτου μέρους της παρούσας έρευνας θα αποτυπωθούν οι επιπτώσεις της ιδρυματικής φροντίδας πραγματοποιώντας αναφορά σε έρευνες που έχουν διεξαχθεί στον ελλαδικό χώρο, σχετικά με τη διαβίωση παιδιών σε ιδρύματα παιδικής προστασίας. Τέλος, κατά το τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο του πρώτου μέρους, πρόκειται να παρουσιαστεί το νομικό πλαίσιο των ιδρυμάτων

παιδικής προστασίας, ούτως ώστε να γίνουν διακριτά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ιδρυματικής φροντίδας, όπως εκείνα έχουν εξελιχθεί στις μέρες μας. Κατά το δεύτερο μέρος της παρούσας έρευνας πρόκειται να πραγματοποιηθεί ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων που συλλέχθηκαν μέσω της ερευνητικής διαδικασίας, παρουσιάζοντας το προφίλ των ερωτηθέντων και εξετάζοντας την ζωή τους τόσο εντός όσο και εκτός των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ο θεσμός του ιδρύματος

Στο εμβληματικό έργο του «Άσυλα», ο Goffman (1994) έδωσε τον ορισμό των ολοπαγών ιδρυμάτων, κύριο συστατικό των οποίων είναι ο φραγμός στις κοινωνικές επαφές με τον έξω κόσμο και την αναχώρηση, ο οποίος επιτυγχάνεται μέσω των ίδιων των υλικών εγκαταστάσεων, όπως οι ψηλοί τοίχοι, οι κλειδωμένες πόρτες, τα συρματοπλέγματα κ.ά. Επιπροσθέτως, κατηγοριοποίησε τους τύπους των ιδρυμάτων που διακατέχονται από ολοπαγή χαρακτήρα: στη πρώτη κατηγορία ανήκουν όσα ιδρύματα έχουν συσταθεί με στόχο την παροχή μέριμνας σε ανάκανα και ακίνδυνα άτομα, όπως είναι τα ορφανοτροφεία. Στη δεύτερη κατηγορία, ανήκουν εκείνα τα ιδρύματα που μεριμνούν για άτομα ανάκανα μεν, δυνητικά επικίνδυνα δε (όπως τα λεπροκομεία και τα ψυχιατρεία). Στη Τρίτη κατηγορία εντάσσονται τα ιδρύματα που έχουν ως κύριο σκοπό τη προστασία της κοινωνίας από όσους θεωρούνται κίνδυνος για αυτή (πχ οι φυλακές και τα στρατόπεδα αιχμαλώτων). Τα ιδρύματα που συστήθηκαν προκειμένου να φέρουν εις πέρας μια οιονεί εργασιακή αποστολή και η λειτουργία τους βασίζεται αποκλειστικά σε εργαλειακά κριτήρια ανήκουν στην τέταρτη κατηγορία (πχ οι στρατώνες, τα πλοία και οι οικισμοί αποικιών). Τέλος, στη Πέμπτη κατηγορία, εντάσσονται ιδρύματα που λειτουργούν ως κέντρα εκπαίδευσης και ως αναχωρητήρια από τον κόσμο, όπως είναι τα μοναστήρια. Είναι ευνόητο ότι τα ιδρύματα παιδικής προστασίας εντάσσονται στη πρώτη κατηγορία ολοπαγών ιδρυμάτων, όπως αυτή διαμορφώθηκε από τον Goffman.

Τα ιδρύματα δημιουργήθηκαν ως μια λύση προστασίας των ανηλίκων που δεν διαθέτουν ή δεν μπορούν να παραμείνουν εντός του οικογενειακού τους περιβάλλοντος, εξαιτίας κοινωνικο - οικονομικών παραγόντων, χωρίς βέβαια να υπάρχουν προοπτικές υιοθεσίας ή αναδοχής εκείνων σε νέες οικογένειες . Οι κύριοι στόχοι των ιδρυμάτων είναι η ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των τροφίμων, η παροχή των κατάλληλων ερεθισμάτων και η συναισθηματική τους ευεξία με απώτερο σκοπό την εξασφάλιση ενός τρόπου ζωής, ο οποίος θα πλησιάζει το περιβάλλον της φυσικής οικογένειας. Ωστόσο, το μέτρο της ιδρυματικής περίθαλψης παραμένει ως *ultimum refugium* και προτιμάται σε περιπτώσεις κρίσης και αδιεξόδου, κατά τις οποίες δεν δύναται να εφαρμοστούν άλλα μέτρα φροντίδας. Με την ιδρυματική φροντίδα

εξασφαλίζεται στα παιδιά στέγη, τροφή, ενδυμασία, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, διαπαιδαγώγηση και εκπαίδευση. Τέλος, ο ανήλικος μπορεί να εισαχθεί στο ίδρυμα είτε εκούσια¹ είτε ακούσια (Ζηλίδης, 1990).

Η πολιτεία γνωρίζοντας ότι τα παιδιά είναι μια από τις πλέον ευπαθείς και ευάλωτες ομάδες που εξυπηρετούνται στα ιδρύματα και αποβλέποντας στην προστασία τους, δημιούργησε τα ιδρύματα παιδικής προστασίας, αποσκοπώντας στην αντιμετώπιση του φαινομένου της έλλειψης οικογενειακού περιβάλλοντος. Ο θεσμός του ιδρύματος, λοιπόν, θεωρείται άμεσα συνδεδεμένος με τους θεσμούς της υιοθεσίας και της αναδοχής, αποτελώντας μαζί μέρος του γενικότερου δικτύου της παιδικής προστασίας (Triseliotis και Κουσίδου, 1989)

Ωστόσο, παλαιότερα τα ιδρύματα λειτουργούσαν ως πτωχοκομεία, νοσοκομεία, εργαστήρια ή/και κέντρα φυλάξεως, έχοντας μεν παροδική ύπαρξη και εν τέλει και λειτουργία. Η εισαγωγή του ατόμου σε ένα ίδρυμα αποτελούσε λύση για τα κοινωνικά προβλήματα. Οι τρόφιμοι των προαναφερόμενων ιδρυμάτων ήταν άνεργοι, άποροι ή ακόμη και εγκληματίες. Σπουδαίο αναφοράς κατά την περίοδο της άνθησης των εν λόγω ιδρυμάτων, αποτελεί το γεγονός ότι λειτουργούσαν ως «ιδρύματα εκτεταμένης καταναγκαστικής εργασίας» με στόχο την παραγωγή προϊόντων ανάλογα με την ζήτηση της αγοράς. Τα συγκεκριμένα ιδρύματα έφεραν διάφορες ονομασίες, όπως νοσοκομεία στην Γαλλία, “zuchthäusern” στη Γερμανία, “tuichthuisen” στη Ολλανδία και “correctional houses” στην Αγγλία² (Πέτσας, 2017).

Η ιδρυματική φροντίδα υπήρξε ιστορικά από τις παλαιότερες εκδηλώσεις κοινωνικής πρόνοιας, προσφέροντας βοήθεια σε χιλιάδες εγκαταλειμμένα παιδιά αποτρέποντας τον κίνδυνο της εξαθλίωσης (Ζηλίδης, 1990). Ωστόσο, η ιστορική εξέλιξη τους χαρακτηρίζεται και από πολλά αρνητικά στοιχεία, τα οποία αφορούν την έκρυθμη λειτουργία των ιδρυμάτων, την συμπεριφορά τους απέναντι στα παιδιά, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο προβληματισμούς για την ομαλή και σωστή ανάπτυξη της προσωπικότητάς των τροφίμων.

¹ Ακολουθώντας την εκούσια διαδικασία, ο γονέας έχει την δυνατότητα να αιτηθεί την προσωρινή εισαγωγή του παιδιού του στο ίδρυμα, εξαιτίας κάποιας κρίσης ή πιεστικής κατάστασης που αντιμετωπίζει. Κατά την ακούσια εισαγωγή του παιδιού πραγματοποιείται η απομάκρυνση του από την οικογένειά του με δικαστική απόφαση ή εντολή Εισαγγελέα ανηλίκων, με σκοπό την προφύλαξη του.

² Σε πιο ελεύθερη μετάφραση το “zuchthäusern”, θα μπορούσαμε να το αποδώσουμε ως «οίκοι παραγωγής» ενώ τα “tuichthuisen” και “correctional houses” ως αναμορφωτήρια.

Η ιδρυματική περίθαλψη των παιδιών βασίστηκε σε μια κρατική ιδεολογία, η οποία να μεν επιδίωκε την προφύλαξη των παιδιών από την εκτεταμένη φτώχεια και την παραμέληση, στόχευε δε στην διατήρηση των ισορροπιών σε ιστορικά δυσμενής εποχές (Αγάθωνος και Γεωργοπούλου, 1993). Σύμφωνα με τον Platt (1969), οι «φιλόανθρωποι» ή «παιδοσώστες», δήλωναν την απέχθεια τους για τις άσχημες καταστάσεις, στις οποίες βρίσκονταν τα παιδιά των φτωχών. Το κίνημα της «σωτηρίας των παιδιών» κατακλύζονταν από μία «ρητορική νομιμοποίηση» βασιζόμενη σε παραδοσιακές αξίες και σχήματα (Platt, 1997). Τα παιδιά που προέρχονταν από τις εργατικές τάξεις αναγκάζονταν να εργαστούν από πολύ μικρή ηλικία, καθώς έπρεπε να συνεισφέρουν στο συνολικό οικογενειακό εισόδημα (Muncie, 2004). Υπό αυτές τις συνθήκες, μπροστά στη φτώχεια, τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης στις πόλεις και την ανεργία που μαστίζει τα λαϊκά στρώματα και στρέφει τα ανήλικα παιδιά στην εργασία, όλο και συχνότερα οι ευυπόληπτοι αστοί εστιάζουν την προσοχή τους στους ανηλίκους που έχουν χαμηλή κοινωνική καταγωγή (Αβδελά, 2013:52).

Ωστόσο, η Ελλάδα, παρά τις εν λόγω προσπάθειες, δεν κατάφερε να ενταχθεί στις χώρες με ισχυρό προνοιακό σύστημα, εξαιτίας των λειτουργικών κενών και των παραλείψεων που χαρακτήριζαν τις πολιτικές της. Έχοντας, λοιπόν, ως στόχο την κάλυψη των ελλείψεων, το κράτος επέλεγε την καταφυγή σε ιδιώτες, απευθύνοντας τους έκκληση για βοήθεια. Επομένως, με την βοήθεια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, ιδρύθηκαν στην Ελλάδα τα περισσότερα ιδρύματα παιδικής προστασίας, χωρίς βέβαια να απουσιάζει εξολοκλήρου η παρουσία του κράτους (Τσαγκαράκη, 1994).

Ξεκινώντας λοιπόν από τους αρχαϊκούς χρόνους, το κράτος κλήθηκε να λάβει μέτρα αποσκοπώντας στη μέριμνα των ανηλίκων πολιτών και στη προστασία τους από καταστάσεις απειλητικές προς αυτούς. Αναλυτικότερα, στην αρχαία Ελλάδα, η πολιτεία κάνοντας χρήση του δημόσιου προϋπολογισμού, συντηρούσε τα ορφανά, που είχαν χάσει τους γονείς τους κατά την διάρκεια του πολέμου, φροντίζοντας τα αγόρια μέχρι την ηλικία των 18 ετών και τα κορίτσια μέχρι το 14^ο έτος της ηλικίας τους, δίνοντας στα δεύτερα και προίκα, κατά την περίπτωση που το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον τους αδυνατούσε να τους τη προσφέρει.

Στην συνέχεια, ιστορικός κόμβος στην πορεία των ιδρυμάτων αποτελεί το Βυζάντιο με την μετεξέλιξη των ορφανοτροφείων σε κέντρα εκπαίδευσης, λειτουργώντας εντός

αυτών σχολεία. Παράλληλα, η χώρα, έπειτα από την Τουρκική κατοχή, καταβάλλει προσπάθειες ανασυγκρότησης, με τις χήρες και τα ορφανά, τους απόρους, τους οικονομικά κατεστραμμένους και τους ανέργους, να αποτελούν πολυσήμαντο κοινωνικό πρόβλημα. Με όλα αυτά, το κράτος δεν ήταν σε θέση να αντιμετωπίσει την παρούσα κατάσταση, με αποτέλεσμα η ιδιωτική πρωτοβουλία να αποτελεί την κύρια πηγή ανακούφισης.

Υψίστης σημασίας αποτελεί, επί την εποχή του Καποδίστρια, οι πρώτες προσπάθειες που επιχειρήθηκαν για την προστασία των αστέγων ορφανών παιδιών και για την ανέγερση κτιρίων ως ορφανοτροφείων (Μπαμπούνης, 2007). Αυτή την περίοδο, τα κτίρια των μονών³ αποτέλεσαν την προσωρινή λύση στο ζήτημα της στέγασης των ορφανών, στήνοντας πρόχειρες καλύβες, στο προαύλιο χώρο της μονής του Πόρου (Καλλιγά, 1990).

Τον Οκτώβρη του 1828 ξεκίνησε τη λειτουργία του το πρώτο ορφανοτροφείο, στην Αίγινα, γεγονός το οποίο συνέβαλε ιδιαίτερα στην αναπτέρωση του ηθικού του πληθυσμού (Καλλιγά, 1990). Σύμφωνα με τον Σταθόπουλο (1999), «τα ορφανά του πολέμου έπρεπε να βρουν θαλπωρή και να τους παρασχεθούν οι στοιχειώδεις δυνατότητες για εξασφάλιση στέγης, τροφής, εκπαίδευσης». Το ορφανοτροφείο, ολοκληρώθηκε το 1829, φιλοξενώντας ορφανά παιδιά από τον Πόρο και το Ναύπλιο (Ληξουριώτης, 1986). Εκεί φιλοξενήθηκαν περίπου διακόσια μικρά παιδιά, τα οποία διδάσκονταν μαθήματα του αλληλοδιδασκτικού από τον Γεώργιο Κλεόβουλο (Μπαμπούνης, 1999). Στο προαύλιο του ιδρύματος υπήρχαν δέντρα και λουλούδια, ούτως ώστε να προσφέρονται όσο το δυνατόν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης στους τροφίμους του (Ληξουριώτης, 1986).

Μέσα στα επόμενα έτη⁴, ακολούθησε η ίδρυση κι άλλων κρατικών ιδρυμάτων, ιδίως ιδιωτικών και εκκλησιαστικών. Κατά την περίοδο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και της Μικρασιατικής Καταστροφής, οι εμπλεκόμενοι φορείς στην παιδική αλλά και

³ Σύμφωνα με τον Ληξουριώτη (1986), στο Άμστερνταμ της Ολλανδίας, τα παλαιά μοναστήρια είχαν αρχίσει να λειτουργούν από το 1956 ως σωφρονιστήρια, ενώ κατά τα τέλη του 17ου αιώνα, στην Φλωρεντία ιδρύθηκαν άσυλα για τα εγκαταλειμμένα παιδιά.

⁴ Για την ακρίβεια το 1853 ιδρύθηκε στην Αθήνα το Αμαλίο Ορφανοτροφείο Θηλέων και το Χατζηκόνστα Ορφανοτροφείο Αρρένων. Το 1856, λειτούργησε το δημοτικό ορφανοτροφείο στην Ερμούπολη της Σύρου και το 1859 το πρώτο δημοτικό βρεφοκομείο στην Αθήνα. Το 1873, ακολουθεί το βρεφοκομείο Πατρών και το 1874 το Ζάννιο Ορφανοτροφείο Αρρένων. Το 1976 ιδρύθηκε το ορφανοτροφείο του Γεώργιου Σταύρου στα Γιάννενα και το 1889 το Χατζηκυριάκειο Ορφανοτροφείο Θηλέων. Το 1909 ακολούθησε το Παπάφειο Ορφανοτροφείο στη Θεσσαλονίκη (Τσαγκαράκη, 1994).

στην εν γένει κοινωνική πρόνοια ήταν οι εκκλησιαστικές και φιλανθρωπικές οργανώσεις. Ωστόσο, λόγω της αδυναμίας επίλυσης των οικονομικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε η κοινωνία εξαιτίας του πολέμου, η ιδιωτική πρωτοβουλία για ακόμη μια φορά ανέλαβε την ευθύνη της αποκατάστασης του κράτους πρόνοιας, αξιοποιώντας τις δικές της δυνάμεις. Παρόλο ταύτα, αν και η βοήθεια των ιδιωτών υπήρξε πολύτιμη, δεν κατέστη δυνατή να καλύψει πλήρως τις ανάγκες που είχαν ανακύψει τόσο από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο όσο και από την Μικρασιατική Καταστροφή (Πανουτσοπούλου, 1984)

Σύμφωνα με την Καλλινικάκη, (1998), το 13,8% των ιδρυμάτων ιδρύθηκε μετά την καταστροφή της Σμύρνης, δηλαδή μεταξύ του 1922 - 1929 και το 30% κατά την περίοδο της Χούντας στην Ελλάδα, 1967 - 1973. Αναλυτικότερα, μετά το 1922 ιδρύθηκαν κρατικά ορφανοτροφεία, οικοτροφεία και παιδικοί σταθμοί, ενώ αργότερα με τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, λόγω του μεγάλου αριθμού άστεγων παιδιών ιδρύθηκαν 52 Παιδουπόλεις στην Αθήνα, τοποθετώντας το 1947 18.000 παιδιά σε 52 Παιδουπόλεις όλη την επικράτεια. Με την λήξη του εμφυλίου πολέμου, 15.000 παιδιά των Παιδουπόλεων επέστρεψαν πίσω στα χωριά τους. Απότοκο του παραπάνω αποτελεί το κλείσιμο των περισσότερων Παιδουπόλεων, με τις 14 εναπομείναντες να φιλοξενούν 2.950 τροφίμους, παρέχοντας τους στέγη και εκπαίδευση. (Τί είναι και τί προσφέρει στον Ελληνικόν Λαόν η Βασιλική Πρόνοια;, 1962).

Η νέα βασίλισσα, η Φρειδερίκη, από τον Απρίλιο του 1947, επικεφαλής μεταξύ άλλων 72 «κυριών» της υψηλής κοινωνίας δημιούργησαν το Βασιλικό Οργανισμό Πρόνοιας με κύριο στόχο την περίθαλψη των παιδιών της χώρας. Βέβαια η περίθαλψη των παιδιών γινόταν μέσω της αναγκαστικής απόσπασης και συγκέντρωσης μακριά από τις οικογένειες τους και τον τόπο καταγωγή τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η βασιλική πρόνοια να γίνει ένας τεράστιος οργανισμός, ένα κράτος μέσα στο κράτος (Μαργαρίτης, 2015).

Αναλυτικότερα, πρέπει να σημειωθεί ότι σε όλη την Ελλάδα και ιδιαίτερα στις εμπόλεμες ζώνες παρατηρούνταν, σύμφωνα με μαρτυρίες, η συγκέντρωση παιδιών που είτε οι γονείς τους έλειπαν στον πόλεμο είτε είχαν χάσει την ζωή τους στο πεδίο της μάχης ή είχαν εκτελεστεί ή ήταν εξόριστοι ή φυλακισμένοι για ιδεολογικούς λόγους ή ήταν παντελώς άποροι ως ανταρτόπληκτοι αδυνατώντας να συντηρήσουν τα παιδιά τους. Με την απομάκρυνση των ανηλίκων να κρίνεται ως επιτακτική, πραγματοποιήθηκε το γνωστό «παιδοφύλαγμα» όπως το ονόμασε η τότε κυβέρνηση,

κάτι που βρίσκονταν σε πλήρη αντιδιαστολή με την ψυχολογικά φορτωμένη ονομασία «παιδομάζωμα» που χρησιμοποιούσε για να χαρακτηρίσει την “αποστολή παιδιών στις Λαϊκές Δημοκρατίες” από τους κομμουνιστές.

Οι Παιδουπόλεις, λοιπόν, ιδρύθηκαν με πρωτοβουλία της τότε βασίλισσας Φρειδερίκης, το 1947, κατά την διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου. Λειτουργούσαν ως ιδρύματα φιλοξενίας και περίθαλψης απροστάτευτων και ορφανών παιδιών, για τα οποία υπεύθυνη θεωρούνταν η Ειδική Υπηρεσία Περίθαλψης Ελληνοπαίδων. Επίσης, η λειτουργία τους είχε εγκριθεί και χρηματοδοτηθεί από την τότε εκτελεστική επιτροπή του «Εράνου Πρόνοιας Βορείων Επαρχιών της Ελλάδας», η οποία είχε εκδοθεί το 1948, ενώ συντηρούνταν και με χρήματα από τον “Έρανο της Βασίλισσας” (Βερβενιώτη, 1999). Ήταν ένα δίκτυο 53 ιδρυμάτων κατά την έκταση της ηπειρωτικής και νησιωτικής Ελλάδας, φιλοξενώντας παιδιά από τις εμπόλεμες ζώνες. Αν και ο αριθμός των παιδιών που πέρασαν από τις Παιδουπόλεις παρέμενε επτασφράγιστο μυστικό, ωστόσο σύμφωνα με την ιστορικό Τασούλα Βερβενιώτη (2011), ο αριθμός των παιδιών ανέρχονταν συνολικά στις 25.000. Ωστόσο, πίσω από αυτές τις μετρήσεις παρατηρείται η πολιτική ανάγκη για την παρουσίαση μικρότερου αριθμού παιδιών που απομακρύνθηκαν με τα κυβερνητικά μέτρα από τον αντίστοιχο αριθμό των παιδιών που φιλοξενήθηκαν στις λαϊκές δημοκρατίες και ο οποίος κυμάνθηκε μεταξύ των 25.000 - 28.000 ατόμων (Μαργαρίτης, 2015).

Επιπρόσθετα, οι πληροφορίες που είναι διαθέσιμες σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης των ατόμων στις Παιδουπόλεις, είναι ελάχιστες, καθώς επίσημα αρχεία για την τύχη των παιδιών ή δεν υπάρχουν ή καταστράφηκαν εξαιτίας της πυρκαγιάς του 1982. Οι περισσότερες πληροφορίες πηγάζουν από την εκπομπή του Alpha Tv «Η μηχανή του Χρόνου» στις 24 Νοεμβρίου 2012, στην οποία παρατηρείται ότι οι μαρτυρίες των τότε παιδιών τείνουν να επηρεάζονται από τις προσωπικές και πολιτικές τους πεποιθήσεις. Επομένως, αν και για κάποιους υπήρξε καταφύγιο από την φρίκη του πολέμου, για κάποιους άλλους υπήρξε κέντρο «πλύσης» εγκεφάλου και φιλοβασιλικής προπαγάνδας. Σύμφωνα με μαρτυρίες, σε κάποιες από τις Παιδουπόλεις το πλαίσιο ζωής ήταν αρκετά αυστηρό, με άσκηση σωματικών τιμωριών, με τη λογοκρισία της αλληλογραφίας και με τις περιορισμένες εκπαιδευτικές δυνατότητες. Ωστόσο, υπήρξαν και τρόφιμοι που είχαν αναπτύξει άριστες σχέσεις με το προσωπικό των Παιδουπόλεων.

Ήδη από το 1950 έχουν καταγραφεί στοιχεία εναντίων των υπευθύνων των Παιδουπόλεων, ακόμη και εις βάρος της ίδιας της βασίλισσας Φρειδερίκης, για πώληση χιλιάδων παιδιών από κυκλώματα τεκνοθεσίας, κυρίως στις ΗΠΑ⁵.

Η πρακτική συγκέντρωσης των παιδιών στις Παιδουπόλεις, είχε υποστεί μεγάλη κριτική με κάποιους μάλιστα να υποστηρίζουν ότι ο κύριος σκοπός της τότε κυβέρνησης ήταν να εμποδίσει την στρατολόγηση νέων από τους αντάρτες, καθώς θα είχαν ενταχθεί από την πολύ νεαρή τους ηλικία στο αντίπαλο «ιδεολογικό» στρατόπεδο (Καμπύλης, 2008). Σύμφωνα με την Ελένη Παπαγεωργίου (2008:37) « Η κοινωνική δράση των ανακτόρων υπήρξε ένας τρόπος άσκησης πολιτικής και μια προσπάθεια κατοχύρωσης της θέσης του παλατιού αλλά και της ίδιας της Φρειδερίκης προσωπικά στην πολιτική αρένα».

Ωστόσο, παρά την κριτική, οι Παιδουπόλεις παρέμειναν ως θεσμός και μάλιστα συνεχίζουν της λειτουργία τους ως σήμερα, έχοντας βέβαια διαφορετικό νομικό πλαίσιο. Το 1970 οι Παιδουπόλεις εντάχθηκαν στον Εθνικό Οργανισμό Πρόνοιας (ΕΟΠ), ο οποίος ιδρύθηκε με το ΝΔ 572/1970, διαδεχόμενος της Βασιλική Πρόνοια. Το 1983, συντάχθηκε νέος Κανονισμός Λειτουργίας από τον ΕΟΠ, ο οποίος ισχύει και εφαρμόζεται ως σήμερα στις περισσότερες από αυτές (Βερβενιώτη, 2011).

Κατά το 1965, ο αριθμός των ιδρυμάτων ανήλθε στα 86, με 7,865 περίπου τροφίμους, ενώ παράλληλα παρατηρήθηκε ανοδική πορεία το 1975 με τα ιδρύματα να αγγίζουν τα 112. Εντούτοις, το μεγαλύτερο μέρος από αυτά ήταν ιδρύματα εκκλησιαστικής και ιδιωτικής πρωτοβουλίας, τα περισσότερα των οποίων επιδοτούνταν από το κράτος. Κατά το παρελθόν, τα ιδρύματα περίθαλψης παρείχαν υπηρεσίες για μακρά χρονικά διαστήματα με αποτέλεσμα το παιδί να χάνει ολιστικά οποιαδήποτε σχέση με την φυσική τους οικογένεια και το ευρύτερο συγγενικό του περιβάλλον. Τα ιδρύματα κλειστής περίθαλψης ακολουθούσαν ένα αυστηρό πρόγραμμα ρουτίνας με πρωινή έγερση, φαγητό, σχολική εκπαίδευση, ανάπαυση και ύπνο. Διέμεναν σε μεγάλα κτίρια και θαλάμους, χωρίς να διαθέτουν κάποιον προσωπικό χώρο. Χαρακτηριστικά των ιδρυμάτων ήταν ο μη επαρκής εξοπλισμός, οι ακατάλληλες κτιριακές υποδομές και η έλλειψη κατάλληλα καταρτισμένου προσωπικού. Η παρουσία των Κοινωνικών Λειτουργών ήταν ελλιπής (Ζηλίδης, 1990). Επιπρόσθετα, ακόμη και σήμερα η

⁵ Χαρακτηριστική περίπτωση που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» στις 15.12.2002 είναι της Έφης Αργυριάδη, της οποίας οι αδερφές είχαν χαθεί, ενώ στην συνέχεια αποκαλύφθηκε ότι υιοθετήθηκαν παρανόμως από έναν ελληνοαμερικάνο. Η ίδια εικάζει ότι η τεκνοθεσία της ήταν εσκεμμένη καθώς ο πατέρας της ο Ηλίας Αργυριάδης, ο οποίος εκτελέστηκε μαζί με τον Νίκο Μπελογιάννη (Η μηχανή του Χρόνου, 2012).

φροντίδα που παρέχουν οι μεγάλες κλειστές δομές, δεν εστιάζουν στις ανάγκες των παιδιών, διατηρώντας πρακτικές παλαιωμένες, δίχως να παρουσιάζουν τα χαρακτηριστικά της τυπικής ιδρυματικής κουλτούρας⁶ (ΑμΚΕ Κέντρο Ερευνών Ρίζες, 2015).

Κατά την δεκαετία του 80' επιχειρήθηκαν προσπάθειες αλλαγής της ιδρυματικής περιθάλψης, με απώτερο σκοπό την αποϊδρυματοποίηση⁷ και τη μείωση τόσο των ιδρυμάτων όσο και του αριθμού των τροφίμων που παραμένουν σ' αυτά.

Παράλληλα, το 1989, ο αριθμός των ιδρυμάτων μειώθηκε στα 83 και των φιλοξενούμενων παιδιών στα 4.272 (Ζηλίδης, 1990). Εντυπωσιακό είναι ότι πλέον τα ιδρύματα στις μέρες μας παρέχουν φροντίδα βραχείας διάρκειας σε περιόδους κρίσης. Ωστόσο, αν και η ποιότητα των ιδρυμάτων έχει βελτιωθεί πολύ τις τελευταίες δεκαετίες, πολλά προβλήματα συνεχίζουν να υφίστανται καθιστώντας τις συνθήκες διαβίωσης, στα περισσότερα ιδρύματα ανεπαρκείς, με κύριο αίτιο την ανεπαρκείς χρηματοδότηση του τομέα της Κοινωνικής Πρόνοιας.

Σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποίησαν οι Πανοπούλου - Μαράτου, Στάγκου, Γεώργας, Λαμπίδου & Δοξιάδης (1998), μεταξύ του 1979 και του 1984, στα ιδρύματα κλειστής περιθάλψης στην Ελλάδα εντάσσονται τόσο τα ορφανοτροφεία όσο και τα οικοτροφεία (N=247), στα οποία το εποπτεύον όργανο - φορέας είναι το κράτος σε ποσοστό 40 %. Παράλληλα, το 35% των ιδρυμάτων το κατέχει η Εκκλησία ενώ η ιδιωτική πρωτοβουλία έχει μόλις το 25%. Στα παραπάνω ιδρύματα φιλοξενούνται 16.442 παιδιά από τα οποία τα 10.674 είναι αγόρια και τα 5.768 κορίτσια, ενώ το 35% των προβλεπόμενων σε αυτά θέσεων είναι κενό. Επίσης, σύμφωνα με την έρευνα των Αγάθωνος και Γεωργοπούλου (2004), που πραγματοποιήθηκε μεταξύ του 1979 και του 2003, στα κρατικά και εκκλησιαστικά

⁶ Χαρακτηριστικά τα άτομα τείνουν να εμφανίζουν σημάδια αποπροσωποποίησης, ακαμψίας της ρουτίνας, κοινωνική απόσταση, εξάρτηση και έλλειψη λογοδοσίας.

⁷ Η αποϊδρυματοποίηση πρόκειται για μια στρατηγική μεταρρύθμισης της ιδρυματικής φροντίδας, με κύριους στόχους την μείωση των τροφίμων σε μονάδες κλειστής ιδρυματικής φροντίδας, με την τοποθέτηση τους σε οικογενειακή τύπου φροντίδα, μεγαλώνοντας δηλαδή με αυτό τον τρόπο σε μια οικογένεια διαφορετική από την βιολογική τους (π.χ σε ανάδοχη οικογένεια, σπίτι μικρής δυναμικότητας) και συνάμα σε υπηρεσίες εστιασμένες στην τοπική κοινότητα. Στοχεύει, ωστόσο, στην πρόληψη της απομάκρυνσης των παιδιών από την βιολογική τους οικογένεια, με την παροχή υπηρεσιών στήριξης, τόσο σε εκείνα, όσο και στην οικογένεια τους. Επίσης, καίριος στόχος αποτελεί ακόμη, η ένταξη των νέων από το ιδρυματικό περιβάλλον στην κοινότητα με την ήρεμη μετάβαση τους στην ανεξάρτητη διαβίωση (ΑμΚΕ Κέντρο Ερευνών Ρίζες, 2015)

ιδρύματα φιλοξενούνται 2.173 παιδιά, από τα οποία τα 200 είναι 0-5 ετών (< 3 ετών: 134) και τα 1993 παιδιά σε ηλικία 6-18 ετών. Οι αιτίες εισαγωγής των ανηλίκων στα ιδρύματα είναι η οικονομική πενία και η εκπαίδευση, ενώ στην πραγματικότητα οι λόγοι είναι ψυχοκοινωνικής φύσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Τα ιδρύματα Παιδικής Προστασίας

Ο όρος παιδική προστασία χρησιμοποιείται για να σηματοδοτήσει τις υπηρεσίες που παρέχονται σε οικογένειες και παιδιά, εξαιτίας της αδυναμίας της πρώτης να φροντίσει το παιδί. Η παιδική προστασία στοχεύει στην υγιή ανάπτυξη του παιδιού, που για οποιοδήποτε λόγο η φυσική οικογένεια του αδυνατεί να του την προσφέρει, με αποτέλεσμα ο ανήλικος να απομακρύνεται από αυτή για κάποιο μικρό διάστημα ή ακόμη και για πάντα. Αξιοσημείωτο είναι, ότι ο όρος της παιδικής προστασίας έχει πιο στενή έννοια από τον όρο της παιδικής πρόνοιας⁸. Ωστόσο, στην χώρα μας παρατηρείται ότι οι δύο αυτοί όροι χρησιμοποιούνται αδιακρίτως για όλα τα προγράμματα που προσφέρουν βοήθεια με στόχο την ευημερία των παιδιών, είτε μέσα είτε έξω από την φυσική οικογένεια τους.

Σήμερα, πολλές οικογένειες αδυνατούν να ανταπεξέλθουν στο γονεϊκό τους ρόλο⁹. Υπάρχουν πολλές αιτίες που δεν είναι εύκολο να γίνουν κατανοητές. Το ζήτημα της ανεπάρκειας μιας οικογένειας να “φροντίσει” τα ανήλικα τέκνα πηγάζει κυρίως λόγω της αδυναμίας προσφοράς αξιοπρεπούς διαβίωσης στα παιδιά, που πηγάζει από το ζήτημα των κοινωνικών ανισοτήτων και της χαμηλής κοινωνικοοικονομικής θέσης. Συχνά παρατηρείται σε οικογένειες με χρόνιες ψυχολογικές επιπτώσεις των καταστάσεων που προαναφέραμε. Επίσης, η περίπτωση των μονογονεϊκών οικογενειών μπορεί να οδηγήσει στην ανάγκη προστασίας του παιδιού αν και με την πάροδο του χρόνου παρατηρείται η συχνότητα αυτών να μειώνεται αισθητά (Tritseliotis και Κουσίδου, 1989). Επιπροσθέτως, στην συνολική δυσμενή κατάσταση συμβάλει και το γεγονός ότι στην Ελλάδα για πολλά χρόνια δεν έχουν καταβληθεί οι απαραίτητες προσπάθειες για τη βελτίωση της νομοθεσίας και δεν έχει πραγματοποιηθεί η εισαγωγή και η εφαρμογή προτύπων προκειμένου να

⁸ Ο όρος της παιδικής πρόνοιας αναφέρεται κυρίως σε προγράμματα βοήθειας, σε γονείς και κηδεμόνες, για την σωστή ανατροφή των παιδιών τους.

⁹ Ο γονεϊκός ρόλος αποτελεί αναμφισβήτητο έναν από τους πιο δύσκολους ρόλους, τον οποίο ασκεί ο καθένας εμπειρικά, ενώ υπάρχει επιτακτική ανάγκη για συνυπευθυνότητα μεταξύ γονέων, κοινότητας και συστήματος (Μιχάλης, 2002 : 50)

διασφαλιστεί η προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών εντός της οικογενειακής φροντίδας (The Greek Ombudsman, 2011).

Η κοινωνία με σκοπό να ανακουφίσει τις ευπαθείς ομάδες, οι οποίες είτε αδυνατούν να φροντίσουν μόνες τους τον εαυτό τους είτε δεν έχουν την στήριξη της οικογένειας τους, δημιούργησε τα ιδρύματα. Με αυτό τον τρόπο η κοινωνία προσπάθησε να αντιμετωπίσει το φαινόμενο της παραμέλησης, της έλλειψης οικογενειακού περιβάλλοντος, συσχετίζοντας τους θεσμούς της αναδοχής και της υιοθεσίας, οι οποίοι αποτελούν μέρος του δικτύου της παιδικής προστασίας.

Ωστόσο, όπως κι αν ορίσουμε της έννοια του ιδρύματος το κύριο ζήτημα παραμένει στην κατάληξη ενός σημαντικού αριθμού παιδιών στην κλειστή ιδρυματική περίθαλψη (Tritseliotis - Κουσίδου, 1989). Σύμφωνα με τη Menzies - Lyth (1985), το πρωταρχικό καθήκον ενός ιδρύματος είναι η λειτουργία του ως θεραπευτήριο, παρέχοντας κατάλληλες συνθήκες για μια υγιή και σωστή ανάπτυξη των παιδιών. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον Whittaker (1979), κύριο στόχο των ιδρυμάτων αποτελεί η στήριξη της φυσικής οικογένειας, ενώ στην πράξη εκείνα καταλήγουν να λειτουργούν ως υποκατάστατο μιας οικογένειας που έχει αποτύχει κατά την άσκηση του γονεϊκού της ρόλου.

Ωστόσο, για τον Keith - Lucas (1987 : 26) “ είναι απατηλός στόχος η προσπάθεια να αντιγράψουν τα ιδρύματα την οικογενειακή ζωή, αντί να βασιστούν στο τι είναι η ομαδική φροντίδα και τι μπορεί να κάνει”. Σύμφωνα λοιπόν με τον Keith - Lucas, η ιδρυματική περίθαλψη μπορεί να εξυπηρετήσει την οικογενειακή ζωή ενός παιδιού. Παραδείγματος χάριν, ένα παιδί που μεγαλώνει σε μια οικογένεια με πολλά προβλήματα, έχει την δυνατότητα να απομακρυνθεί, να αποστασιοποιηθεί και να ηρεμήσει στα πλαίσια ενός θεραπευτικού περιβάλλοντος. Παράλληλα, δίνει την ευκαιρία στην οικογένεια να επιλύσει κάποια από τα προβλήματα ώστε το παιδί να ξαναγυρίσει σε αυτήν, εκτός αν βρίσκεται το ίδιο σε διαδικασία αναδοχής.

Παρόλα ταύτα, με σκοπό να οριστεί με μεγαλύτερη σαφήνεια ο ορισμός του ιδρύματος, είναι απαραίτητο να πραγματοποιηθεί διαχωρισμός μεταξύ του όρου του «ιδρύματος» και του «θεσμού» (etablissement και institution στα γαλλικά). Το ίδρυμα αναφέρεται σε κάτι που δημιουργείται και προτείνεται με βάση τον νόμο, εξασφαλίζοντας με αυτό τον τρόπο ένα ρόλο κι ένα καθεστώς, εκπληρώνοντας μια αποστολή που του ανατίθεται από το κράτος. Από την άλλη μεριά, ο θεσμός

αναφέρεται στο πλαίσιο της λειτουργίας και των συνθηκών που δημιουργείται με όλους τους εμπλεκόμενους (Delion, 2005).

Στην Ελλάδα, οι τοποθετήσεις παιδιών σε ιδρύματα είναι διαφόρων τύπων, ανάλογα με το είδος της ακολουθούμενης διαδικασίας και το πλαίσιο υποδοχής. Ορφανοτροφεία, Οικοτροφεία, Παιδουπόλεις, Εκκλησιαστικά ιδρύματα κ.ά. απευθύνονται σε παιδιά, που για οποιονδήποτε λόγο στερούνται της οικογενειακής φροντίδας, ενώ παράλληλα για παιδιά που αντιμετωπίζουν ψυχικά προβλήματα είναι διαθέσιμες μονάδες επείγουσας παιδοψυχιατρικής νοσηλείας, μονάδες ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης όπως ξενώνες παιδιών και εφήβων, οικοτροφεία παιδιών ή εφήβων, ψυχιατρικά πλαίσια νοσηλείας και αποκατάστασης κ.ά. Αξιοσημείωτο ωστόσο παραμένει το γεγονός, ότι στην χώρα μας οι τοποθετήσεις σε ιδρύματα αφορούν την πλειοψηφία των παιδιών που απομακρύνονται οριστικά από την οικογένεια τους (Kochanska - Aksan, 1995).

Ωστόσο, ακόμη και αν τα ιδρύματα παιδικής προστασίας προσφέρουν σημαντικό κοινωνικό έργο, παράλληλα δεν παύουν να διαιωνίζουν το φαινόμενο της ιδρυματοποίησης. Οι συνέπειες του παραπάνω φαινομένου είναι επιζήμιες τόσο για τα παιδιά, όσο και για την ίδια την κοινωνία, έχοντας ως αποτέλεσμα την αναγκαιότητα δημιουργίας νέων μοντέλων περίθαλψης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το νέο πρόγραμμα¹⁰ που εφάρμοσαν οι ΗΠΑ, την δεκαετία του 80', σε

¹⁰ Πρόκειται για ένα πρόγραμμα διάρκειας ενός έτους (Μ.Ο 8 ή 9 μήνες), για παιδιά και γονείς, το οποίο εστιάζει στους λόγους για τους οποίους ο ανήλικος αδυνατεί να παραμείνει μαζί με τους γονείς του, την δεδομένη χρονική στιγμή, προβάλλοντας στην οικογένεια του την επιλογή της εξάλειψης αυτών των αιτιών και την επανασύνδεση της οικογένειας με ένα πρόγραμμα βοήθειας οικογένειας "After Care Service". Στην περίπτωση που δεν μπορεί καμία πλευρά να δεχτεί τις αλλαγές, δίνεται η δυνατότητα μέσω του προγράμματος "Youth Clarification", το παιδί να μάθει να επεξεργάζεται τον θυμό του για την φυσική του οικογένεια, ενώ παράλληλα εκείνο προετοιμάζεται για μια μελλοντική αναδοχή ή υιοθεσία, μέσω συμβουλευτικών ομαδικών συναντήσεων κυρίως για παιδιά που βρίσκονται στην εφηβεία. Επιπρόσθετα, μέσω του προγράμματος "Preparation for Independence", ο ανήλικος προετοιμάζεται για την ανεξαρτησία του, εστιάζοντας στην ολοκλήρωση της μόρφωσης τους, στον επαγγελματικό προσανατολισμό τους, όπως και στην απόκτηση δεξιοτήτων ζωής. Ωστόσο, στην περίπτωση που υπάρχει δεσμός μεταξύ γονέων - παιδιού, αλλά λόγω ισχυρών λόγων δεν είναι δυνατή η διαμονή του παιδιού στο σπίτι, τότε παρέχεται το πρόγραμμα συμπληρωματικής οικογένειας "Supplementary Parenting", το οποίο έχει την φιλοσοφία του "part time" γονέα, με τα παιδιά να περνούν τον περισσότερο χρόνο τους με κοινωνικούς λειτουργούς στο ίδρυμα. Παρόλο ταύτα εκείνα ανήκουν στην οικογένειά τους, υπό την ασφάλεια του «ανήκειν» στο κοινωνικά αποδεκτό και ισχυρούς δεσμούς οικογενειακό σύστημα. Οι εν λόγω γονείς είναι υποχρεωμένοι να συμμετέχουν με την παρουσία τους σε συναντήσεις, σημαντικές για το παιδί κοινωνικές εκδηλώσεις και δραστηριότητες του ιδρύματος. Επιπλέον, σύμφωνα με τα προγράμματα του Keith - Lucas, τα παιδιά χωρίζονται σε ομάδες έχοντας κοινό σημείο επαφής τα παρόμοια προβλήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν. Υπεύθυνοι για αυτά τα παιδιά είναι κοινωνικοί λειτουργοί που ενδιαφέρονται κυρίως για τα προβλήματα που επηρεάζουν την σχέση γονέων - παιδιών. Το πλεονέκτημα αυτού του

πολλά ιδρύματα, κατά το οποίο εισάγονται εναλλακτικοί τρόποι παραμονής του παιδιού (Keith-Lucas, 1987). Σύμφωνα με τη Menzies - Lyth (1985), ένα ίδρυμα μπορεί να διοικηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να αποτελέσει ένα υγιές μοντέλο διαμόρφωσης ταυτότητας των παιδιών του, καθώς θεωρεί πως το ίδρυμα επιτελεί αυτή τη λειτουργία. Στην Ελλάδα στις μέρες μας, στο πεδίο της ιδρυματικής περίθαλψη υπάρχει μια πνοή μεταλλαγής σε προσφορότερες μορφές, οι οποίες επιχειρούν να καλύψουν τις ανάγκες βάσει των νεότερων θεωριών. Η πρώτη πρόταση ανακοινώθηκε στο τέλος του Α' Πανελληνίου Συνεδρίου για την αναδοχή από τον πρόεδρο ΕΕΑΟ (Νασίκα, 1992:96), και καταδεικνύει το πνεύμα της «Σταδιακής κατάργησης της ιδρυματικής προστασίας για βρέφη, νήπια και παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας και αντικατάστασή της από ανάδοχες οικογένειες».

Ωστόσο, τα ιδρύματα κλειστής περίθαλψης υπάρχουν σε ευρείας κλίμακα στην Ελλάδα και αποτελούν το μοντέλο με την μεγαλύτερη απήχηση. Στην προσπάθεια όμως μεταλλαγής, έχουν ενταχθεί και κάποιες άλλες μορφές εναλλακτικής φροντίδας όπως τα προγράμματα της ημι-εσωτερικής φροντίδας, τα προγράμματα των παιδικών σταθμών ή μερικής φιλοξενίας παιδιών, τα προγράμματα ημερήσιας απασχόλησης, τα προγράμματα φιλοξενίας όλης της οικογένειας σε περιόδους κρίσης βραχείας διάρκειας, τα οποία εξυπηρετούν κάθε φορά διαφορετικές ανάγκες με διαφορετικό τρόπο (Πολυχρόνης, 1993). Τέλος, ο Εισαγγελέας Ανηλίκων διαδραματίζει διπλό ρόλο, καθώς ασχολείται με τις ποινικές παραβάσεις των ανηλίκων και με την λήψη κατάλληλων μέτρων για την προστασία των παιδιών από τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους (The Greek Ombudsman, 2011).

2.1:Γενικά χαρακτηριστικά της ιδρυματικής φροντίδας στην Ελλάδα

Με το αρ.9 του Ν. 4109/2013, τα δημόσια ιδρύματα, τα οποία βρίσκονται υπό την εποπτεία της Γενικής Διεύθυνσης Πρόνοιας και φιλοξενούν τόσο παιδιά τυπικής ανάπτυξης όσο και παιδιά με χρόνιες παθήσεις και αναπηρίες, συγχωνεύονται διοικητικά με τις αντίστοιχες δομές για ενήλικες με χρόνιες παθήσεις, αναπηρίες, ηλικιωμένους κλπ ως αποκεντρωμένες δομές ανά περιφέρεια Κέντρα Κοινωνικής

προγράμματος είναι ότι τόσο το προσωπικό όσο και οι ίδιοι οι γονείς και ακόμη περισσότερο το παιδί είναι γνώστης της κατάστασης και κυρίως του λόγου που βρίσκονται στο ίδρυμα.

Πρόνοιας. Ωστόσο, ο Συνήγορος του Πολίτη, έχει εκφράσει ανησυχία αναφορικά με την συγχώνευση φορέων με διαφορετικό χαρακτήρα και αντικείμενο σε ένα Νομικό Πρόσωπο ανά περιφέρεια, λαμβάνοντας υπόψη τις διαφοροποιημένες ανάγκες της εκάστοτε πληθυσμιακής ομάδας, στις οποίες απευθύνεται κάθε Μονάδα - Παράρτημα (Συνήγορος του Πολίτη, 2015).

Δημόσια ιδρύματα, τα οποία στο παρελθόν υπήρξαν υπό την εποπτεία του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας και του Εθνικού Οργανισμού Πρόνοιας, πλέον είναι ανεξάρτητα με την επιφύλαξη των επτά υγειονομικών περιφερειών της χώρας που λειτουργούν με την εποπτεία του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, μέσω των αποκεντρωμένων υπηρεσιών του. Σύμφωνα με μελέτη που πραγματοποίησε το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Πρόνοιας τον Σεπτέμβριο του 2010, σε όλη την χώρα λειτουργούν 18 ιδρύματα δημόσιας φροντίδας, τα οποία φιλοξενούν συνολικά 610 παιδιά και 9 δημόσια ιδρύματα για παιδιά με χρόνιες ασθένειες και αναπηρίες, συμπεριλαμβανομένων των διανοητικών αναπηριών και των σοβαρών διαταραχών, με 645 άτομα εκ των οποίων μόνο 167 να κυμαίνονται κάτω των 18 ετών. Οι υπόλοιποι, είναι ενήλικες, οι οποίοι είχαν τοποθετηθεί στο παρελθόν σε ιδρύματα, παραμένοντας εκεί μετά την ενηλικίωση τους, καθώς δεν είχαν την δυνατότητα να μεταφερθούν σε μονάδες για ενήλικες.

Υπάρχουν επίσης, δύο ακόμη κατηγορίες δημοσίων ιδρυμάτων: τα καταφύγια για παιδιά σε «κίνδυνο», τα οποία λειτουργούν από ενώσεις προστασίας των ανηλίκων και δημόσιους φορείς υπό την εποπτεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης και τα ιδρύματα δημόσιας φροντίδας για ασυνόδευτους ανήλικους, συγχρηματοδοτούμενα από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ταμείο Προσφύγων. Εκτός από τους προαναφερθέντες δημόσιους οργανισμούς, υπάρχουν και άλλα δύο είδη ιδρυμάτων στην χώρα. Οι ιδιωτικές μη κερδοσκοπικές οργανώσεις (ΜΚΟ), συμπεριλαμβανομένων φιλανθρωπικών οργανώσεων. Αυτά περιλαμβάνουν τα παραδοσιακά “ορφανοτροφεία», τα οποία έχουν εξελιχθεί σε ιδρύματα παιδικής προστασίας, «παιδικά χωριά», κλπ. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι τα ιδρύματα στέγασης για εφήβους ηλικίας άνω των 12 ετών, είναι ως επί το πλείστον μόνο για ένα φύλο (ανδρικά ή θηλυκά) παιδιά, ενώ πολλά παραδοσιακά ιδρύματα και σχεδόν όλα τα ιδρύματα που ανήκουν στην εκκλησία φιλοξενούν εξίσου παιδιά ενός φύλου (The Greek Ombudsman, 2011).

Ωστόσο, ειδική μνεία πρέπει να γίνει στις επιπτώσεις που έχει δεχθεί ο προϋπολογισμός των ΝΠΔΔ λόγω της οικονομικής κρίσης, καθώς οι επιχορηγήσεις που λαμβάνουν τα ιδρύματα ιδιωτικού δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα έχουν μειωθεί αισθητά. Οι μειώσεις των διαθέσιμων πόρων στο σύνολο των μονάδων παιδικής προστασίας έχει έρθει να επιτείνει χρόνια προβλήματα που συνδέονται με την απουσία προδιαγραφών και μηχανισμών διασφάλισης της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών και των δικαιωμάτων των τροφίμων. Επίσης, η αδυναμία πραγματοποίησης προσλήψεων, κυρίως μόνιμου προσωπικού, έχει επιτείνει το πρόβλημα στελέχωσης που υπάρχει τα τελευταία χρόνια στην πλειονότητα των ιδρυμάτων. Η κατάσταση οδηγείται σε αδιέξοδο με μια σειρά μέτρων φορολογικού χαρακτήρα όπως για παράδειγμα η φορολόγηση της περιουσίας και των εισοδημάτων των κοινωφελών ιδρυμάτων αλλά και τη μείωση των εσόδων από την ακίνητη περιουσία τους σε συνδυασμό με την μείωση των δωρεών που δέχονται από ιδιώτες. Τα παραπάνω, όπως είναι φυσικό, επιβαρύνουν την εν λόγω κατάσταση, επηρεάζοντας αναπόφευκτα την ποιότητα της παρεχόμενης φροντίδας.

Αναφορικά με το θέμα της διασφάλισης της ποιότητας, αναφορά πρέπει να πραγματοποιηθεί στα “Quality4Children Standards”¹¹ που ανέπτυξαν από κοινού οι διεθνείς οργανισμοί “Παιδικά Χωριά SOS”, Federation Internationale des Communautés Educatives (FICE) και International Foster Care Organisation (IFCO), σκοπεύοντας στη βελτίωση της ποιότητας της παρεχόμενης φροντίδας στα παιδιά που διαβιούν σε μονάδες παιδικής προστασίας. Τα “Quality4Children Standards” διαμορφώθηκαν στο πλαίσιο της ΔΣΔΣ εστιάζοντας στις αρχές της μη διάκρισης, της αφοσίωσης στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού, του δικαιώματος στην ζωή, επιβίωση και πρόοδο, και του σεβασμού στις απόψεις του παιδιού. Ιδιαίτερη έμφαση προσδίδεται στη διαφάνεια, την εξατομικευμένη αντιμετώπιση, τη διατήρηση δεσμών

¹¹Τα 18 Standards αποτελούν απόρροια έρευνας στην οποία συμμετείχαν άμεσα ενδιαφερόμενοι (παιδιά και νέοι με βιώματα εξω - γονεϊκής φροντίδας, βιολογικοί γονείς, ανάδοχοι, φροντιστές και επαγγελματίες) και εκτείνονται σε 3 κύρια πεδία:

1. Λήψη αποφάσεων και διαδικασία εισόδου (6 Standards): Περιλαμβάνει την κατάσταση του παιδιού προκειμένου να πράξουν σύμφωνα με το βέλτιστο συμφέρον του και να αποφασιστεί η καλύτερη δυνατή λύση και τα βήματα που θα οδηγήσουν στην καλύτερη ενσωμάτωση του στην εξω - οικογενειακής φροντίδας,
2. Διαδικασία φροντίδας (8 Standards): Αναφέρεται στην περίοδο μεταξύ της εισόδου και της αποχώρησης από την φροντίδα και περιλαμβάνει την εξω - γονεϊκή φροντίδα στην πράξη και την υποστήριξη που λαμβάνει το παιδί
3. Διαδικασία αποχώρησης από την φροντίδα (ανεξαρτητοποίηση) (4 Standards): Πρόκειται για την διαδικασία κατά την οποία το παιδί / νεαρός ενήλικας αυτονομείται. Περιλαμβάνει την περαιτέρω υποστήριξη από το πλαίσιο φροντίδας στην φάση αυτή.

με το οικογενειακό περιβάλλον, στο σεβασμό των απόψεων και της προσωπικότητας του παιδιού και στην ενθάρρυνση της ενεργούς συμμετοχής του σε αποφάσεις που το αφορούν.

Επίσης, πρέπει να επισημανθεί ότι δεν υπάρχουν διαθέσιμα επίσημα συγκεντρωτικά στοιχεία, αναφορικά με τον αριθμό και το προφίλ των παιδιών που ζουν στα ιδρύματα στην χώρα μας, ιδίως σε εκείνα του ιδιωτικού τομέα παρατηρείται και ζήτημα καταγραφής όσον αφορά τα χαρακτηριστικά και των τρόπο λειτουργίας τους. Αν και η Γενική Γραμματεία Πρόνοιας, μέσω των Κέντρων Κοινωνικής Πρόνοιας, έχει την δυνατότητα να συλλέξει στοιχεία για τα δημόσια ιδρύματα, ωστόσο έντονη παραμένει η απουσία στοιχείων τόσο για την λειτουργία όσο και για τα στοιχεία των φιλοξενουμένων τους, σε ιδρύματα ιδιωτικού δικαίου ή εκκλησιαστικά. Σε πολλά από αυτά δεν τηρούνται φάκελοι των τροφίμων τους κι αν τηρούνται είναι ελλιπείς. Συνοψίζοντας, οι υπάρχοντες μηχανισμοί εποπτείας και ελέγχου των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας εμφανίζουν σημαντικά ελλείμματα. Πολυσήμαντο λόγω στην εποπτεία και τον έλεγχο της λειτουργίας των φορέων παιδικής προστασίας είχε μέχρι πρόσφατα και το Σώμα Επιθεωρητών Υγείας - Πρόνοιας (ΣΕΥΥΠ), το οποίο λειτουργεί με τον Ν.4052/2012 (ΦΕΚ Α'41). Επομένως, τα προνοιακά ιδρύματα συνολικά δεν έχουν έναν οργανωμένο μηχανισμό εποπτείας και ελέγχου των παρεχόμενων υπηρεσιών τους, όπως και της λειτουργίας τους, στο ευρύτερο πλαίσιο.

Καταληκτικά, εκ μέρους της πολιτείας κρίνεται αναγκαίο τόσο η διασφάλιση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, όσο και η διαφύλαξη των δικαιωμάτων των φιλοξενουμένων (Συνήγορος του Πολίτη, 2015).

2.2: Τα δικαιώματα των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα

Τα δικαιώματα των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα πηγάζουν από τις τρεις βασικές αρχές της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των παιδιών των Ηνωμένων Εθνών (1989) και από τα πορίσματα που εκδίδει η Εξελεγκτική Ψυχολογία και η κλινική πράξη. Αναλυτικότερα, η Σύμβαση αναφέρεται στις «παροχές» (provision), στην «προστασία» (protection) και στην «συμμετοχή» (participation)¹² (Γεωργιάδης,

¹² Οι παροχές αναφέρονται στην προσβασιμότητα των ανηλίκων στα υλικά και πνευματικά αγαθά σε σχέση με το ηλικιακό τους επίπεδο και τις προσωπικές τους δυνατότητες. Η συμμετοχή αφορά την

2002). Επιπρόσθετα, ιδιαίτερα σημαντικό κείμενο για τα δικαιώματα των παιδιών που διαβιούν σε ιδρύματα υπήρξε η 5η Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης¹³ στα κράτη - μέλη, καθώς εκθέτει διεξοδικά τα δικαιώματα εκείνων των παιδιών, ενώ στην συνέχεια καλεί τα κράτη - μέλη να λάβουν νομικά μέτρα για την υλοποίηση τους και να αναλάβουν δράσεις για την γνωστοποίηση των δικαιωμάτων τους και σε άλλους συναρμόδιους φορείς και πρόσωπα. Η εν λόγω Σύσταση στηρίζεται τόσο στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού των Ηνωμένων Εθνών όσο και σε άλλες διεθνείς κι ευρωπαϊκές συμβάσεις και νόμους που εστιάζουν στα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2005).

Μια από τις βασικές αρχές που διέπουν την Σύσταση του 2005 αφορά την οργάνωση και την αντίληψη της τοποθέτησης με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνεται ορατή η έννοια του παιδιού ως νομικού υποκειμένου. Σε αυτό το φάσμα περιγράφεται η γενική παιδαγωγική στρατηγική για το ίδρυμα ως σύνολο, κατά το οποίο σχεδιάζεται μια ψυχοπαιδαγωγική στρατηγική για το κάθε παιδί ξεχωριστά, η οποία θα εγγυάται την ατομική εποπτεία κατά την διάρκεια παραμονής του στο ίδρυμα και την εξατομικευμένη καθοδήγηση του μετά την έξοδο του από αυτό. Το κύριο εργαλείο για την υλοποίηση της στρατηγικής είναι η παρότρυνση του παιδιού να βελτιώσει την αυτογνωσία του και να ενημερωθεί για το περιβάλλον στο οποίο ζει, χωρίς φυσικά να παραβιάζεται ο προσωπικός χρόνος και η ανεξαρτησία του. Επίσης, υψίστης σημασίας αποτελεί το δικαίωμα του ανηλίκου να εκφράζει την γνώμη του και οι απόψεις του να εισακούγονται σύμφωνα με την ηλικία του και την ωριμότητα του.

ελευθερία της σκέψης, της έκφρασης και της συναναστροφής. Η προστασία αναφέρεται στην φυσική υπόσταση και στην ψυχική λειτουργία των παιδιών.

¹³ Η Σύσταση 5 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στα κράτη - μέλη, αναφέρεται στο δικαίωμα τοποθέτησης του ανηλίκου σε ένα ίδρυμα με απώτερο σκοπό την κάλυψη των επιτακτικών αναγκών του και την περιοδική αναθεώρηση της τοποθεσίας του. Επίσης, εστιάζει στο δικαίωμα του ανηλίκου διατήρησης των οικογενειακών και κοινωνικών δεσμών, στο δικαίωμα να διαμένουν μαζί τα αδέρφια, στο δικαίωμα ταυτότητας των παιδιών (άρ. 8 ΔΣΔτΠ), στο δικαίωμα ποιότητας φροντίδας ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες επί της βάσης της ευημερίας του παιδιού. Ακόμη, αναφέρεται στο δικαίωμα του παιδιού στον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και σωματικής του ακεραιότητας, στο δικαίωμα για την μη υποτιμητική μεταχείριση ή βίαιη ανατροφή, στο δικαίωμα για ίσες ευκαιρίες, στο δικαίωμα της προετοιμασίας του παιδιού ως ενεργού και υπεύθυνου πολίτη, στο δικαίωμα συμμετοχής του στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που το αφορούν, στο δικαίωμα ενημέρωσης για τα δικαιώματά του και στο δικαίωμα να διατυπώνει τα παράπονα του με στόχο τη διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους.

Ακόμη, στις βασικές αρχές που διέπουν τη Σύσταση συνυπολογίζεται ότι α) η φυσική οικογένεια είναι το καλύτερο περιβάλλον για την υγιή ανάπτυξη του παιδιού, β) η τοποθέτηση στο ίδρυμα αποτελεί την έσχατη λύση¹⁴, γ) κύριος στόχος είναι το ύψιστο συμφέρον του παιδιού (αρ. 3 της ΔΣΔτΠ)¹⁵ και η άμεση κοινωνική ένταξη ή επανένταξή του και δ) δεν είναι εφικτό να υπάρξει καμία διάκριση εις βάρος του παιδιού (αρ. 2 ΔΣΣτΠ)¹⁶.

Σύμφωνα με τον Συνήγορο του Πολίτη (2015), σημαντικές αποκλίσεις παρατηρούνται μεταξύ των ιδρυμάτων παιδικής προστασία εξαιτίας της απουσίας ενός ενιαίου πλαισίου κανόνων για τρέχον θέματα της καθημερινότητας. Αναλυτικότερα, μεγάλο ποσοστό παιδιών που μένουν σε ιδρυματικό περιβάλλον βρίσκονται αντιμέτωπα με δυσκολίες ένταξης στο σχολείο, λόγω μη επαρκούς προηγούμενης φοίτησης, παραμέλησης και μαθησιακών ή συναισθηματικών αντιξοοτήτων. Η πολιτική που ακολουθούν τα ιδρύματα ως προς την παροχή εκπαιδευτικής υποστήριξης στους τροφίμους τους διαφέρει. Πολλά από αυτά συνεργάζονται με σχολεία, με διαγνωστικούς και υποστηρικτικούς φορείς ή παρέχουν στα παιδιά πρόσθετη εκπαιδευτική υποστήριξη. Ωστόσο, δεν ακολουθούν

¹⁴ Ωστόσο, σύμφωνα με τον Συνήγορο του Παιδιού (2015), στην χώρα μας η τοποθέτηση του παιδιού σε ιδρυματική φροντίδα αποτελεί κατά κανόνα την πρώτη και συνήθως την μοναδική λύση που εξετάζεται.

¹⁵ Άρθρο 3 Διεθνής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού:

«1. Σε όλες τις αποφάσεις που αφορούν τα παιδιά, είτε αυτές λαμβάνονται από δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς κοινωνικής προστασίας, είτε από τα δικαστήρια, τις διοικητικές αρχές ή από τα νομοθετικά όργανα, πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη το συμφέρον του παιδιού.

2. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη υποχρεούνται να εξασφαλίζουν στο παιδί την αναγκαία για την ευημερία του προστασία και φροντίδα, λαμβάνοντας υπόψη τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των γονέων του, των επιτρόπων του ή των άλλων προσώπων που είναι νόμιμα υπεύθυνα γι' αυτό, και παίρνουν για το σκοπό αυτόν όλα τα κατάλληλα νομοθετικά και διοικητικά μέτρα.

3. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη μεριμνούν ώστε η λειτουργία των οργανισμών, των υπηρεσιών και των ιδρυμάτων που αναλαμβάνουν παιδιά και που είναι υπεύθυνοι για την προστασία τους να είναι σύμφωνη με τους κανόνες που έχουν θεσπιστεί από τις αρμόδιες αρχές, ιδιαίτερα στον τομέα της ασφάλειας και της υγείας και σε ότι αφορά τον αριθμό και την αρμοδιότητα του προσωπικού τους, καθώς και την ύπαρξη μιας κατάλληλης εποπτείας».

¹⁶ Άρθρο 2 Διεθνής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού:

«1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη υποχρεούνται να σέβονται τα δικαιώματα, που αναφέρονται στην παρούσα Σύμβαση και να τα εγγυώνται σε κάθε παιδί που υπάγεται στη δικαιοδοσία τους, χωρίς καμία διάκριση φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων του παιδιού ή των γονέων του ή των νόμιμων εκπροσώπων του ή της εθνικής, εθνοτικής ή κοινωνικής καταγωγής τους, της περιουσιακής τους κατάστασης, της ανικανότητάς τους, της γέννησής τους ή οποιασδήποτε άλλης κατάστασης.

2. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη παίρνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα ώστε να προστατεύεται αποτελεσματικά το παιδί έναντι κάθε μορφής διάκρισης ή κύρασης, βασισμένης στη νομική κατάσταση, στις δραστηριότητες, στις εκφρασμένες απόψεις ή στις πεποιθήσεις των γονέων του, των νόμιμων εκπροσώπων του ή των μελών της οικογένειάς του».

όλα τα ιδρύματα την ίδια τακτική, με αποτέλεσμα την μη παροχή ίσων ευκαιριών. Επιπρόσθετα, σημαντικές αποκλίσεις παρατηρούνται σε θέματα που άπτονται την φροντίδα της ψυχικής υγείας και την παροχή ψυχολογικής υποστήριξης καθώς και σε αυτό τον τομέα φαίνεται να απουσιάζει μια ενιαία πολιτική. Γενικότερα, στο θέμα της ψυχικής υγείας παρατηρούνται σημαντικές αποκλίσεις, ενώ παράλληλα οι λήψη αποφάσεων εξαρτάται από την προσωπική άποψη των υπευθύνων.

Ως προς την συμμετοχή στην κοινωνική ζωή πρέπει να σημειωθεί ότι πολλά ιδρύματα επιδιώκουν την ανάπτυξη δεσμών με την κοινότητα και σχέσεων των παιδιών με συνομηλίκους τους εκτός ιδρύματος, την συμμετοχή παιδιών σε κοινωνικές εξόδους και δραστηριότητες. Παρόλο ταύτα, η συγκεκριμένη πολιτική δεν είναι και αυτή ενιαία, καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις ιδιωτικών ή εκκλησιαστικών ιδρυμάτων, η κοινωνική ζωή και η συμμετοχή των παιδιών εμποδίζεται είτε άμεσα είτε έμμεσα¹⁷. Όσον αφορά την πρόσβαση των παιδιών στην ενημέρωση και την επικοινωνία, οι πρακτικές των ιδρυμάτων διαφέρουν, καθώς σε κάποια η πρόσβαση στο διαδίκτυο και σε άλλα μέσα ενημέρωσης και επικοινωνίας επιτρέπονται με κάποιους περιορισμούς, ενώ σε κάποια άλλα απαγορεύονται εξ ολοκλήρου. Ως προς τις ψυχαγωγικές δραστηριότητες, σε κάποια ιδρύματα καταβάλλεται προσπάθεια για την διασφάλιση και τη συμμετοχή των παιδιών σε ψυχαγωγικές εκδηλώσεις, σε αντιδιαστολή με κάποια άλλα που δεν πραγματοποιούνται οι αντίστοιχες προσπάθειες. Ως προς την επιδίωξη ενδιαφερόντων και δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου ορισμένα ιδρύματα επιδιώκουν τη συμμετοχή των παιδιών σε δραστηριότητες όπως μαθήματα μουσικής, ξένης γλώσσας, αθλητικές δραστηριότητες κ.ά, ενώ κάποια άλλα δεν καταβάλλουν τις αντίστοιχες προσπάθειες προσχιζόμενα οικονομική δυσχέρεια.

Επιπρόσθετα, πρέπει να σημειωθεί ότι σε πολλά ιδρύματα παρατηρείται η έλλειψη προβλέψεων για τις θρησκευτικές και πολιτισμικές ανάγκες των παιδιών, καθώς τα περισσότερα ιδρύματα είναι προσανατολισμένα στην κάλυψη των θρησκευτικών αναγκών. Ειδικότερα, για τους ανηλίκους με διαφορετικό θρήσκευμα ο Συνήγορος έχει παρατηρήσει απουσία προβλέψεων για την ισότιμη μεταχείριση τους για την άσκηση των θρησκευτικών τους καθηκόντων. Αξιοσημείωτο είναι ότι ορισμένα

¹⁷ Η παρεμπόδιση των παιδιών με άμεσο τρόπο πραγματοποιείται μέσω της απαγόρευσης ενώ με έμμεσο μέσω της απαγόρευσης επισκέψεων σε δωμάτια και με την απουσία χώρου υποδοχής επισκεπτών, με την απουσία προβλέψεων για χαρτζιλίκι ή για κάλυψη εξόδων συμμετοχής των παιδιών σε σχολικές εκδρομές ή άλλες δραστηριότητες.

εκκλησιαστικά ιδρύματα ή ιδρύματα ιδιωτικού τομέα, έχοντας αυστηρό χριστιανικό προσανατολισμό, επιβάλλουν στους τροφίμους του να ακολουθούν και να συμμετάσχουν σε ένα αυστηρό πρόγραμμα θρησκευτικών τελετουργιών και πρακτικών, χωρίς να ερωτώνται τα ίδια ή οι γονείς.

Συνοψίζοντας, όπως θα δούμε και στην επόμενη ενότητα, στην σύγχρονη πραγματικότητα η Ελλάδα φαίνεται να απέχει αρκετά από τις συστάσεις της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Υπουργών, σε ό,τι αφορά την προστασία των παιδιών σε ιδρύματα, με αποτέλεσμα η ιδρυματική περίθαλψη να δέχεται έντονη κριτική, καθώς θεωρείται ότι δεν επιτυγχάνει να προσφέρει στα υπό προστασία ανήλικα ένα δοτικό και πλούσιο σε ερεθίσματα περιβάλλον όπως και τα εφόδια ώστε να τεθούν ικανά να ανταπεξέλθουν στην ζωή τους (Goldfarb, 1945, οπ. αναφ. στο Σαραφίδου, 2000).

2.3: Επιπτώσεις της ιδρυματικής φροντίδας

Ο θεσμός του ιδρύματος, θα μπορούσε κανείς να θεωρήσει ότι λειτουργεί ως αμυντική διαδικασία απέναντι σε ψυχωτικές διαταραχές (Jaques, 1993). Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι η κακοποίηση / παραμέληση του ανηλίκου, είναι δυνατό να συνεχιστεί ακόμη κι όταν την γονεϊκή του φροντίδα αναλάβει το κράτος με τις υπηρεσίες και τους αρμόδιους φορείς, από τους οποίους εκπροσωπείται. Μια νέα μορφή κακοποίησης για το παιδί μπορεί να πραγματοποιηθεί με την εισαγωγή του στο ίδρυμα, καθώς αυτή πραγματοποιείται πολλές φορές, χωρίς την αναγκαία κλινική διεπιστημονική αξιολόγηση, ως την βέλτιστη λύση, την επιλογή του ιδρύματος, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο τόπος διαμονής της οικογένειάς του, η μεταφορά από το ένα ίδρυμα στο άλλο, η μακροχρόνια συνήθως παραμονή του σε αυτό, χωρίς κριτήρια εκτίμησης και αξιολόγησης της κατάστασης του και της οικογένειάς του για την επανένωση του σε αυτήν. Έτσι ο ανήλικος οδηγείται σε μια νέα πορεία κακοποίησης, υπό τον μανδύα του συμφέροντος του παιδιού. Προβληματισμό δημιουργεί, επίσης, το γεγονός ότι τα ιδρύματα τείνουν να αντιμετωπίζουν τα παιδιά ως αντικείμενα προστασίας και όχι ως υπεύθυνα άτομα, τα οποία πρέπει να έχουν δράση, πρωτοβουλία και λόγο για όσα συμβαίνουν στην ζωή τους (Μιχάλης, 2002:52).

Επιπρόσθετα, είναι πλέον διαδεδομένη και επιστημονικά η αντίληψη ότι το είδος της κλειστής περίθαλψης μπορεί να έχει καταστροφικές επιπτώσεις και ιδιαίτερα στα

μικρά παιδιά. Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι τα αποτελέσματα του ιδρυματισμού κατά τον πρώτο χρόνο της ζωής του ατόμου, είναι μη αναστρέψιμα και γι' αυτό τον λόγο κρίνεται αναγκαίο τα βρέφη να μην βιώνουν την εμπειρία του ιδρύματος (Goldfarb, 1945, οπ. αναφ. σε Σαραφίδου, 2000). Η έννοια του «ιδρυματισμού», διατυπώθηκε για πρώτη φορά το 1945 από τον Spitz και οφείλεται στο απρόσωπο ιδρυματικό περιβάλλον, το οποίο δεν δίνει την δυνατότητα στον ανήλικο να αναπτύξει δεσμούς με τον μητρικό πρόσωπο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, το άτομο να εμφανίζει μειωμένη ψυχοπνευματική καθυστέρηση και συναισθηματική απάθεια (Feldman, 2008).

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τον Σακελλαρόπουλο (2001), ο Spitz αποδίδοντας τον όρο του «ιδρυματισμού» εστιάζει στην επιβλαβή επίδραση, από ψυχιατρική κυρίως άποψη, της μακρόχρονης ή αδιάκοπης διαμονής του ανηλίκου, από την νεαρή του ηλικία, στο ιδρυματικό περιβάλλον. Πρόκειται για μια χρόνια κατάσταση, η οποία οδηγεί το παιδί σε ολική συναισθηματική στέρηση¹⁸. Η έλλειψη λοιπόν, ερεθισμάτων και συναισθηματικών κινήτρων που παρατηρούνται κατά την διαβίωση του τροφίμου στο ίδρυμα, οδηγούν στην δημιουργία ιδιαίτερων φυσικών και ψυχολογικών χαρακτηριστικών στο άτομο. Ο Spitz, λοιπόν, αφού διαπίστωσε μέσω των μελετών του ότι, η έλλειψη κινήτρων αποτελεί τον λόγο της επιδείνωσης της πνευματικής ανάπτυξης των παιδιών, βοήθησε τους εμπλεκόμενους επαγγελματίες στο να συνειδητοποιήσουν τις συνέπειες που αντιμετωπίζει το βρέφος εξαιτίας της απομάκρυνσης του από την μητέρα του και από την παραμονή του στο ιδρυματικό περιβάλλον από τη μικρή του ηλικία.

Σε μελέτη που πραγματοποιήθηκε από τον Βρετανό ψυχίατρο Bowlby John, το 1951, για την μητρική αποστέρηση, προέκυψε ότι τα παιδιά επηρεάζονται σημαντικά από την απουσία μιας μόνιμης κατοικίας και αδιάλειπτης σχέσης με έναν ενήλικα, ο οποίος τα φροντίζει. Ως εκ τούτου, πρωτοεμφανίστηκε η θεωρία της προσκόλλησης (attachment) και η άποψη ότι ο πρώιμος δεσμός «μητέρας – βρέφους» αποτελεί την βάση της μετέπειτα κοινωνικής ανάπτυξης του ατόμου (Bowlby, 1980 and Sroufe, 1979). Ωστόσο, οι έρευνες για την προσκόλληση σε ειδικούς πληθυσμούς είναι περιορισμένες και εστιάζουν σε παιδιά που έχουν βιώσει παραμέληση - κακοποίηση, παιδιά που ανατράφηκαν σε ιδρύματα και παιδιά με συναισθηματικά διαταραχόμενες μητέρες (Βορριά και Παπαληγούρα, 2000).

¹⁸ Η συναισθηματική στέρηση πραγματοποιείται εξαιτίας της έλλειψης στενών διαπροσωπικών σχέσεων, κατά την οποία το παιδί υποφέρει στο ίδρυμα (Μιχάλης, 2002: 52).

Ο Casler Lawrence (1958), θεωρεί την αντιληπτική στέρηση ως προτιμότερη βάση, από την μητρική αποστέρηση που διατυπώνει ο Bowlby, κατά την οποία στέρηση ερεθισμάτων μπορεί να πραγματοποιηθεί λόγω του ιδρυματικού περιβάλλοντος. Ωστόσο, τα ερεθίσματα που πρόκειται να λάβει ο ανήλικος εξαρτώνται από το εκάστοτε ίδρυμα. Τα προσφερόμενα από πολλές πηγές ερεθίσματα, είναι πιθανό να οδηγήσουν σε σύγχυση. Επίσης, προβληματισμός υπάρχει ακόμη και στο κατά πόσο τα ιδρύματα παρέχουν κοινωνικά ερεθίσματα.

Σύμφωνα με τις μελέτες που πραγματοποίησαν οι Tizard και Rees (1974, 1975), οι συνέπειες που υφίστανται οι ανήλικοι από την παραμονή τους στο ίδρυμα κατά το πρώτο χρόνο της ζωής τους είναι ανεπανόρθωτες, με αποτέλεσμα τα άτομα να αντιμετωπίζουν δυσκολίες ακόμη και στην εφηβεία τους, εμφανίζοντας μη ομαλή κοινωνική συμπεριφορά και ελλειμματική ικανότητα για δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων. Ο Spitz, κατά τη μελέτη που πραγματοποίησε κατέγραψε αρκετά περιστατικά βαριάς μορφής ιδρυματισμού, τα οποία είχαν ως συνέπεια ακόμη και το θάνατο βρέφους (Τσιάντη, 2004).

Αναλυτικότερα, ο ιδρυματισμός συναντάται με διαφορετικούς βαθμούς βαρύτητας, διαχωρίζοντας τα συμπτώματα κάθε βαθμού με εξαιρετική δυσκολία. Τα βασικότερα από αυτά είναι η απάθεια, η έκφραση δυστυχίας, η ωχρότητα, η ανορεξία η απώλεια βάρους ή η στασιμότητα, η μειωμένη άμυνα του οργανισμού, η περιορισμένη κινητικότητα και η καθυστέρηση της κινητικής ανάπτυξης, η υιοθέτηση στερεοτύπων ή άλλων μη φυσιολογικών κινήσεων, ο περιορισμός των συναισθηματικών εκδηλώσεων, η ακινησία, η αυτοερωτικές πράξεις (ταλάντευση, θηλασμός του δακτύλου, αυνανισμός), όπου στην πορεία αντικαθίστανται από αυτοκαταστροφικές πράξεις. Επιπρόσθετα, πρέπει να σημειωθεί ότι είναι δυνατόν να παρατηρηθεί κλινική εικόνα ιδρυματισμού και σε άτομα που ζουν μαζί με την οικογένεια τους, στην περίπτωση που ο ιδρυματισμός προκαλείται λόγω αποστέρησης των απαραίτητων μητρικών φροντίδων (Σακελλαροπούλος, 2001).

Επομένως, θα μπορούσε να πει κανείς ότι το κράτος είναι πιθανό να πραγματοποιεί μια ιδιάζουσα μορφή κακοποίησης - παραμέλησης, προερχόμενη από το σύστημα και τους θεσμούς, ως απότοκο της αναποτελεσματικότητας της λειτουργίας του συστήματος, τόσο σε επίπεδο εκτέλεσης και λειτουργίας, όσο και σε επίπεδο λήψης επιτακτικών αποφάσεων και αποτελεσματικών μέτρων. Οπότε, στο ερώτημα πως θα

μπορούσε το κράτος να κακοποιεί / παραμελεί τα παιδιά του, θα μπορούσε κάποιος να αποφανθεί ότι το παραπάνω αποτελεί απόρροια των θεσμών που διαθέτει και της κοινωνικής πολιτικής που το ίδιο ασκεί¹⁹ (Μιχάλης, 2002:51).

2.3.1: Η διαβίωση των παιδιών εντός των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας: Μια ενδοσκόπηση της ελληνικής πραγματικότητας

Στην συγκεκριμένη ενότητα πρόκειται να αναδειχθούν ερευνητικά δεδομένα που εντοπίστηκαν στον ελλαδικό χώρο και παρέχουν ενδιαφέρον πληροφορίες για την ανάπτυξη των παιδιών που διαβιούν σε ιδρυματικό περιβάλλον ή έζησαν κάποια περίοδο της ζωής τους σε αυτό. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνα που διεξήχθη από τον Rutter²⁰ (1998), δεν επηρεάζονται στο ίδιο βαθμό αρνητικά όλα τα άτομα που διαβίωσαν σε ιδρυματική φροντίδα, όσον αφορά την συναισθηματική και κοινωνική του εξέλιξη. Ο Rutter, επισήμανε ότι είναι δύσκολο ένας συνδυασμός παραγόντων επικινδυνότητας να δημιουργεί σημαντική διαταραχή ή δυσλειτουργία σε όλα τα παιδιά συνολικά. Αναλυτικότερα ο Rutter, μελέτησε την εξέλιξη μιας ομάδας 94 κοριτσιών (7-12 ετών), τα οποία είχαν μείνει σε ιδρύματα μέχρι την ενηλικίωση τους, διαπιστώνοντας ότι η κατάληξη ήταν χειρότερη για εκείνη την υποομάδα που έζησε μεγαλύτερο διάστημα εντός του ιδρύματος. Η ομάδα περιλάμβανε 51 γυναίκες. Οι μελέτες του ανέδειξαν ότι πρόκειται για μια ισχυρή ένδειξη για τη σημασία των αντίξοων συνθηκών και ιδιαίτερα της διακοπής της γονικής μέριμνας κατά τα πρώτα χρόνια της παιδικής ηλικίας. Επιπλέον, ακόμη και τα ιδρύματα που παρείχαν άριστες υπηρεσίες στους τροφίμους τους, διαφοροποιούνταν στην πολύ συχνή εναλλαγή προσωπικού. Παρόλο που, οι συνθήκες του περιβάλλοντος είναι πιθανό να βελτιώνονται, η προγενέστερη «κακή»

¹⁹ Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα πενιχρά βοηθήματα που το κράτος προσφέρει για την φροντίδα παιδιών και νέων σε αντίθεση με τα κονδύλια της ιδρυματικής φροντίδας, η υποτίμηση της γονεϊκής ικανότητας των φυσικών γονέων δίνοντας δίχως δισταγμό την λύση του ιδρύματος (κράτος ως γονιός), η ανεπαρκής ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του κοινού, τα νομικά πλαίσια που υιοθετούν και εξασφαλίζουν τα δικαιώματα των ενηλίκων σε αντιδιαστολή με τα δικαιώματα των παιδιών, η ανύπαρκτη εκπαιδευτική προσέγγιση, η ανεπάρκεια του κοινωνικού σχεδιασμού και των υπηρεσιών πρόνοιας με εύκαμπτη λειτουργία, με συνεργασία μεταξύ τους και με το κοινό, επί τη βάση της εκτίμησης, της εμπιστοσύνης και με κύριο στόχο το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού.

²⁰ Ο Rutter, ορίζει και ερευνά τους «προστατευτικούς» παράγοντες που μειώνουν τις επιδράσεις των παραμέτρων επικινδυνότητας. Ως προστατευτικοί παράγοντες νοούνται οι επιδράσεις που χρησιμεύουν στην μεγέθυνση της ανθεκτικότητας των παιδιών που εκτίθενται σε περιβαλλοντολογικούς κινδύνους.

εμπειρία από ένα περιβάλλον, μπορεί να αυξάνει τις πιθανότητες για την απόκτηση μιας ακόμη «κακής» εμπειρίας από ένα διαφορετικό τύπου περιβάλλοντος.

Επίσης, σε έρευνα που διεξήγαγαν οι Πανοπούλου - Μαράτου, Στάγκου κ.α (1998), σε όλα τα ιδρύματα της χώρας που φρόντιζαν παιδιά από τη γέννηση του ως το 19ο έτος τους, πρόσφεραν σημαντικά αποτελέσματα για τον τρόπο λειτουργίας των ιδρυμάτων όπως και για τις επιπτώσεις της ζωής των τροφίμων στο ίδρυμα. Στην εν λόγω έρευνα, η πειραματική ομάδα αποτελούνταν από ανήλικα που ζούσαν σε ιδρύματα κλειστής ιδρυματικής φροντίδας, διαφόρων φορέων, σε διαφορετικές περιοχές της χώρας. Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με συνεντεύξεις από ψυχολόγους, με test νοημοσύνης προς τα παιδιά και με ερωτηματολόγιο Rutter προς τους εκπαιδευτικούς των παιδιών. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η ιδρυματική ζωή επηρέασε πολλές ψυχικές λειτουργίες των παιδιών. Αναλυτικότερα, οι κύριοι παράγοντες που επηρεάζουν την ζωή των παιδιών στα ιδρύματα είναι η έλλειψη στενών διαπροσωπικών σχέσεων, το αίσθημα εγκατάλειψης, το βίωμα των αυστηρών κανόνων, το οποίο εφαρμόζεται ακόμη στα ιδρύματα όπως και η καταπάτηση της προσωπικής τους ζωής.

Σε μια άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε από επιστήμονες, οι οποίοι προσπάθησαν να καλύψουν το ερευνητικό κενό, αναφορικά με την εξέλιξη των παιδιών με ιδρυματική διαβίωση κατά τη σχολική τους ζωή. Η πειραματική ομάδα αποτελούνταν από 41 παιδιά (21 αγόρια και 20 κορίτσια), τα οποία είχαν ζήσει τα δύο τελευταία χρόνια της ζωής τους σε ίδρυμα, προερχόμενα από έξι διαφορετικά ιδρύματα. Τα υποκείμενα της εν λόγω έρευνας ήταν συμμαθητές ηλικίας 9 - 11 ετών (Vorigia, Rutter, Pickles, Wolking and Hobsbaum, 1998a). Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την Βορριά (1998) σχετικά με την κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών τόσο στο σχολείο όσο και στο ίδρυμα, καταδείχθηκε ότι τα παιδιά που μεγάλωσαν σε ιδρύματα δεν διέθεταν τις στοιχειώδεις κοινωνικές ικανότητες ή είχαν υιοθετήσει τρόπους συμπεριφοράς προσαρμοσμένους στο περιβάλλον του ιδρύματος. Η συλλογή του υλικού πραγματοποιήθηκε με την μέθοδο της παρατήρησης στην τάξη, με ερωτηματολόγια προς τους γονείς και τους δασκάλους και με συνεντεύξεις από τα παιδιά. Η μέθοδος της παρατήρησης έδειξε ότι τα παιδιά που προέρχονταν από ιδρυματικό περιβάλλον συμμετείχαν λιγότερο στις δραστηριότητες της τάξης, ενώ παράλληλα προτιμούσαν να ασχολούνται με εναλλακτικές και μη παιδαγωγικές δραστηριότητες. Στις αξιολόγησης των δασκάλων και τον γονέων τα παιδιά που

προέρχονταν από ιδρύματα έδειχναν περισσότερη συνολική διαταραχή. Επίσης τα αγόρια έδειχναν πολύ μικρή συμμετοχή στην τάξη και εμφάνιζαν συναισθηματικές δυσκολίες, προβλήματα επικοινωνίας και υπερκινητικότητα. Από την άλλη πλευρά, τα κορίτσια εμφάνιζαν διαφορές ανάμεσα στις ομάδες, σε ότι αφορά τις συναισθηματικές δυσκολίες και την συμμετοχή εντός της τάξης. Επίσης, τα παιδιά που μεγάλωναν σε ιδρύματα δεν ανέπτυσαν ομαλές και με εμπιστοσύνη σχέσεις με τους συνομηλίκους τους, γεγονός που μπορεί να ερμηνευθεί ως αποτέλεσμα των βιωμάτων που είχαν κατά τη παραμονή τους στο ίδρυμα τα πρώτα χρόνια της ζωής τους (Vorria, Rutter, Pickles, Wolking and Hobsbaum, 1998b).

Αντίστοιχη έρευνα πραγματοποιήθηκε για να διερευνηθούν οι πρώιμες εμπειρίες και οι σχέσεις δεσμού που ανέπτυσαν βρέφη και νήπια, τα οποία μεγάλωναν σε ιδρύματα κλειστής περίθαλψης στην Ελλάδα, με ερευνητικά ερωτήματα την ποιότητα του συναισθηματικού δεσμού βρεφών και νηπίων με τα πρόσωπα φροντίδας, την πιθανή ύπαρξη διανοητικής καθυστέρησης, τη σύγκριση του επιπέδου ευαισθησίας των βρεφοκόμων του ιδρύματος με το αντίστοιχο επίπεδο των μητέρων και των παιδαγωγών κέντρων ημερήσιας φροντίδας και τέλος τη πιθανή ύπαρξη σχέσης μεταξύ της συναισθηματικής ασφάλειας και την παρατηρούμενη συμπεριφορά τους. Η ομάδα μελέτης συγκροτούνταν από 86 παιδιά που μεγάλωναν στο Κέντρο Βρεφών «Η Μητέρα», εκ των οποίων τα 42 ήταν αγόρια και τα 44 κορίτσια, περίπου 13 μηνών. Η ομάδα ελέγχου απαρτιζόταν από 41 παιδιά, 21 αγόρια και 20 κορίτσια αντίστοιχα, περίπου 14 μηνών, τα οποία έμεναν με την οικογένεια τους και συμμετείχαν σε ημερήσια προγράμματα φροντίδας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, η παραμονή στο ίδρυμα επηρεάζει καθοριστικά στην ανάπτυξη των ανηλίκων ενώ παράλληλα φανερώνει ανασφαλούς δεσμούς και αντιδραστική συμπεριφορά προσκόλλησης. Τέτοια μορφή συμπεριφοράς συνήθως παρατηρείται όταν το παιδί δεν δέχεται επαρκή φροντίδα. Βέβαια στην συγκεκριμένη περίπτωση κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατόν να εντοπιστεί με ακρίβεια. Ωστόσο, η ιδρυματική φροντίδα προκαλεί σε κάθε περίπτωση ανεπαρκή συναισθηματική κάλυψη, καθώς η βρεφοκόμος φροντίζει ταυτόχρονα μεγάλο αριθμό παιδιών. Γι'αυτο τον λόγο είναι σύνηθες να υιοθετεί μεθόδους πειθαρχίας, οι οποίες είναι πιθανό να τρομάζουν τα παιδιά (Vorria, Papaligoura, Dunn, Ijzendoorn, Steele, Kontopoulou, & Sarafidou, 2003).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Διεθνής και ελληνική νομοθεσία για την προστασία του Παιδιού

3.1: Γενικό πλαίσιο και βασικές αρχές

Είναι σημαντικό να αναφερθεί στο γεγονός ότι σε διεθνές επίπεδο, η κατοχύρωση της προστασίας του ανηλικού συνδέεται απαρέγκλιτα τόσο με τον οικουμενικό χαρακτήρα, όσο και με τους διακηρυγμένους στόχους της Κοινωνίας των Εθνών (ΚτΕ) μεταξύ του 1919-1920. Με αφορμή τις δυσμενείς συνθήκες που επέφερε στις κοινωνίες ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, παρατηρήθηκε μεγάλη ευαισθητοποίηση εξαιτίας της τραγικής μοίρας εκατομμυρίων παιδιών θυμάτων του. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η πολιτεία να εστιάσει στην δημιουργία μηχανισμών διεθνούς προστασίας για τα δικαιώματα του παιδιού. Ωστόσο, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως στο πλαίσιο της συγκεκριμένης κίνησης, δημιουργήθηκε η ειδική επιτροπή για το Συμφέρον του Παιδιού, το οποίο διασφαλίστηκε με την διακήρυξη του τότε προέδρου της ΚτΕ το 1920 (Κουτσούκου, 2013).

Η ευρωπαϊκή νομοθεσία για τα δικαιώματα του παιδιού πηγάζει κατά κύριο λόγο από τις συνθήκες και τις συμβάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης (εφεξής ΣτΕ) και της Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ). Ωστόσο, κατά την μελέτη των δικαιωμάτων του παιδιού, κρίνεται σκόπιμη η μελέτη κι άλλων ευρωπαϊκών πηγών, όπως έγγραφα σχεδιαζόμενων πολιτικών, κατευθυντήριες γραμμές ή άλλα κείμενα μη δεσμευτικού χαρακτήρα, τα οποία ασκούν έντονη επιρροή στις εξελίξεις της ευρωπαϊκής νομοθεσίας (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης, 2015).

Την πρώτη γενικού χαρακτήρα διεθνή πράξη για την προστασία του παιδιού εισήγαγε η Eglantyne Job²¹, καθώς για πρώτη φορά η ανάγκη της διακήρυξης των Δικαιωμάτων του παιδιού υπήρξε καθοριστική. Η συμπερίληψη της προστασίας του παιδιού στους κόλπους της ΚτΕ όριζε την προώθηση των δημοκρατικών κοινωνικών δομών, ενώ παράλληλα αποσκοπούσε στον εκδημοκρατισμό του μεταπολεμικού κόσμου. Αναλυτικότερα, την πρώτη γενικού χαρακτήρα διεθνή πράξη των

²¹ Κατά την διάρκεια του Πολέμου η Eglantyne Job ίδρυσε το “Save the Childrens” Fund, το οποίο αποτέλεσε το τυπικό δείγμα φιλανθρωπίας για όλα τα παιδιά.

Δικαιωμάτων του Παιδιού αποτελεί η Διακήρυξη του 1924, η οποία εστιάζει αποκλειστικά στην προστασία του ανηλίκου. Το κείμενο μεν αναγνωρίζει το παιδί ως άνθρωπο, ενώ πλέον το αντιλαμβάνεται ως πλήρη και ανεξάρτητο άτομο, το οποίο πρέπει να μεγαλώνει ως υλική αλλά και πνευματική οντότητα υπό διαμόρφωση. Με λίγα λόγια η Διακήρυξη²² στο πλαίσιο της προστασίας της αναγνωρίζει, για πρώτη φορά, το παιδί ως ξεχωριστό ανθρώπινο ον, κάτι πρωτοφανές για τα τότε δεδομένα.

Στη Διακήρυξη της Γενεύης του 1924, για πρώτη φορά γίνεται ειδική μνεία για τα δικαιώματα του παιδιού δίνοντας έμφαση στον τίτλο της στα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματά του. Η Διακήρυξη αν και συνδέει για πρώτη φορά την έννοια του δικαιώματος με εκείνη του παιδιού, περιορίζεται σε διατάξεις που εστιάζουν στις οικονομικές, συναισθηματικές και κοινωνικές ανάγκες του, εστιάζοντας στον τομέα της πρόνοιας, χωρίς ωστόσο να αναγνωρίζει τα δικαιώματα των παιδιών. Επιπρόσθετα, η Διακήρυξη, διατυπώνει στο κείμενο της και τις υποχρεώσεις που έχουν τα κράτη ως προς αυτά αναγράφοντας ότι «άνδρες και γυναίκες όλως των εθνών οφείλουν στο παιδί ότι καλύτερο έχουν να του δώσουν». Ωστόσο, η ίδια η διατύπωση της διάταξης αναγνωρίζει το παιδί ως αποδέκτη προστασίας και όχι ως φορέα δικαιωμάτων.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η παραπάνω διαπίστωση υποδεικνύει τις τάσεις που κυριαρχούν στις εθνικές νομοθεσίες των άλλων κρατών, πριν την διακήρυξη του 1924. Σε εθνικό επίπεδο, τα νομικά κείμενα που προηγήθηκαν των διακηρυκτικών, αναγνωρίζουν το παιδί ως αντικείμενο προστασίας, τοποθετώντας το εκτός των τειχών καθώς «δεν είναι ακόμα πλήρες ανθρώπινο ον, ακόμα δεν γνωρίζει, ακόμα δεν μπορεί». Οι νόμοι που διατυπώθηκαν στον δυτικό κόσμο κατά τον 19ο αιώνα, είτε είναι πράξεις προστασίας του παιδιού, δίνοντας έμφαση στον κοινωνικό έλεγχο, είτε είναι πράξεις συνδεδεμένες με την υποχρεωτική του εκπαίδευση, σχετιζόμενες με την κοινωνικοποίηση του. Αναλυτικότερα, οι νόμοι αυτοί τοποθετούν τον ανήλικο σε έναν διαφορετικό δικό του κόσμο, δημιουργώντας ένα moratorium, κατά το οποίο το παιδί πρέπει να μένει, να περιμένει, να μάθει και έτσι να μεταβεί στην «αληθινή» ζωή. Έτσι, το παιδί σταδιακά από περιουσιακό στοιχείο των γονέων μετατρέπεται σε «περιουσία» της «πεφωτισμένης» κοινωνίας (Κουτσούκου, 2013). Ωστόσο, σύμφωνα

²² Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αντίληψη μιας εταιρίας προστασίας ζώων, η οποία είχε επιληφθεί το 1924 για την περίπτωση ενός κακοποιημένου παιδιού θεωρώντας πως «στο παιδί αρμόζει προστασία όμοια με εκείνη του ζώου».

με τον Κόρτσακ²³, «οι νομοθέτες της Γενεύης έχουν μπερδέψει τις υποχρεώσεις με τα δικαιώματα, ο τόνος της Διακήρυξης δείχνει την πειθώ, όχι την διεκδίκηση: έκκληση στην καλή θέληση, παράκληση για ευημερία» (Ζουλκίεβιτς, 2017:70).

Κατά την Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού, που υιοθετήθηκε στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ (20 Νοεμβρίου 1959), ορίζεται η αρχή που κατά κελσενική ορολογία ονομάζεται Grundnorm, για το χώρο της προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού, δηλαδή της ειδικής προστασίας²⁴ για το παιδί. Με την Διακήρυξη του 1959, το παιδί απολαμβάνει όλα τα δικαιώματά του και παύει πλέον να αντιμετωπίζεται ως παθητικός δέκτης των παροχών που του προσφέρονται, όπως του όριζε η Διακήρυξη του 1924. Ωστόσο, ακόμη κι αν μπορούμε να χαρακτηρίσουμε την διατύπωση της Διακήρυξης του 1959²⁵ πιο προοδευτική έναντι αυτής του 1924, δεν παρατηρούνται ποιοτικές διαφοροποιήσεις, που να εξελίσσουν το είδος της παρεχόμενης προστασίας προς το παιδί. Παρόλο αυτά, κατά τη δεκαετία του 1970 και κυρίως του 1980, η αντίληψη αυτή άρχισε να μεταβάλλεται, αναγνωρίζοντας πλέον τα παιδιά ως υποκείμενα δικαιωμάτων. Όμως η παραπάνω αντίληψη δημιούργησε έντονος προβληματισμούς σχετικά με την ικανότητα του παιδιού για αυτοπρόσωπη άσκηση των δικαιωμάτων του (Κουτσούκου, 2013).

Πολυσήμαντο κομβικό σημείο για την εξέλιξη των δικαιωμάτων του παιδιού αποτελεί η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, που υιοθετήθηκε από

²³ Ο Γιάννουσ Κόρτσακ, του οποίου το πραγματικό του όνομα ήταν Χένρικ Γκόλντσμιντ, ήταν πολωνοεβραίος γιατρός, πρωτοπόρος παιδαγωγός και συγγραφέας παιδικών βιβλίων καθώς και πολλών παιδαγωγικών έργων και κειμένων. Ήταν δημοσιογράφος, κοινωνικός ακτιβιστής και μέλος πολλών κοινωνικών και εκπαιδευτικών εταιρειών. Στον σύγχρονο κόσμο θεωρείται πρόδρομος εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών, έχοντας πάντοτε κίνητρο τη θεμελίωση των δικαιωμάτων του παιδιού. Σε όλη την ζωή του, μέχρι και τον τραγικό θάνατο που υπέστη στον θάλαμο αερίων του ναζιστικού στρατοπέδου, υπήρξε υπέρμαχος των δικαιωμάτων του παιδιού, προσπαθώντας να εφαρμόσει τις αντιλήψεις του ως το τέλος. Δραστηριοποιήθηκε ενεργά υπερ και δημιούργησε δυνατές κοινωνικές και νομικές βάσεις για το σεβασμό και την τήρηση των δικαιωμάτων του παιδιού. Είχε κριτική στάση απέναντι στον «φιλανθρωπικό» χαρακτήρα της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Παιδιού του 1924. Οι πρακτικοί μέθοδοι που χρησιμοποιούσε επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τις νομοθετικές μεταπολεμικές πρωτοβουλίες προς όφελος των παιδιών.

²⁴ Ειδικότερα, η αρχή της ειδικής προστασίας για το παιδί εξειδικεύεται και συμπληρώνεται στη δεύτερη «εκτελεστικού» χαρακτήρα αρχή του διακηρυκτικού κειμένου του 1959, με τη ρητή αναφορά ότι το παιδί πρέπει να απολαμβάνει ειδικής προστασίας και να του παραχωρούνται σύμφωνα με νόμους ή με άλλα μέσα διευκολύνσεις προς το συμφέρον του παιδιού (υγιής ανάπτυξη, αξιοπρεπή και φυσιολογική σε επίπεδο φυσικής ανάπτυξης, πνευματικό, ηθικό, διανοητικό και κοινωνικό).

²⁵ Στατιστικός χαρακτήρας παρατηρείται και στην εν λόγω Διακήρυξη, καθώς η παραδοσιακή σύλληψη του συμφέροντος του παιδιού συνδέεται με την ευημερία και την ομαλή ανάπτυξη του παιδιού, αντιμετωπίζοντας το ως αποδέκτη προστασίας. Εκείνο δεν συμμετέχει στην διαμόρφωση σχέσεων που το αφορούν, οι οποίες έχουν εξουσιαστικό χαρακτήρα.

την Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στις 20 Νοεμβρίου του 1989, τέθηκε σε ισχύ στις 20 Σεπτεμβρίου το 1990²⁶. Στη Σύμβαση αυτή, ο ανήλικος αναγνωρίζεται ως φορέας αστικών, πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών, και πολιτιστικών δικαιωμάτων. Αποτελεί το σημαντικότερο, σε διεθνές επίπεδο, κείμενο για τα δικαιώματα του παιδιού (Κουτσούκου, 2013). Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε ότι οι ιδέες του Κόρτσακ αποτέλεσαν τη βάση της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η οποία υιοθετήθηκε ομόφωνα από τα κράτη-μέλη του ΟΗΕ, ρυθμίζοντας τις υποχρεώσεις των κρατών-μελών για την προστασία και την προαγωγή των δικαιωμάτων του παιδιού. Έχει κυρωθεί από 194 χώρες. Το 1992 κυρώθηκε στην Ελλάδα με τον Ν.2101/92 (Ζουλκιέβιτς, 2017:12-13).

Σύμφωνα, λοιπόν, με το αρ.1 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού²⁷, ως παιδί ορίζεται κάθε ανθρώπινο ον μικρότερο των δεκαοκτώ ετών (Ν. 2101/1992). Στο πλαίσιο του δικαίου της ΕΕ, δεν εκλαμβάνεται ενιαίος επίσημος όρος του «παιδιού». Ο ορισμός του, είναι δυνατόν να διαφοροποιείται αισθητά κατά το ενωσιακό δίκαιο, σε αναλογία με το κανονιστικό πλαίσιο της εκάστοτε κοινωνίας. Παραδείγματος χάριν, στη νομοθεσία της ΕΕ που διέπει τα δικαιώματα ελεύθερης κυκλοφορίας των πολιτών της ΕΕ και των μελών της οικογένειάς τους, ως παιδιά νοούνται «οι απευθείας κατιόντες οι οποίοι είναι κάτω της ηλικίας των 21 ετών ή είναι συντηρούμενοι» (Οδηγία 2004/38/ΕΚ).

Σε ορισμένες νομοθετικές πράξεις της ΕΕ τα παιδιά είναι αποδέκτες διαφορετικών δικαιωμάτων, ανάλογα με την ηλικία τους. Στην οδηγία 94/33/ΕΚ, αναφορικά με την προστασία των νέων κατά της εργασίας, η πρόσβαση των παιδιών ρυθμίζεται στην τυπική απασχόληση και στις συνθήκες της απασχόλησης στα κράτη - μέλη της ΕΕ, κατά την οποία πραγματοποιείται διακριτή διαφορά μεταξύ των νέων (όλα τα πρόσωπα κάτω των 18 ετών) και των εφήβων (νέοι μεταξύ του 15ου και του 18ου έτους της ηλικίας τους, οι οποίοι έχουν παύσει να υπόκεινται στα πλαίσια της

²⁶ Η μεταβολή της αντίληψης σχετικά με το παιδί παρατηρείται σταδιακά από το 1980 σε πολλά κράτη που εν τέλει επικύρωσαν τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η δημιουργία του Συνηγόρου του Παιδιού στην Νορβηγία από το 1981, προσδίδοντας ενδεικτικά τις νέες αντιλήψεις.

²⁷ Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού υιοθετήθηκε ομόφωνα από την Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 20 Νοεμβρίου του 1989 και στην συνέχεια υπογράφηκε στην Ν. Υόρκη στις 26 Ιανουαρίου 1990. Μέχρι σήμερα έχει επικυρωθεί από 193 χώρες, ενώ δεν την έχουν επικυρώσει μόνο δύο. Η Ελλάδα την επικύρωσε στις 2 Δεκεμβρίου το 1992 με τον Ν.2101/1992. Η Σύμβαση έχει ισχύ που ορίζει το αρ. 28 παρ.1 του Συντάγματος. Το πρωτότυπο κείμενο της ήταν στην γαλλική γλώσσα, και στην συνέχεια μεταφράστηκε στην ελληνική.

υποχρεωτικής σχολικής εκπαίδευσης πλήρους χρόνου) και των παιδιών (νέοι όπου δεν έχουν φτάσει το 15ο έτος της ηλικίας τους και δεν τους επιτρέπεται να αναλάβουν τυπική απασχόληση).

Σε άλλους τομείς του ενωσιακού δικαίου, όπου η δράση της ΕΕ είναι συμπληρωματική της δράσης των κρατών - μελών, όπως είναι η κοινωνική ασφάλιση, η μετανάστευση και η εκπαίδευση, παρατηρείται ότι διαφοροποιούνται συγκριτικά με το εθνικό δίκαιο ως προς τον ορισμό του ποιος νοείται ως «παιδί». Στις εν λόγω περιπτώσεις, τείνει να υιοθετείται ο όρος που χρησιμοποιεί η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Στο πλαίσιο του δικαίου του ΣτΕ, στις περισσότερες περιπτώσεις όπου πραγματοποιείται η χρήση του όρου «παιδί», υιοθετείται ο ορισμός του παιδιού όπως εκλαμβάνεται στην Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Αντίστοιχα παραδείγματα αποτελούν το αρ. 4 στ. δ' της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Δράση κατά της Εμπορίας Ανθρώπων, το αρ. 3 στ. α' της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των Παιδιών κατά της Γενετήσιας Εκμετάλλευσης και Κακοποίησης, Σύμβαση Lanzarote (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης, 2015).

Επίσης, αξίζει να επισημανθεί ότι στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), δεν παρατίθεται ο ορισμός του παιδιού. Ωστόσο, σύμφωνα με το αρ. 1 τα κράτη - μέλη οφείλουν να αναγνωρίζουν τα δικαιώματα της σύμβασης σε «όλα τα εξαρτώμενα εκ της δικαιοδοσίας τους πρόσωπα». Στο αρ. 14 της ΕΣΔΑ καθίσταται σαφές ότι τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην σύμβαση πρέπει να εξασφαλίζονται καθ' όλους, ανεξαιρέτως διακρίσεων, και δη λόγω ηλικίας (FRA - ΕΔΔΑ, 2010:102).

Ακόμη, παρατηρείται ότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), έχει δεχτεί προσφυγές από και για λογαριασμό παιδιών, ανεξαρτήτως ηλικίας. Στην νομολογία του, έχει αποδεχθεί τον ορισμό του παιδιού που διατυπώνεται στην Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού ορίζοντας ως παιδί κάθε οντότητα κάτω των δεκαοκτώ ετών. Παράλληλα, το ίδιο φαίνεται να ισχύει και από πλευράς του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (ΕΚΧ), αποδεχόμενος τον ορισμό που προτάσσει η ανωτέρω Σύμβαση.

Γεγονός αποτελεί, ότι το μεγαλύτερο μέρος της ευρωπαϊκής νομοθεσίας για τα δικαιώματα του παιδιού φαίνεται να πηγάζει - έως σήμερα - από την ΕΕ και το ΣτΕ, αναδεικνύοντας μια στενή, διοργανωτική συνεργασία. Ωστόσο, σημαντική επιρροή ως προς τις εξελίξεις, άσκησε ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών και άλλοι Διεθνείς Οργανισμοί. Αυτό είχε ως απότοκο τα διεθνή πλαίσια να μην να λειτουργούν ξεχωριστά το ένα από το άλλο, διανύοντας, όμως δε, παράλληλα μια κοινή πορεία (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης, 2015). Αν και η νομοθετική κατοχύρωση των δικαιωμάτων των παιδιών στην ΕΕ, κατά το παρελθόν, είχε αποσπασματικό χαρακτήρα, ιστορικά η ευρωπαϊκή νομοθεσία για το παιδί, εστίαζε σε σημαντικό βαθμό, στην αντιμετώπιση συγκεκριμένων σημείων που αφορούσαν τα παιδιά σε ένα ευρύτερο πλαίσιο πρωτοβουλιών με οικονομικά και πολιτικά στοιχεία (Οδηγία 2004/38/ΕΚ).

Στις μέρες μας, τα δικαιώματα των παιδιών εντάσσονται στα πλαίσια μιας συντονισμένης θεματολογίας της ΕΕ, έχοντας τρεις σημαντικές πτυχές:

- α) τη θέσπιση του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ,
- β) την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας τον Δεκέμβριο του 2009,
- γ) την έγκριση της Ανακοίνωσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τίτλο: «Μια ξεχωριστή θέση για τα παιδιά στην εξωτερική δράση της ΕΕ» και των κατευθυντήριων γραμμών του Συμβουλίου της Ευρώπης της ΕΕ αναφορικά με την προώθηση και την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών.

Το πρώτο θεμέλιο «κατασκευάστηκε» το 2000, και ήταν η θέσπιση του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (ΕΕ, 2012) . Την 1η Δεκεμβρίου του 2009, με την έναρξη της συνθήκης της Λισαβόνας, ο Χάρτης αποκτά την ίδια νομική υπόσταση με τις συνθήκες της ΕΕ (αρ. 6 της Συνθήκης για την ΕΕ (ΣΕΕ)).

Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ εντάσσει τις πρώτες λεπτομερείς αναφορές στα δικαιώματα των παιδιών στο ενωσιακό συνταγματικό επίπεδο, μέσω της αναγνώρισης του δικαιώματος των παιδιών στην δωρεάν παρακολούθηση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (αρ.14, παρ.2), της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικία (αρ.21) και της απαγόρευσης της εκμετάλλευσης της παιδικής εργασίας (αρ.32). Επιπλέον, υψίστης σημασίας αποτελεί το γεγονός ότι ο Χάρτης περιλαμβάνει

ειδικό άρθρο για τα δικαιώματα των παιδιών (αρ.24²⁸). Ακόμη, δεσμεύει την ΕΕ και τα κράτη - μέλη να προστατεύσουν τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται σε αυτόν ενόψει της ενωσιακής νομοθεσίας (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης, 2015).

Επιπρόσθετα, η Συνθήκη της Λισαβόνας αποτέλεσε ένα δεύτερο σημαντικό σταθμό στην ιστορία όταν τέθηκε σε ισχύ την 1η Δεκεμβρίου 2009. Αμέσως, ακολούθησαν στην ΕΕ πολυσήμαντες αλλαγές (θεσμικές, δικονομικές και συνταγματικές), μέσω της τροποποίησης της ΣΕΕ και την πρώην Συνθήκης περί την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων - Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1992). Οι ανωτέρω αλλαγές έδωσαν περιθώρια μεγαλύτερης παρέμβασης στην ΕΕ για την προαγωγή των δικαιωμάτων των παιδιών, μέσω της αναγνώρισης της «προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού» αποτελώντας φανερά στόχο (Άρθρο 3, παρ. 3 της ΣΕΕ) και κομμάτι της εξωτερικής πολιτικής της ΕΕ (Άρθρο 3 παρ. 5 της ΣΕΕ).

Αναφορές στα παιδιά, επίσης, διατυπώνονται και στην Συνθήκη για την λειτουργία της ΕΕ (ΣΛΕΕ), επιτρέποντας στην ΕΕ να θέσει σε ισχύ νομοθετικά μέτρα για την καταπολέμηση της γενετήσιας εκμετάλλευσης και της εμπορίας των ανθρώπων (Άρθρο 79 παρ. 2 στ. δ' και άρθρο 83 παρ. 1). Αποτέλεσμα των παραπάνω υπήρξε η θέσπιση της οδηγίας για την καταπολέμηση της σεξουαλικής κακοποίησης και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών, της παιδικής πορνογραφίας (Οδηγία 2011/93/ΕΕ), όπως και της οδηγίας αναφορικά με την πρόληψη και την καταπολέμηση την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και για την προστασία των θυμάτων της (Οδηγία 2011/36/ΕΕ).

Τρίτος σταθμός υπήρξε ένα πιο στρατηγικό επίπεδο πολιτικής, κατά το πλαίσιο του προγράμματος της εξωτερικής συνεργασίας της ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, το Συμβούλιο της Ευρώπης προχώρησε στην έγκριση των «Κατευθυντήριων γραμμών» του Συμβουλίου της ΕΕ, αναφορικά με την προάσπιση και την προαγωγή των δικαιωμάτων του παιδιού” (Συμβούλιο της ΕΕ, 2007). Τότε, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή

²⁸ Κατά αρ.24 διατυπώνονται οι τρεις βασικές αρχές των δικαιωμάτων των παιδιών: το δικαίωμα να εκφράζουν ελεύθερα τη γνώμη τους σε συνάρτηση με την ηλικία και την ωριμότητα τους (αρ.24 παρ.1), το δικαίωμα σε όλες τις πράξεις που αφορούν τα παιδιά δίνοντας πρωταρχική σημασία στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού (αρ.24 παρ.2) και το δικαίωμα να διατηρούν τακτικά προσωπικές σχέσεις και απευθείας επαφές με τους γονείς τους (αρ.24 παρ.3).

ενέκρινε την Ανακοίνωση με τίτλο «Μία ξεχωριστή θέση για τα παιδιά στην εξωτερική δράση της ΕΕ με στόχο την ενσωμάτωση των παιδιών σε όλες τις κοινές δραστηριότητες τόσο της ΕΕ όσο και των κρατών - μελών εκτός αυτής» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2008).

Το 2011, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θέσπισε κατά ίδιο τρόπο το θεματολόγιο της ΕΕ για τα δικαιώματα του παιδιού σε όλα τα κράτη - μέλη της (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011). Στο εν λόγω θεματολόγιο περιλαμβάνεται ακόμη, οι στόχοι του νομοθετικού έργου για την προστασία του παιδιού, όπως και η έγκριση της οδηγίας για τα δικαιώματα των θυμάτων (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης, 2015).

Επίσης, στα ανωτέρω προστέθηκε σε μετέπειτα χρόνο η θέσπιση από την Επιτροπή μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για την στήριξη των κρατών - μελών στην αντιμετώπιση της φτώχειας και της κοινωνικής περιθωριοποίησης, μέσω μιας σειράς παρεμβάσεων για παιδιά σε ηλικία προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013). Ωστόσο, αν και η συγκεκριμένη πρωτοβουλία όπως και το θεματολόγιο, δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα, η σημασία τους είναι μεγάλη κατά το πλαίσιο αναφοράς για την κανονιστική και τη μεθοδολογική προσέγγιση της νομοθεσίας για τα παιδιά²⁹.

Άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός ότι η ΕΕ έχει την δυνατότητα να νομοθετεί μόνο κατά την περίπτωση που της απονέμεται σχετική αρμοδιότητα από της Συνθήκες (Άρθρα 2-4 της ΣΛΕΕ). Έχοντας υπόψιν ότι τα δικαιώματα του παιδιού αποτελούν διατομεακό πεδίο, η αρμοδιότητα της ΕΕ οφείλει να εφαρμόζεται κατά περίπτωση. Μέχρι σήμερα, η ΕΕ έχει νομοθετήσει εκτεταμένα σε τομείς, όπως η προστασία δεδομένων και καταναλωτών, περί ασύλου και μετανάστευσης και έχει συνεργαστεί για ζητήματα αστικού και ποινικού δικαίου.

Σε αντιδιαστολή με την ΕΕ, το Συμβούλιο της Ευρώπης (ΣτΕ), από την πρώτη στιγμή της ίδρυσης του στόχευε στην προάσπιση και την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η κύρια σύμβαση του για τα δικαιώματα του ανθρώπου, η οποία έχει κυρωθεί από όλα τα κράτη - μέλη του ΣτΕ, είναι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την

²⁹ Το παραπάνω, αποτελεί ένα πλαίσιο αναφοράς, το οποίο είναι άμεσα συνδεδεμένο με την Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματά του παιδιού, της συμμετοχής και της απαγόρευσης των διακρίσεων.

Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών ή αλλιώς η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), η οποία περιλαμβάνει ειδικές αναφορές για τα παιδιά με κυριότερες: το άρθρο 5 παρ. 1 στ.δ', το οποίο προβλέπει την νόμιμη κράτηση ενός παιδιού όταν η εν λόγω απόφαση λαμβάνεται για την επιτήρηση της ανατροφής του, το άρθρο 6 παρ.1, το οποίο αναφέρεται στον περιορισμό του δικαιώματος της δίκαιης και δημόσιας εκδίκασης μιας υπόθεσης με βάση το συμφέρον του παιδιού, το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθμ. 1, κατά το οποίο προβλέπεται το δικαίωμα στην εκπαίδευση, ενώ παράλληλα, υποχρεώνει τα κράτη - μέλη να σέβονται το δικαίωμα των γονέων, να εξασφαλίζουν την μόρφωση και την εκπαίδευση των παιδιών τους σύμφωνα με τις θρησκευτικές και φιλοσοφικές τους πεποιθήσεις.

Καθίσταται σαφές ότι όλες οι γενικές διατάξεις της ΕΣΔΑ, ισχύουν για όλα τα παιδιά, με κάποιες να είναι ιδιαίτερα σημαντικές, όπως το άρθρο 8, το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής και το άρθρο 3, το οποίο απαγορεύει τα βασανιστήρια, την απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση και τιμωρία (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης, 2015).

Επιπρόσθετα, την προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων κατοχυρώνει και μια άλλη συνθήκη του ΣτΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης (ΕΚΧ³⁰), προβλέποντας ειδικές πρόνοιες για τα δικαιώματα του παιδιού (Συμβούλιο της Ευρώπης, 1996).

Επίσης, το ΣτΕ έχει θεσπίσει μια σειρά από συνθήκες που εξετάζουν ειδικά δικαιώματα των παιδιών, όπως η Σύμβαση για το Νομικό Καθεστώς των Τέκνων που γεννήθηκαν χωρίς γάμο των γονέων τους (Συμβούλιο της Ευρώπης, 1975), η Σύμβαση περί Υιοθεσίας Παιδιών (αναθεωρήθηκε το 2008) (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2008), η Σύμβαση για τις Προσωπικές Σχέσεις, όσον αφορά τα παιδιά (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2003), η Σύμβαση για την Άσκηση των Δικαιωμάτων των Παιδιών (Συμβούλιο της Ευρώπης, 1996) και τέλος η Σύμβαση για την Προστασία

³⁰ Χαρακτηριστικά μετά την αναθεώρηση του 1996, εμπεριέχονται δύο διατάξεις υψίστης σημασίας για τα δικαιώματα του παιδιού όπου ορίζεται η υποχρέωση να προστατεύονται τα παιδιά από την οικονομική εκμετάλλευση (άρ. 7) ενώ προβλέπεται και η υποχρέωση των κρατών για την λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων διασφάλισης της φροντίδας της εκπαίδευσης και της κατάρτισης των παιδιών καθώς και την προστασία τους από την βία ή την εκμετάλλευση και την παραμέληση, ιδιαίτερα εκείνων που στερούνται οικογενειακής στήριξης.

των Παιδιών κατά της Γενετήσιας Εκμετάλλευσης και Κακοποίησης (Lanzarote) (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2007).

Άξιο αναφοράς, σε επίπεδο πολιτικής είναι το σχέδιο δράσης που εκπονήθηκε το 2006 από το ΣτΕ, για ζητήματα δικαιωμάτων του παιδιού, παρουσιάζοντας το πρόγραμμα “Οικοδόμηση μιας Ευρώπης για τα παιδιά , με τα παιδιά”. Το εν λόγω πρόγραμμα εστιάζει στην προαγωγή φιλικών προς τα παιδιά υπηρεσιών - συστημάτων, στην εξάλειψη κάθε μορφής βίας, στην προώθηση της συμμετοχής τους όπως και στην κατοχύρωση των δικαιωμάτων για όλα τα παιδιά που βρίσκονται σε ευάλωτη κατάσταση (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης, 2015).

Συμπληρωματικά, ο κύριος στόχος του προγράμματος του ΣτΕ είναι μεν η ενισχυμένη εφαρμογή διεθνών προτύπων στο πλαίσιο των δικαιωμάτων του παιδιού από όλα τα κράτη - μέλη, εστιάζοντας δε στην προώθηση της εφαρμογής της σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του παιδιού, αναδεικνύοντας τις εξής βασικές αρχές: απαγόρευση των διακρίσεων, δικαίωμα στη ζωή και ανάπτυξη, δικαίωμα ακρόασης των παιδιών και τέλος λήψη αποφάσεων με βάση το υπέρτατο συμφέρον τους (Συμβούλιο της Ευρώπης - Επιτροπή Υπουργών, 2011). Με την υποστήριξη του προγράμματος θεσπίστηκαν αρκετές πράξεις για το συμφέρον των δικαιωμάτων των παιδιών παρέχοντας πρακτικές κατευθύνσεις, συνδυάζοντας δεσμευτικά ευρωπαϊκά μέτρα³¹. Συνέπεια του προγράμματος ήταν η διασφάλιση των κρατών της Ευρώπης στο επίκεντρο της θέσπισης προτύπων για τα δικαιώματα του παιδιού, ενώ παράλληλα διασφαλίζει την τοποθέτηση της φωνής τους στο επίκεντρο των διαδικασιών (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης, 2015).

Ένας ακόμη στόχος του προαναφερόμενου προγράμματος είναι η στήριξη της ΕΣΔΑ και του ΕΚΧ και η προαγωγή άλλων υφιστάμενων νομικών πράξεων του ΣτΕ αναφορικά με την ηλικία, τη νεολαία και την οικογένεια (Συμβούλιο της Ευρώπης - Επιτροπή Υπουργών, 2011).

³¹ Τα εν λόγω μέτρα περιλάμβαναν μεταξύ άλλων τις Κατευθυντήριες γραμμές για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη και υγειονομική φροντίδα, Συστάσεις σχετικά με την ανάπτυξη ολοκληρωμένων εθνικών στρατηγικών, εστιάζοντας στην προστασία των παιδιών, στην παροχή φιλικών για τα παιδιά και τις οικογένειες τους κοινωνικών υπηρεσιών, όπως και στην συμμετοχή των παιδιών και των νέων κάτω των 18 ετών.

Επιπρόσθετα, παρατηρείται ότι ιδιαίτερη βαρύτητα αποκτά η Σύμβαση για τα δικαιώματα του Παιδιού³² έχοντας υπόψιν, ότι όλα τα κράτη - μέλη της ΕΕ και του ΣτΕ είναι αλληλένδετα μαζί της σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Επομένως, η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του παιδιού, αναδεικνύεται ως σημείο αναφοράς για την εξέλιξη της ευρωπαϊκής νομοθεσίας, αυξάνοντας με αυτό τον τρόπο, την επιρροή που ασκεί στο ΣτΕ και την ΕΕ.

Ωστόσο, η ΕΕ δεν αποτελεί μέρος της εν λόγω Σύμβασης, καθώς δεν περιλαμβάνει νομικούς μηχανισμούς που να επιτρέπουν την ένταξη σ' αυτήν οντοτήτων. Η ΕΕ στηρίζεται στις κύριες «αρχές του δικαίου της Ένωσης», οι οποίες απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών - μελών, όπου συμπληρώνουν και κατευθύνουν τις ερμηνείες των συνθηκών της ΕΕ (αρ.6 παρ.3 της ΣΕΕ).

Δεδομένου ότι, η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, έχει κυρωθεί από όλα τα κράτη - μέλη, η ΕΕ δεσμεύεται να τηρήσει όλες τις αρχές και τις διατάξεις που εμπεριέχονται σ' αυτήν. Η υποχρέωση αυτή παρατηρείται ότι, κατοχυρώνεται και σε άλλες συνθήκες της ΕΕ όπως στον Χάρτη για τα Θεμελιωδών Δικαιωμάτων³³ της ΕΕ (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης, 2015).

Καθίσταται σαφές ότι, η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού υπήρξε σπουδαία καθοδήγηση για την ενίσχυση των δικαιωμάτων των παιδιών στην ΕΕ, όπως αποτυπώνεται στο θεματολόγιο της, που θέσπιση η Επιτροπή ορίζοντας ότι “τα πρότυπα και οι αρχές της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού πρέπει να εξακολουθήσουν να καθοδηγούν τις πολιτικές και τις δράσεις της ΕΕ, οι οποίες έχουν συνέπειες για τα δικαιώματα του παιδιού” (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011). Το ΣτΕ, όπως και η ΕΕ, δεν συνδέεται νομικά ως οργανισμός έναντι της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, ακόμη κι αν κάθε κράτος μέλος του ΣτΕ είναι ξεχωριστά συνδεδεμένο μέρος της σύμβασης. Ως εκ τούτου η ΕΣΔΑ δεν

³² Ουσιαστικά, η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού αναδεικνύει μια κοινή νομική υποχρέωση στα κράτη - μέλη της ΕΕ, επηρεάζοντας με αυτό τον τρόπο την διαδικασία που ακολουθούν οι ευρωπαϊκοί θεσμοί ως προς την κατοχύρωση και εφαρμογή των δικαιωμάτων του παιδιού. Η ενσωμάτωση αρχών και διατάξεων στην Σύμβαση, τόσο σε δεσμευτικές πράξεις όσο και στην ευρωπαϊκή νομολογία, έχει ως αποτέλεσμα την ενδυνάμωση της Σύμβασης, ανοίγοντας αποτελεσματικότερος διαύλους επιβολής για τους υπέρμαχους των δικαιωμάτων του παιδιού.

³³ Το άρθρο 24 του Χάρτη, πηγάζει από διατάξεις της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, με κάποιες να έχουν απαγορευτεί σε «αρχές της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού».

πρέπει να ερμηνεύεται a priori αλλά σε πλήρη εναρμόνιση με τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου.

Επιπρόσθετα, οφείλουμε να αναφερθούμε στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΔΕΕ), το οποίο εκδίδει αποφάσεις για διάφορες νομικές προσφυγές. Το ΔΕΕ, αν και έχει βασιστεί στην Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, μέχρι το πρόσφατο παρελθόν, έχει εκδικάσει ελάχιστες υποθέσεις, οι οποίες αφορούσαν δικαιώματα παιδιών. Ωστόσο, λόγω της θέσπισης πιο συγκεκριμένων νομοθετικών μέτρων για τα δικαιώματα του παιδιού, αναμένεται στο μέλλον ότι τα δικαιώματα του παιδιού θα εμφανίζονται τακτικά στο πινάκιο του ΔΕΕ. Σε αντίθεση με το ΔΕΕ, η νομολογία του ΕΔΔΑ που αφορά τα δικαιώματα του παιδιού είναι πολυάριθμη (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης, 2015). Από την άλλη μεριά, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ), αποτελούμενη από 15 ανεξάρτητους και αμερόληπτους εμπειρογνώμονες που αποφαινόμενοι για θέματα συμμόρφωσης της εθνικής νομοθεσίας και πρακτικής με το ΕΚΧ, έχουν ως αντικείμενο προσφυγών τις ενδεχόμενες παραβιάσεις των δικαιωμάτων των παιδιών που πηγάζουν από το ΕΚΧ σε θέματα που αφορούν την οικονομική εκμετάλλευση των παιδιών (ΕΕΚΔ, 1999).

3.1.1: Οικογενειακή Ζωή

Σε αυτό το σημείο πρόκειται να γίνει αναφορά στο δικαίωμα του παιδιού στον σεβασμό της οικογενειακής ζωής και συνάμα σε συναφή δικαιώματα όπως το δικαίωμα του παιδιού στην γονική μέριμνα και στο δικαίωμα του παιδιού στην διατήρηση επαφής και με τους δύο γονείς. Αναλυτικότερα, το ευρωπαϊκό δίκαιο, τόσο της ΕΕ όσο και του ΣτΕ, κατοχυρώνουν το δικαίωμα του σεβασμού της οικογενειακής ζωής (αρ. 7 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, αρ.8 της ΕΣΔΑ. Η ΕΕ υπό την αρμοδιότητά της σε θέματα οικογενειακής ζωής, καλύπτει τις διασυνοριακές διαφορές, ενώ το ΔΕΕ εξετάζει ζητήματα όπως το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού και το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή , όπως προϋπάρχουν στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ σε συνδυασμό με τον Κανονισμό Βρυξέλλες Ια³⁴.

³⁴ Ο Κανονισμός Βρυξέλλες Ια ενσωματώνει τα δικαιώματα του παιδιού τονίζοντας ότι πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, μεταξύ άλλων, η ισότητα όλων των παιδιών, το ύψιστο συμφέρον τους και το δικαίωμα ακρόασης.

Η νομολογία του ΕΕΔΑ, όσον αφορά την οικογενειακή ζωή αναγνωρίζει αλληλένδετα δικαιώματα όπως παραδείγματος χάριν, το δικαίωμα του παιδιού στην οικογενειακή ζωή και συνάμα το δικαίωμα του στο υπέρτατο συμφέρον του. Παράλληλα αναγνωρίζει ότι είναι δυνατόν τα δικαιώματα του παιδιού να είναι αντικρουόμενα³⁵. Επιπρόσθετα, το ΣτΕ έχει θεσπίσει πληθώρα πράξεων που ασχολούνται με ζητήματα που αφορούν την επαφή των παιδιών με τους γονείς, την επιμέλεια και την άσκηση των δικαιωμάτων των παιδιών.

Σύμφωνα με το δίκαιο της ΕΕ και του ΣτΕ, το δικαίωμα του σεβασμού της οικογενειακής ζωής δεν είναι καθοριστικό και απόλυτο, καθώς τείνει να υπόκειται μια σειρά περιορισμών³⁶ (ΕΕ, 2007). Παρόλο που, η υποχρέωση διαφύλαξης του υπέρτατου συμφέρον του παιδιού δεν κατοχυρώνεται κατηγορηματικά στην ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ εντάσσει την υποχρέωση αυτή στην νομολογία του. Καταληκτικά, τα κράτη έχουν υποχρεώσεις για την διασφάλιση το δικαίωμα του παιδιού στο σεβασμό της οικογενειακής ζωής ενώ βάσει του δικαίου της ΕΕ και του ΣτΕ, οι δικαστικές και οι διοικητικές αρχές οφείλουν να λαμβάνουν υπόψιν το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού.

Επίσης, καίριο ζήτημα αποτελεί το δικαίωμα των παιδιών να γνωρίζουν την ταυτότητα των γονέων τους όπως και το δικαίωμα τους στην γονική μέριμνα, αποτελώντας συνδυαστικά τα δύο κύρια θεμελιώδη δικαιώματα τους. Το δίκαιο της ΕΕ δεν περιέχει διατάξεις, που να αφορούν το δικαίωμα της γονικής μέριμνας. Παράλληλα, κάποιες πράξεις της ΕΕ επλαμβάνονται κάποιες πτυχές του θέματος, όπως την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων στα κράτη - μέλη (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης, 2015). Στο πλαίσιο του δικαίου του ΣτΕ, το ΕΔΔΑ με το άρ.8 της ΕΣΔΑ κατοχυρώνει την υποχρέωση του κράτους να μην παρεμβαίνει στην οικογενειακή ζωή. Παράλληλα, τα κράτη έχουν την υποχρέωση να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα τόσο

³⁵ Παραδείγματος χάριν το δικαίωμα του παιδιού στο σεβασμό της οικογενειακής ζωής είναι πιθανό να περιορίζεται στη διασφάλιση του υπέρτατου συμφέρον του.

³⁶ Οι περιορισμοί αυτοί πηγάζουν από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ σύμφωνα με τις αντίστοιχες διατάξεις της ΕΣΔΑ και με το αρ.8 παρ.2 όπου ορίζονται τα εξής: «Δεν επιτρέπεται να υπάρξει επέμβαση δημόσιας αρχής εν τη ασκήσει του δικαιώματος τούτου, εκτός εάν η επέμβαση αυτή προβλέπεται υπό τον νόμον και αποτελεί μέτρον το οποίον, εις μίαν, δημοκρατικήν κοινωνίαν, την οικονομικήν ευημερίαν της χώρας, την προάσπισιν της τάξεως και την πρόληψιν ποινικών παραβάσεων, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, ή την προστασίαν των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων» (Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 2010).

για την υποστήριξη των γονέων και των οικογενειών όσο και για την προστασία των παιδιών από πιθανή κακοποίηση (ΕΔΔΑ, 2013). Τα παιδιά δεν πρέπει να χωρίζουν από τους γονείς τους, παρά μόνο σε περιπτώσεις που άπτονται ζητήματα για το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού. Κατά την περίπτωση της απομάκρυνσης τους, πρέπει να διατηρούνται με κάθε τρόπο οι προσωπικές σχέσεις ωστόσο να κριθεί σκόπιμη η επανένωση τους (ΕΔΔΑ, 2012).

Ωστόσο, κρίνεται αναγκαίο να πραγματοποιείται μεγαλύτερος έλεγχος στις περιπτώσεις που χρήζουν περαιτέρω περιορισμό, όπως αυτοί που επιχειρούνται στα γονικά δικαιώματα προσωπικής επικοινωνίας, καθώς και σε περιπτώσεις νομικών εγγυήσεων που στοχεύουν στην διασφάλιση και την προστασία των δικαιωμάτων των γονέων και των παιδιών στο δικαίωμα του σεβασμού της οικογενειακής ζωής. Άξιο αναφοράς αποτελεί ότι αυτού του είδους οι περιορισμοί είναι πιθανό να οδηγήσουν στην αποκοπή σε ουσιαστικό βαθμό των οικογενειακών σχέσεων. Κατά τον ίδιο τρόπο, ο χωρισμός μητέρων και νεογνών κρίνεται αναγκαίο να πραγματοποιείται σε εξαιρετικές περιπτώσεις για επιτακτικούς λόγους (ΕΔΔΑ, 2001).

Το περιθώριο εκτίμησης μειώνεται σε σχέση με τον χρόνο που τα παιδιά χωρίζονται από τις οικογένειες τους και οι κρατικές αρχές πρέπει να παρουσιάσουν σοβαρούς λόγους για να τεκμηριώσουν την απόφασή τους αυτή (ΕΔΔΑ, 2012α). Το ΕΔΔΑ έχει υποχρέωση να εξετάσει την ορθότητα της λήψης απόφασης³⁷ (ΕΔΔΑ, 2013).

Στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου, το αρ.5 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού ορίζει ότι «τα Συμβαλλόμενα Κράτη σέβονται την ευθύνη, το δικαίωμα και το καθήκον που έχουν οι γονείς (...) να παράσχουν στο παιδί, κατά τρόπο που να ανταποκρίνεται στην ανάπτυξη των ικανοτήτων του, τον προσανατολισμό και τις κατάλληλες συμβουλές για την άσκηση των δικαιωμάτων που του αναγνωρίζει η παρούσα Σύμβαση». Επιπλέον, το αρ.9 της προαναφερόμενης

³⁷ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί υπόθεση R.M.S κατά Ισπανίας, όπου η προσφεύγουσα υποστήριξε ότι είχε στερηθεί την επικοινωνία με την κόρη της από την ηλικία των 3 ετών για 10 μήνες και στη συνέχεια λόγω της κοινωνικοοικονομικής της κατάστασης. Το ΕΔΔΑ αποφαινόμενο ότι πραγματοποιήθηκε παραβίαση του αρ.8 της ΕΣΔΑ, τόνισε ότι «οι ισπανικές διοικητικές αρχές έπρεπε να εξετάσουν άλλα, λιγότερο δραστικά μέτρα από την αφαίρεση της επιμέλειας του παιδιού». Επίσης, ανέφερε ότι: «Ο ρόλος των αρχών κοινωνικής πρόνοιας είναι ακριβώς να βοηθηθούν πρόσωπα που αντιμετωπίζουν δυσκολίες (...), να τους παρέχουν καθοδήγηση και να τους συμβουλεύουν σε θέματα όπως τα διάφορα είδη παροχών που είναι διαθέσιμα, η δυνατότητα να ενταχθούν σε προγράμματα κοινωνικής στέγασης και άλλα μέσα για να ξεπεράσουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν». Έχοντας υπόψη τα παραπάνω, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι «οι ισπανικές αρχές δεν κατέβαλαν ενδεδειγμένες και επαρκείς προσπάθειες προκειμένου να εξασφαλίσουν το δικαίωμα της προσφεύγουσας να ζει μαζί με το παιδί της».

Σύμβασης ορίζει ότι το παιδί δεν πρέπει να αποχωρίζεται από τους γονείς του, παρά τη θέληση του.

Επιπρόσθετα, το δικαίωμα του παιδιού να διατηρεί επαφή και με τους δύο γονείς αποτελεί μια σημαντική συνιστώσα του δικαιώματος της οικογενειακής ζωής. Όταν ο χωρισμός του γονέα με το παιδί επιβάλλεται από το κράτος λόγω απέλασης ή φυλάκισης του ενός γονέα, οι κρατικές αρχές καλούνται να επέμβουν για την προάσπιση του συμφέροντος του ανηλίκου, οφείλοντας πάντοτε να σταθμίζουν σωστά το συμφέρον των εμπλεκόμενων έναντι της υποχρέωσης διασφάλισης του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού. Σύμφωνα με το αρ.24 παρ.3 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, κάθε παιδί έχει δικαίωμα να διατηρεί επαφές και με τους δύο γονείς. Στο πλαίσιο του ΣτΕ, κάθε παιδί έχει το δικαίωμα να διατηρεί επαφή και με τους δύο γονείς, όπως του αναγνωρίζεται σύμφωνα με το αρ.8 της ΕΣΔΑ (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης, 2015). Κατά το ΕΔΔΑ, «η συμβίωση του γονέα με το παιδί αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της οικογενειακής ζωής». Το ΕΔΔΑ, αναφέρεται ρητά ή έμμεσα στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού σε σειρά υποθέσεων που άπτονται θέματα επιμέλειας και επικοινωνίας³⁸ (ΕΔΔΑ, 2012β).

Επιπλέον, το δικαίωμα του παιδιού στην διατήρηση της επαφής και με τους δύο γονείς διατυπώνει ρητά η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης. Το αρ.4 παρ.1 της σύμβασης αυτής ορίζει ότι το παιδί και οι γονείς έχουν δικαίωμα εξασφάλισης και διατήρησης τακτικής επικοινωνίας μεταξύ τους. Τέλος, στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου, κάθε παιδί έχει δικαίωμα να διατηρεί επαφή με τους δυο γονείς, όπως του αναγνωρίζεται με το αρ.9 παρ.3 της Σύμβασης Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού: «Τα συμβαλλόμενα κράτη σέβονται το δικαίωμα του παιδιού που ζει χωριστά από τους γονείς τους ή από τον έναν από αυτούς να διατηρεί κανονικά προσωπικές σχέσεις και να έχει άμεση επαφή με τους δύο γονείς του, εκτός εάν αυτό

³⁸ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η υπόθεση Levin κατά Σουηδίας, κατά την οποία η προσφεύγουσα μητέρα τριών παιδιών, που ζούσαν σε ιδρύματα εναλλακτικής φροντίδας, υποστήριξε ότι ο περιορισμός του δικαιώματος της επαφής με τα παιδιά της παραβίαζε το δικαίωμα της στον σεβασμό της οικογενειακής ζωής. Το ΕΔΔΑ εστίασε στον σκοπό που εξυπηρετούσαν οι περιορισμοί της επικοινωνίας, που ήταν η διαφύλαξη του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού. Στην εν λόγω περίπτωση, τα παιδιά είχαν παραμεληθεί όταν ήταν επί την επιμέλειά της και όταν έρχονταν σε επαφή μαζί της εκδήλωναν έντονα αρνητικές αντιδράσεις. Το δικαστήριο αποφάνθηκε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του αρ.8 της ΕΣΔΑ.

είναι αντίθετο με το συμφέρον του παιδιού» (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης, 2015).

3.1.2.: Εναλλακτική φροντίδα: γενικές αρχές

Όπως αναφέραμε και προηγουμένως, κάθε παιδί έχει δικαίωμα στον σεβασμό της οικογενειακής ζωής, δικαίωμα που αναγνωρίζεται με το αρ.7 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και με το αρ.8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η επίτευξη της ισορροπίας μεταξύ της ανάγκης να παραμείνει το παιδί με την οικογένεια και της ανάγκης να προστατευτεί το παιδί από οποιαδήποτε βλάβη, είναι δύσκολη. Όταν ο ανήλικος χωρίζεται από την οικογένεια του, τότε τοποθετείται είτε σε ανάδοχη οικογένεια ή σε ιδρυματική φροντίδα. Ωστόσο, η οικογενειακή επαφή πρέπει να διατηρείται παρά τον αποχωρισμό και να επιχειρείται η συνέχιση της, ώστε στο μέλλον εάν και εφόσον είναι σύμφωνη με το συμφέρον του παιδιού να πραγματοποιηθεί η επανένωση της. Σε κάποιες περιπτώσεις η απομάκρυνση είναι μόνιμη λόγω τεκνοθεσίας. Βέβαια, ο οριστικός χαρακτήρας της τεκνοθεσίας κατέστη σαφές ότι πραγματοποιείται όταν πληρούνται αυστηρές προϋποθέσεις (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης, 2015).

Από το δίκαιο της ΕΕ και το δίκαιο του ΣτΕ, προκύπτουν έξι γενικές αρχές για της εναλλακτική φροντίδα. Καταρχάς, η εναλλακτική φροντίδα εφαρμόζεται ως ένα ασφαλιστικό μέτρο³⁹, το οποίο αποσκοπεί στην προσωρινή ασφάλεια του παιδιού ενώ παράλληλα διευκολύνει την επιστροφή του στην οικογένεια του όταν αυτό είναι εφικτό. Επιπλέον, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, βέλτιστη μορφή εναλλακτικής φροντίδας νοείται η φροντίδα οικογενειακού τύπου (π.χ αναδοχή). Αυτό επιβεβαιώνεται και από τις Κατευθυντήριες Γραμμές των Ηνωμένων Εθνών για την εναλλακτική φροντίδα των παιδιών και τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (CRPD)⁴⁰. Η μη οικογενειακού τύπου

³⁹ Ωστόσο, είναι πιθανό να γίνεται η χρήση του ασφαλιστικού μέτρου σε περιπτώσεις εν αναμονής εξελίξεων στην οικογενειακή ζωή, όπως παραδείγματος χάριν, κατά την περίπτωση αναμονής για την βελτίωση της υγείας ενός γονέα ή την παροχή υποστήριξης στους γονείς.

⁴⁰ Στην CRPD ορίζεται ρητά ότι: «τα Κράτη - Μέλη αναλαμβάνουν, όπου η οικογένεια αδυνατεί να φροντίσει για το παιδί με αναπηρία, να παρέχουν με κάθε μέσο εναλλακτική φροντίδα εντός της

φροντίδα (ιδρυματική φροντίδα) είναι καλό να περιορίζεται (ΟΗΕ, 2010). Καθοριστικής σημασίας για την διασφάλιση των ευρύτερων δικαιωμάτων του είναι και το δικαίωμα του παιδιού σε επίτροπο. Αν και το δίκαιο της ΕΕ δεν προβλέπει τον διορισμό επιτρόπου για παιδιά χωρίς γονική μέριμνα, ωστόσο οι επτά οδηγίες της ΕΕ υποχρεώνουν τα κράτη μέλη να διορίζουν επίτροπο στα παιδιά σε διάφορες περιστάσεις. Στις περισσότερες περιπτώσεις, ο νόμιμος επίτροπος προασπίζεται το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού, να διασφαλίζει την ευημερία του και να αναπληρώνει την περιορισμένη δικαιοπρακτική ικανότητα του (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης, 2015).

Επίσης, με το αρ.24 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων παρουσιάζεται εμμέσως η νομική υποχρέωση για λήψη θετικών μέτρων, τα οποία θα διασφαλίζουν ότι οι αποφάσεις για την τοποθέτηση του παιδιού λαμβάνονται σύμφωνα με το υπέρτατο συμφέρον του και τις απόψεις του (ΟΗΕ, 2013 - ΟΗΕ 2009). Στις γενικές παρατηρήσεις αριθμ.5 και 14 της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού, όπως και στις Κατευθυντήριες γραμμές των Ηνωμένων Εθνών για την Εναλλακτική Φροντίδα των Παιδιών δίνεται έμφαση στην ανάγκη να εξασφαλιστεί το δικαίωμα του παιδιού στην πληροφόρηση, καθώς και το δικαίωμα του «να ζητείται και να λαμβάνεται υπόψη η γνώμη του» (ΟΗΕ, 2010). Τα ευρύτερα δικαιώματα των παιδιών που εμπεριέχονται στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, την ΕΣΔΑ και τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, εφαρμόζονται και στις περιπτώσεις εναλλακτικής φροντίδας. Τέλος, με το αρ.4 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, τα κράτη υποχρεώνονται να παίρνουν «όλα τα νομοθετικά, διοικητικά και άλλα μέτρα που είναι αναγκαία» για την εφαρμογή της σύμβασης, κάτι που ισχύει και στην περίπτωση της εναλλακτικής φροντίδας. Σύμφωνα με το αρ.17 παρ.1 στ. γ) του αναθεωρημένου Κοινωνικού Χάρτη (ΕΚΧ) όλα τα κράτη υποχρεώνονται να λαμβάνουν τα κατάλληλα και αναγκαία μέτρα για την παροχή προστασίας και ειδικής βοήθειας σε παιδιά και νέους που στερούνται προσωρινά ή μόνιμα την στήριξη της οικογένειάς τους.

Σύμφωνα με το δίκαιο της ΕΕ, το ΔΕΕ ορίζει ότι στις αποφάσεις τοποθέτησης παιδιών σε εναλλακτική φροντίδα εφαρμόζεται ο Κανονισμός Βρυξέλλες Ια. Οι

ευρύτερης οικογένειας και όπου δεν είναι δυνατόν να συμβεί αυτό, εντός της κοινότητας και πάλι σε οικογενειακό σχηματισμό».

λόγιοι μη αναγνώρισης αποφάσεων γονικής μέριμνας, όπως διατυπώνεται στο αρ. 23 του προαναφερόμενου Κανονισμού σχετίζονται με το «αν η αναγνώριση αντίκειται προδήλως στη δημόσια τάξη του κράτους - μέλους αναγνώρισης, λαμβάνοντας υπόψιν το ύψιστο συμφέρον του παιδιού», όπως και με το «αν έχει εκδοθεί εκτός επιπτώσεων κατεπείγοντος, χωρίς να δοθεί στο παιδί δυνατότητα ακρόασης, κατά παράβαση θεμελιωδών δικονομικών αρχών του κράτους - μέλους αναγνώρισης (...)» (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης, 2015).

Στο πλαίσιο δικαίου του ΣτΕ, το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει ότι η οικογένεια είναι το καταλληλότερο περιβάλλον και την υγιή ανάπτυξη του παιδιού. Όμως, κατά την περίπτωση που η οικογένεια δεν είναι σε θέση να προσφέρει στο παιδί την κατάλληλη φροντίδα, τότε είναι πιθανόν να επιτάσσεται η ανάγκη μετακίνησης του σε περιβάλλον εναλλακτικής φροντίδας. Εφόσον, το ΕΔΔΑ, δεν υποχρεώνει τα κράτη να παρέχουν στα παιδιά εναλλακτική φροντίδα και προστασία, το αρ.17 του ΕΚΧ ορίζει ότι τα κράτη πρέπει «να λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα και αναγκαία μέτρα που έχουν σχεδιαστεί για την παροχή προστασίας και ειδικής βοήθειας σε παιδιά και νέους που έχουν στερηθεί προσωρινά ή μόνιμα τη στήριξη της οικογένειάς τους» (Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, 1996).

Ανακεφαλαιώνοντας, στο πλαίσιο του δικαίου του ΣτΕ, η τοποθέτηση του ανηλίκου σε εναλλακτική φροντίδα οφείλει να είναι σύμφωνη με τον νόμο, να εξυπηρετεί νόμιμους σκοπούς και να αποτελεί έσχατο μέτρο. Η αρμόδια αρχή οφείλει να προβάλλει λυσιτελή και επαρκή αιτιολογία.

3.2: Το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο

Άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει ενιαίο ολοκληρωμένο πλαίσιο για την ιδρυματική φροντίδα. Σύμφωνα με τον Ν.2101/1992 καθώς και με άλλες διατάξεις της ισχύουσας νομοθεσίας, τα ανήλικα που στερούνται τις οικογένειες τους καθώς δεν λαμβάνουν την κατάλληλη φροντίδα από αυτές δικαιούνται την κατάλληλη φροντίδα από το κράτος. Από την άλλη πλευρά οι δημόσιοι οργανισμοί διέπονται από μια «ξεπερασμένη» νομοθεσία. Παραδείγματος χάριν, τα δημόσια κέντρα παιδικής φροντίδας λειτουργούν σύμφωνα με τη νομοθεσία του 1973 και τους κανονισμούς του 1984, ενώ η λειτουργία των Παιδουπόλεων βασίζεται στη νομοθεσία του 1970 και του 1983. Όλα τα δημόσια κατοικημένα ιδρύματα των παιδιών έχουν μετατραπεί σε ανεξάρτητα νομικά πρόσωπα με τον Ν.3329/2005. Για ιδιωτικούς παρόχους υπηρεσιών κοινωνικής μέριμνας, οι οποίοι προσφέρουν στέγαση, φροντίδα και αποκατάσταση των παιδιών, έχουν σημειωθεί ορισμένα βήματα προς την κατεύθυνση της υιοθέτησης ενός ενιαίου νομοθετικού πλαισίου. Ωστόσο, οι διατάξεις του νόμου για το πλαίσιο της διαπιστευσης και παρακολούθησης των υπαρχόντων ιδιωτικών ιδρυμάτων δεν εφαρμόστηκαν ποτέ εξ ολοκλήρου (The Greek Ombudsman, 2011).

Συγκεκριμένα, ο Ν. 2345/1995, σχετικά με τις «οργανωμένες υπηρεσίες προστασίας που παρέχονται από φορείς κοινωνικής πρόνοιας» ρυθμίζει την υποχρέωση των ιδιωτικών μη κερδοσκοπικών οργανώσεων στην υιοθέτηση της λειτουργικής «άδειας» από την Περιφέρεια για να μπορέσει να παρέχει υπηρεσίες σε παιδιά, καθώς και σε άτομα με αναπηρία. Ωστόσο, οι απαιτούμενες υπουργικές αποφάσεις, οι οποίες θα καθορίσουν τις συνθήκες και το σύστημα ελέγχου για την εκπλήρωση τους, δεν έχουν ακόμη εκδοθεί. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, τα ιδρύματα να εξακολουθούν να λειτουργούν χωρίς κατάλληλες άδειες και συστήματα παρακολούθησης. Ο ίδιος νόμος καθιέρωσε έναν ειδικό ρόλο ενός «κοινωνικού συμβουλίου», με αποστολή την επίβλεψη και την παρακολούθηση της ποιότητας και της επάρκειας των υπηρεσιών (The Greek Ombudsman, 2011).

Στη συνέχεια ο Ν. 2646/1998 εισήγαγε την «Ανάπτυξη ενός Εθνικού Συστήματος Κοινωνικής Φροντίδας» και ένα σύστημα διαπίστευσης και πιστοποίησης των ΜΚΟ που παρέχουν κοινωνική μέριμνα και υπηρεσίες, οι οποίες μέχρι σήμερα δεν έχουν εφαρμοστεί σωστά. Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες, η υφιστάμενη νομοθεσία

εξακολουθεί να στερείται προδιαγραφών. Παρόλο ταύτα, υπάρχει σαφής νομοθεσία που καθορίζει πότε, πως από ποιον και για ποιους λόγους οι αποφάσεις τοποθέτησης λαμβάνονται. Ο νόμος περιλαμβάνει κανονισμούς. Η διαδικασία που οδηγεί στην τοποθεσία ενός παιδιού σε ιδρυματικό περιβάλλον γίνεται σύμφωνα με τις διατάξεις του αστικού νόμου. Ειδικότερα, μπορεί να συμβεί α) κατόπιν αίτησης των γονέων ή των κηδεμόνων του παιδιού, αναθέτοντας ένα μέρος της επιμέλειας του παιδιού σε ίδρυμα, ακολουθούμενη από μια κοινωνική έρευνα, η οποία διεξάγεται από την αρμόδια κοινωνική υπηρεσία, β) με εντολή του εισαγγελέα ανηλίκων και μεταγενέστερη απόφαση του δικαστηρίου, όταν οι γονικές ευθύνες δεν ασκούνται σωστά και το παιδί κινδυνεύει από παραμέληση, κατάχρηση ή άλλες μορφές κακομεταχείρισης (Αστικός Κώδικας, αρ. 1532 και 1589).

Σύμφωνα με τα ευρήματα του Συνηγόρου του Παιδιού, υπάρχουν σοβαρές ελλείψεις όσον αφορά την επάρκεια και την εφαρμογή της ισχύουσας νομοθετικής πράξης. Σημαντικά θέματα που προκύπτουν είναι ότι τα ιδρύματα δεν εγγυώνται την καταλληλότητα της τοποθέτησης για κάθε παιδί και ότι οι παραγγελίες των εισαγγελέων είναι συχνά πολύ γενικές χωρίς συγκεκριμένα στοιχεία. Επίσης, η γονική επιμέλεια σπανίως απομακρύνεται από το δικαστήριο, ακόμη και όταν οι γονείς αδυνατούν ή δεν θέλουν να φροντίζουν το παιδί τους. Επιπρόσθετα, δεν υπάρχει νομική διάταξη που να καθορίζει την υποχρέωση καθορισμού των στόχων και του χρονοδιαγράμματος, με βάση τα καθορισμένα κριτήρια και τις ανάγκες του κάθε παιδιού. Συνήθως, οι κανονισμοί κάθε οργάνου περιέχουν διατάξεις που καθορίζουν τον σκοπό του οργάνου, αποτελώντας έτσι το πλαίσιο τοποθέτησης. Ωστόσο, δεν υπάρχει υποχρέωση καθορισμού του σκοπού και της διάρκειας εκάστοτε τοποθέτησης, σύμφωνα με τις διατάξεις της CRC. Η μόνη υπάρχουσα έγκυρη διάταξη είναι ότι ένα παιδί που έχει τοποθετηθεί σε ένα ίδρυμα μπορεί να μείνει εκεί μέχρι την ενηλικίωσή του, σε αντιδιαστολή με την περίπτωση των παιδιών με αναπηρία, των οποίων η παραμονή μπορεί να επεκταθεί ακόμη και σε ολόκληρη τη ζωή του (The Greek Ombudsman, 2011).

Τέλος, με τον Ν. 3329/2005 η Περιφερειακή Διοίκηση Υγείας, ως αποκεντρωμένη υπηρεσία του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας, είναι υπεύθυνη για τον έλεγχο και την εποπτεία των ιδρυμάτων.

Στην παρούσα ενότητα κρίθηκε αναγκαία η παρουσίαση του νομικού πλαισίου των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας, ούτως ώστε να απεικονιστούν με σαφήνεια τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και δη όπως εκείνα είναι διαμορφωμένα στις μέρες μας. Στο επόμενο κεφάλαιο πρόκειται να ακολουθήσει η ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων που προέκυψαν από τη διενέργεια της έρευνας μας σε «αποφοίτους» ιδρυμάτων παιδικής προστασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η διεξαγωγή της εμπειρικής έρευνας

4.1: Η παρουσίαση της ερευνητικής μεθοδολογίας

Ο ερευνητής μέσω της κοινωνιολογικής έρευνα και της μεθόδου που επιλέγει και χρησιμοποιεί, αποκτά τη δυνατότητα να ομαδοποιήσει τα δεδομένα του και να τα διασφάλιση παρέχοντας έγκυρα και αξιόπιστα συμπεράσματα. Σύμφωνα με τον Kaplan (1964), η σημαντικότερη συμβολή της μεθοδολογίας στην επιστήμη είναι η βοήθεια της στην προσπάθεια άρσης των εμποδίων του «δρόμου της έρευνας». Χρησιμοποιώντας τον όρο μέθοδοι, σηματοδοτούμε το φάσμα των προσεγγίσεων, οι οποίες χρησιμοποιούνται στην εμπειρική έρευνα, με σκοπό τη συλλογή των δεδομένων που πρόκειται να αξιοποιηθούν ως βάση συμπεράσμα και ερμηνείας, εξήγησης και πρόβλεψης” (Cohen, Manion, 2000). Επίσης, όπως σημειώνει ο Kaplan, η μεθοδολογία στοχεύει στη ανάλυση και περιγραφή των μεθόδων που χρησιμοποιούνται, στην ανακάλυψη των ορίων και των πηγών τους, στην αποσαφήνιση των προϋποθέσεων και των συνεπειών τους. Επομένως, η μεθοδολογία στοχεύει στο να τοποθετείται στη προσφορά βοήθειας ως προς την κατανόηση – με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, όχι των προϊόντων της επιστημονικής μελέτης, αλλά της διαδικασίας αυτής καθ’ εαυτής.

Πρέπει να επισημανθεί ότι για την ολοκλήρωση της συγκεκριμένης εργασίας, ήταν αναγκαία πέρα από την βιβλιογραφική έρευνα και η συλλογή απόψεων και αντιλήψεων ατόμων που διαβίωσαν σε μονάδες παιδικής προστασίας.

Αναλυτικότερα, η διασύνδεση του κοινωνικού πλαισίου και του θεωρητικού είναι δυνατόν να επιτευχθεί με δύο τρόπους:

- Ο πρώτος προϋποθέτει την συμβολή του θεωρητικού πλαισίου, το οποίο πηγάζει μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, με αποτέλεσμα την επιβεβαίωση ή την διάψευση των εμπειρικών δεδομένων.
- Ο δεύτερος τρόπος, χρησιμοποιεί ως βάση του τα εμπειρικά δεδομένα για την σχεδίαση και την ανάπτυξη της βιβλιογραφίας (Κυριαζή, 2011). Στην παραπάνω περίπτωση, η θεωρία συνδέεται με τα εμπειρικά δεδομένα, ακολουθώντας τον πρώτο τρόπο, δηλαδή προηγήθηκε το θεωρητικό πλαίσιο

και στην συνέχεια ακολούθησε η ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν από την εμπειρική έρευνα.

Στη συγκεκριμένη εργασία ακολουθήσαμε τον δεύτερο τρόπο, καθώς θεωρήσαμε απαραίτητη την εξέταση του ερευνητικού μας ζητήματος, αρχικά μέσω της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, έτσι ώστε να γίνει όσο το δυνατόν καλύτερη αποσαφήνιση του και στη συνέχεια παραθέτουμε τα ερευνητικά δεδομένα που συλλέχθηκαν με στόχο την συμπλήρωση ή και αμφισβήτηση των δεδομένων του θεωρητικού πλαισίου.

Στον χώρο των κοινωνικών επιστημών, παρατηρείται ότι η χρήση της εθνογραφικής έρευνας⁴¹ έχει καθιερωθεί, καθώς ανταποκρίνεται στην επιτακτική ανάγκη για τη κατανόηση της λογικής και του τρόπου σκέψης όλων των ανθρώπων που συμμετέχουν σε μια κοινωνική κατάσταση ή σε ένα κοινωνικό πλαίσιο (Gaucher, 1988).

4.1.2: Το μεθοδολογικό εργαλείο έρευνας

Για την συλλογή των ερευνητικών δεδομένων πραγματοποιήσαμε ποιοτική έρευνα χρησιμοποιώντας ως μεθοδολογικό εργαλείο συλλογής των ερευνητικών δεδομένων την ημι-δομημένη συνέντευξη⁴². Αναλυτικότερα, οι ερωτήσεις της συνέντευξης ήταν ανοιχτού τύπου, στοχεύοντας με αυτόν τον τρόπο στην όσο το δυνατόν μικρότερη οριοθέτηση του συνεντευξιαζόμενου. Αυτό είχε ως απότοκο την δυνατότητα, να εκφραστεί ο συνεντευξιαζόμενος με περισσότερη ελευθερία (Kerlinger, 1970).

⁴¹ Αναλυτικότερα, η εθνογραφία θεωρείται η πιο βασική μορφή κοινωνικής έρευνας, αναδεικνύοντας τον τρόπο όπου οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τον περίγυρό τους. Θέτοντας σε εφαρμογή την εθνογραφική έρευνα, γίνεται χρήση ποικίλων μεθόδων, όπως για παράδειγμα της παρατήρησης, της συμμετοχής ή συμμετοχικής παρατήρησης, της λήψης συνεντεύξεων, όπως και οποιαδήποτε άλλης μορφής αλληλεπίδρασης τόσο μεταξύ των ερευνητών, όσο και με τον κοινωνικό περίγυρο. Η εθνογραφική έρευνα συνίσταται ως τρόπος αντίληψης της πραγματικότητας, εντοπίζοντας νοήματα μέσω της γλώσσας, τους συμβολισμούς και τις πρακτικές. Παράλληλα, η εθνογραφία στοχεύει στην κάλυψη του κενού μεταξύ της συσχέτισης και της επεξήγησης, τα οποία ο ερευνητής τα αντλεί μέσω της κατανόησης των νοημάτων. Η εθνογραφία τοποθετεί αιτιολογικές (γιατί;) και τροπικές (πως) ερωτήσεις, ερευνώντας «μονοπάτια» εκτός της σφαίρας της πραγματικότητας. Χαρακτηριστικά στοιχεία την εθνογραφίας αποτελούν η έμφαση στη εξερεύνηση της φύσης ιδιαίτερων κοινωνικών φαινομένων, η τάση εργασίας με κατηγοριοποιημένα δεδομένα και η ανάλυση των δεδομένων μέσω της επεξήγησης των νοημάτων και των λειτουργιών της ανθρώπινης συμπεριφοράς, εστιάζοντας στη περιγραφή και την παραδειγματοποίηση (Liebling, 2001:474-475).

⁴² Η επιλογή της συνέντευξης ως μεθοδολογικό εργαλείο πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο των αρχών της κοινωνιολογίας και του κοινωνιολογικού έργου, κατά τις οποίες είναι σκόπιμη η χρήση εργαλείων εργασίας με τις μικρότερες πιθανότητες διαστρέβλωσης του αντικείμενου, έχοντας ταυτόχρονα πλήρη επίγνωση ότι η μορφή μεθοδολογίας ενός τέτοιου εργαλείου είναι εφικτό να εξασφαλίσει επιστημολογικά ο χρήστης του (Παναγιωτόπουλος, 1998:44).

Με αυτόν τον τρόπο, ο ερευνητής έχει την δυνατότητα να συλλέξει όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις αντιλήψεις και τις γνώσεις του συνεντευξιαζόμενου. Με την χρήση της ημι-δομημένης συνέντευξης ή της συνέντευξης με ερωτήσεις ανοιχτού τύπου, ο ερευνητής έχει καθορίσει τις ερωτήσεις, με την δυνατότητα όμως να μπορεί να πραγματοποιήσει αλλαγή ως προς την σειρά τους, να προσθέσει άλλες ή και να παραλείψει ορισμένες, ανάλογα με την ροή της συνέντευξης. Αυτή η «ανακατάταξη» χρησιμοποιείται ώστε να παρέχει την δυνατότητα στον συνεντευξιαζόμενο να εστιάσει στα κομμάτια που αυτός θεωρεί ως σημαντικότερα, δηλαδή του δίνεται η ευκαιρία να εκφραστεί πιο ελεύθερα (Δασκολιά, 2004).

Κάνοντας χρήση του εργαλείου της ημι-δομημένης συνέντευξης επιτυγχάνεται η συλλογή συγκεκριμένων ερευνητικών δεδομένων, ενώ παράλληλα, η ελαστική μορφή το προαναφερόμενου εργαλείου επιτρέπει την διενέργεια διαλόγου και συζήτησης με τα ερευνητικά υποκείμενα. Επιπρόσθετα, παρόλο που η συζήτηση είναι δυνατόν να λάβει γενικόλογα χαρακτήρα, οι ημι-δομημένες συνεντεύξεις προσφέρουν τη δυνατότητα χρήσης ερωτήσεων, αποσκοπώντας την απάντηση συγκεκριμένων ερωτημάτων (DeRosia, 1998:51). Επίσης, η ημι-δομημένη συνέντευξη προτιμάται ως μεθοδολογικό εργαλείο στις περιπτώσεις όπου είναι αναγκαίες οι άμεσες διευκρινίσεις, ενώ παράλληλα αυξάνεται και η πιθανότητα θετικής ανταπόκρισης εκ μέρους του ερευνητικού υποκειμένου (Αβραμίδης και Καλύβα, 2006).

Τέλος, για την επίτευξη των στόχων της παρούσας έρευνας, η χρήση ποιοτικών μεθόδων έρευνας, ήταν απαραίτητη καθώς αυτές χρησιμοποιούνται για την περιγραφή των παραλλαγών – αποκλίσεων, τη περιγραφή και επεξήγηση σχέσεων και αλληλεπιδράσεων, τη περιγραφή προσωπικών εμπειριών και τη περιγραφή και ανάλυση των νομών ενός συγκεκριμένου πληθυσμού που μοιράζεται κοινά χαρακτηριστικά (Mack, Woodson, MacQueen, Guest and Namey, 2005).

Πρέπει να επισημανθεί ότι οι δύο συνεντεύξεις μας, διενεργήθηκαν μέσω τηλεφώνου, καθώς δεν ήταν δυνατή η δια ζώσης συνάντηση με τα ερευνητικά υποκείμενα λόγω γεωγραφικών περιορισμών. Η Κυριαζή (1998) διαχωρίζει τις συνεντεύξεις -μεταξύ άλλων και σε τυποποιημένες, ελεύθερες ή μη τυποποιημένες και τηλεφωνικές. Οι τηλεφωνικές συνεντεύξεις μπορούν να έχουν ένα υψηλό ποσοστό απόκρισης, λιγότερες επιδράσεις του συνεντευκτή και χαμηλότερη τάση για κοινωνικά αποδεκτές αποκρίσεις. Επιπλέον, κοστίζουν λιγότερο, από πλευράς χρόνου, προσπάθειας και

χρημάτων, ιδιαίτερα αν το δείγμα είναι γεωγραφικά διεσπαρμένο. ωστόσο η έλλειψη οπτικών υποδείξεων μπορεί να προκαλέσει προβλήματα στην ερμηνεία των απαντήσεων (Babbie, 2011).

4.1.3: Δείγμα της έρευνας

Η ομάδα η οποία χρησιμοποιείται στο πλαίσιο της έρευνας για τη λήψη των δεδομένων ορίζεται ως δείγμα (Παρασκευόπουλος, 1984). Σύμφωνα με τη Mason (2003), η δειγματοληψία και η επιλογή είναι οι διαδικασίες που χρησιμοποιούμε για να εντοπίζουμε τις μονάδες εκείνες που είναι σχετικές με την μελέτη μας και από τις οποίες θα παραχθούν τα ερευνητικά μας δεδομένα. Οι μονάδες αυτές μπορούν να ανήκουν σε έναν ευρύτερο πληθυσμό ή ένα γενικό σύνολο, είτε να είναι σχετικές προς αυτό. Τα άτομα που αποτελούν το δείγμα μας ονομάζονται πληθυσμός της έρευνας (Παρασκευόπουλος, 1984).

Στη περίπτωση μας, το δείγμα μας αποτελείται από 5 άτομα (δύο γυναίκες και τρεις άνδρες), τα οποία είναι ενήλικες και έχουν ζήσει στο παρελθόν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας, τα οποία εδρεύουν εκτός Αττικής. Η εξεύρεση του δείγματος μας αποτέλεσε μια ιδιαίτερα δύσκολη διαδικασία, γεγονός το οποίο οφείλεται κυρίως σε δύο λόγους: ο πρώτος αφορούσε την δυσκολία εντοπισμού ατόμων που να ανήκουν στον ευρύτερο πληθυσμό που αφορά την έρευνα μας. Ο δεύτερος λόγος, εντοπίζεται στην απροθυμία πολλών από τους συγκεκριμένους ανθρώπους, να μας παραχωρήσουν συνέντευξη σχετικά με τις εμπειρίες τους στο ίδρυμα, είτε λόγω καχυποψίας ή λόγω της μη επιθυμίας τους για ανάκληση των συγκεκριμένων μνήμων. Αντίστοιχα αποτελέσματα είχε και η απεύθυνση μας στις διοικήσεις των ιδρυμάτων, από τις οποίες ζητήσαμε να μας φέρουν σε επαφή με πρώην τροφίμους τους. Ως εκ τούτου, προκειμένου να ξεπεράσουμε τα συγκεκριμένα εμπόδια απευθυνθήκαμε σε συλλόγους «αποφοίτων» μονάδων παιδικής ιδρυματικής φροντίδας, καθώς θεωρήσαμε ότι τα μέλη τους θα ήταν περισσότερο πρόθυμα να μοιραστούν τις εμπειρίες τους. Ωστόσο ακόμη και μέσα από αυτή την διαδικασία αποδείχθηκε ότι αν και αρχικά ο αριθμός των ατόμων που δέχτηκαν να μας παραχωρήσουν συνέντευξη ήταν αρκετά μεγάλος, στην πορεία πολλά από αυτά τα άτομα αναίρεσαν την συγκεκριμένη προθυμία.

Επομένως, ο αριθμός του ερευνητικού μας δείγματος περιορίστηκε αρκετά. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω δεδομένα, διαπιστώνεται ότι το δείγμα μας μπορεί

να χαρακτηριστεί ως βολικό, αφού αυτό αποτελείται εντέλει από τα πιο πρόθυμα άτομα για να χρησιμεύσουν ως απαντώντες (Cohen and Manion, 1994).

4.1.4: Μέθοδος ανάλυσης των ερευνητικών δεδομένων

*«Δεν ήταν η περιέργεια αυτή που σκότωσε τη γάτα.
Ήταν η προσπάθεια της γάτας να βγάλει νόημα μέσω
όλων των δεδομένων που παρήγαγε η περιέργεια».
(Patton, 2002:440)*

Όπως σημειώνει ο Creswell (2007:148), η ανάλυση των δεδομένων με βάση το περιεχόμενο, εστιάζει στην επεξεργασία και την οργάνωση των ερευνητικών δεδομένων σε θεματικές ενότητες, στην ονοματοποίηση τους και στη κατηγοριοποίηση τους μέσω της διαδικασίας της κωδικοποίησης. Στο στάδιο της διαδικασίας ανάλυσης περιεχομένου, ο ερευνητής προχωρά στη δημιουργία ενός συστήματος κατηγοριών, μέσω του ερευνητικού υλικού και των πληροφοριών που συλλέχθηκαν βάσει αυτού και στο τέλος ερμηνεύει τα δεδομένα του σύμφωνα με το ερευνητικό υλικό και τα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν τεθεί (Παπαδοπούλου, 2009).

Στην ποιοτική έρευνα, η ανάλυση των εμπειρικών δεδομένων δεν πραγματοποιείται με βάσει «ξεκάθαρους» κανόνες και διαδικασίες. Αυτή επιλέγεται κάθε φορά να γίνει με κριτήριο τις διαφορετικές παραδόσεις που αφορούν την επικέντρωση και τους κύριους στόχους που έχουν θεσπιστεί κατά τη διαδικασία της ανάλυσης (Spencer, Ritchie and O' Connor, 2003:200).

Η προσέγγιση την οποία ακολουθήσαμε για να πραγματοποιήσουμε την ανάλυση των δεδομένων, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ερμηνευτική. Οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις, γενικότερα, στοχεύουν στην όσο το δυνατόν μεγαλύτερη κατανόηση και περιγραφή των αντιλήψεων, των στάσεων, και της κουλτούρας που φέρουν τα ερευνητικά υποκείμενα (Tesch, 1990).

Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια πραγματοποίησης των συνεντεύξεων μας, είχαμε προχωρήσει στην διαμόρφωση κάποιων αρχικών κατηγοριών, στις οποίες εντάσσαμε ανάλογα τις απαντήσεις των ερευνητικών μας υποκειμένων. Στη συνέχεια, μετά το πέρας της απομαγνητοφώνησης των συνεντεύξεων και της ανάγνωσής τους, προχωρήσαμε στην δημιουργία κωδίκων, στον καθένα από τους οποίους εντάξαμε τις απαντήσεις καθενός από τους ερωτηθέντες, που αφορούσαν τον κάθε κώδικα. Προκειμένου ο κάθε κώδικας να είναι διακριτός, δώσαμε στον καθένα από αυτούς διαφορετικό χρωματισμό⁴³. Μετά το πέρας της κωδικοποίησης των δεδομένων, προχωρήσαμε στην δημιουργία θεματικών κατηγοριών - αξόνων, στους οποίους εντάξαμε τους κώδικες. Οι θεματικές κατηγορίες δημιουργήθηκαν αποσκοπώντας στην διευκόλυνση της ανάλυσης των απαντήσεων των ερευνητικών ερωτημάτων και ορίζονται ως εξής:

A: Το προφίλ των «αποφοίτων» ιδρυμάτων παιδικής προστασίας

B: Η ζωή εντός των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας

Γ: Το πέρασμα στην ενήλικη ζωή

Προτού προχωρήσουμε στην παρουσίαση και ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων μας, πρέπει να αναφέρουμε ότι κατά τη διαδικασία αυτής θα παρατίθενται αποσπάσματα των συνεντεύξεων. Άλλωστε, η παράθεση αποσπασμάτων⁴⁴ είναι ιδιαίτερως σημαντική, καθότι επιτελεί συγκεκριμένες λειτουργίες στο συνολικό σώμα της ανάλυσης (Creswell, 2007). Παρότι, η επιλογή των αποσπασμάτων γίνεται από τον ίδιο τον ερευνητή, ο οποίος στοχεύει με αυτό τον τρόπο στην υποστήριξη της δικής του οπτικής και επομένως επεξεργάζονται απλαισίσωτα από τα υπόλοιπα συμφραζόμενα τους (Silverman, 2001:103), ωστόσο, είναι δυνατόν να προσφέρουν στο πλαίσιο μιας εργασίας το «ζωντανό λόγο» που τεκμηριώνει η εν λόγω θεωρητική προσέγγιση.

⁴³ Παραδείγματος χάριν, μέσα στην κάθε συνέντευξη, οι αναφορές των ερωτηθέντων για τις σχέσεις τους με το συγγενικό τους περιβάλλον χρωματίζονταν με κόκκινο, οι αναφορές τους με το προσωπικό και τους άλλους τροφίμους με μπλε, οι απαντήσεις τους σχετικά με τις δυσκολίες που συνάντηση κατά την έξοδο τους από το ίδρυμα με πράσινο κ.ο.κ

⁴⁴ Ακολουθώντας τη πρακτική της παράθεσης αποσπασμάτων, φανερώνονται οι διαφορετικές πτυχές, βάσει των οποίων διακρίνεται ένα θέμα, παρέχοντας με αυτόν τον τρόπο τη δυνατότητα της διαφορετικής ανάγνωσής του λόγου των ερευνητικών υποκειμένων. Επιπροσθέτως, η παράθεση αποσπασμάτων, θα λάβει εκτεταμένο χαρακτήρα, στοχεύοντας στην ανάδειξη πολύπλοκων δομών συγκεκριμένων ζητημάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Παρουσίαση και ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων

5.1: Το προφίλ των “αποφοίτων” ιδρυμάτων παιδικής προστασίας

Στη συγκεκριμένη ενότητα θα αναλύσουμε και θα παρουσιάσουμε το προφίλ των «αποφοίτων» ιδρυμάτων παιδικής προστασίας, που συμμετείχαν στην ερευνητική μας διαδικασία. Σε αυτό το σημείο πρόκειται να αναφερθούμε στα προσωπικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των εν λόγω ατόμων. Για λόγους τήρησης της αρχής του απορρήτου και της ακαδημαϊκής ερευνητικής δεοντολογίας, τα ερευνητικά μας υποκείμενα θα αναφέρονται ως «Α», «Β», «Γ», «Δ» και «Ε».

Θα ξεκινήσουμε, λοιπόν, την ανάλυση με την «Α», η οποία ήρθε στην Ελλάδα το 1992 σε ηλικία 8 - 9 ετών και υπήρξε υποστηριζόμενο παιδί ενός φορέα παιδικής προστασίας⁴⁵ μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, μέχρι και την ενηλικίωση της. Οι λόγοι που οδήγησαν την «Α» στο εν λόγω φορέα ήταν κυρίως οικονομικοί, όπως ανέφερε και η ίδια:

«Ήρθα από την Ρωσία το 1992, εγώ, οι γονείς μου και οι 2 δίδυμες αδερφές μου. Ο γονείς μου χώρισαν με το που ήρθαμε. Η μαμά μου ήταν μόνη της εντελώς, με φυματίωση και νοσηλεύτηκε. Ήμουν Γ'-Δ' δημοτικού. Δεν είχαμε, φαγητό, ρεύμα “μηδέν”. Ψάχναμε στα θρανία για κανένα ξεχασμένο κουλουράκι ή πηγαίναμε στο νοσοκομείο και τρώγαμε από το φαγητό της μαμάς στο νοσοκομείο. Δεν είχαμε ρούχα, παπούτσια σκισμένα. Η κατάσταση ήταν άθλια. Και τότε απευθυνθήκαμε στο ... και από τότε δεν μας άφησε ποτέ. Ήμουν 8-9 χρονών και μας στήριζε ως το τέλος του σχολείου. Μας παρείχε οικονομική (μας έδινε χρηματικά ποσά), υλική και ψυχολογική υποστήριξη. Όλοι γνώριζαν για την κατάστασή μας. Παρόλα ταύτα η αδερφή μου κατάφερε στην ΣΤ' να γίνει σημαιοφόρος και σκέψου ότι στην Δ' δεν μίλαγε καν την γλώσσα. Τότε είχαμε έναν φίλο που είχε μαγαζί που νοίκιαζε φωτογραφικές.

⁴⁵ Στην συγκεκριμένη περίπτωση η «Α» δεν υπήρξε ως παιδί τρόφιμος σε ίδρυμα κλειστής φροντίδας, καθότι ο φορέας που απευθύνθηκε δεν παρέχει στέγη αλλά φροντίδα σε παιδιά που στερούνται την οικογενειακή φροντίδα είτε επειδή είναι ορφανά είτε επειδή είναι απροστάτευτα είτε είναι παιδιά που έχουν ανάγκη ή είναι σε κίνδυνο. Συμπληρωματικά όπως μας είπε και η ίδια: «Το (αναφέρεται στο φορέα) ιδρύθηκε από αγάπη δεν έχει να κάνει με το οικονομικό. Ο πρόεδρος είχε μεγαλώσει στο ορφανοτροφείο (...) και γι' αυτό ίδρυσε το 94' το (αναφέρεται στο φορέα) ώστε να προσφέρει αγάπη στα παιδιά που το έχουν ανάγκη. Προσφέρει οικονομική - υλική και ψυχολογική υποστήριξη σε μονογονεϊκές οικογένειες ή σε ορφανά παιδιά που ζουν με τους παππούδες τους. Δεν είναι ίδρυμα».

Νοικιάσαμε μία. Ημασταν δυο μας. Τότε μας κατηγορήσαν λέγοντας μας πως είναι δυνατόν να μην έχουμε χρήματα αλλά να νοικιάζουμε φωτογραφική».

Επιπρόσθετα, είναι απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισε:

«Ήταν πολύ δύσκολα! Όμως καταφέραμε και σπουδάσαμε και οι τρεις σε σχολές πολύ καλές. Οι αδερφές μου φαρμακευτική και αεροπορία και εγώ γεωπονία. Χωρίς φροντιστήρια. Μόνο για ένα μικρό διάστημα είχα πάει εγώ με έξοδα του ... (αναφέρεται στο φορέα)».

Επίσης, η «Α» εξακολουθεί να μένει στον ίδιο τόπο διαμονής, έχει κάνει οικογένεια και έχει δύο παιδιά. Τέλος, έχοντας υπάρξει εθελόντρια στον εν λόγω φορέα, αυτή την στιγμή είναι ενταγμένη στο εργατικό προσωπικό του. Όπως τόνισε και η ίδια *«Έκτοτε υπήρξα εθελόντρια στο ... (αναφέρεται ο φορέας) και πλέον είμαι μέλος του ΔΣ και εργάζομαι εκεί ως υπεύθυνη για τα αιτήματα των οικογενειών που έρχονται σε εμάς. Ότι και να γίνει εγώ το κάνω για την αγάπη μου προς τα παιδιά. Είναι πολύ μεγάλη υπόθεση που κάνω και εγώ το ίδιο πράγμα, προσφέροντας βοήθεια σε άλλους έχοντας βοηθήσει και μένα παλαιότερα (...)».*

Ο «Β» εισήχθη στο ορφανοτροφείο περίπου στο 4ο έτος της ζωής του, διαμένοντας εκεί για τα επόμενα 7-8 χρόνια. Οι λόγοι που συνέβαλαν στην εισαγωγή του ήταν η απώλεια του πατέρα του στην ηλικία των 28 ετών. Αυτό το γεγονός είχε ως απόρροια την τοποθέτηση του στο ορφανοτροφείο από την μητέρα του. Είναι απόφοιτος Δημοτικού και αυτή την στιγμή δεν εργάζεται. Ωστόσο, είναι εθελοντής στο Ι.Κ.Α της περιοχής του όπως και ο ίδιος μας αναφέρει:

«Στον ελεύθερο χρόνο μου ασχολούμαι με το κομπιούτερ, με την τηλεόραση, με την ζωή μου και με τους άλλους. Μ'αρέσει πάρα πολύ να ασχολούμαι με τους ανθρώπους. Ο,τι ζήσω κάθε μέρα. Ας πούμε πάω στο ΙΚΑ και βοηθάω τους ανθρώπους.. Κοιτάω εκεί περνάω την ώρα μου - μου αρέσει να βοηθάω ανθρώπους και γενικά μου αρέσει να βοηθάω τους ανθρώπους γιατί έστω με ένα χαμόγελο, ένα ευχαριστώ, νιώθω ότι κάτι είμαι.. Ίσως είναι αυτή η απόρριψη .. Ίσως επηρεάζεται και από το ατύχημα που έπαθα στα 23 (...)».

Τέλος, ο «Β» είναι διαζευγμένος και έχει μία κόρη. Ωστόσο, σύμφωνα με τα λεγόμενα του δεν διατηρεί ιδιαίτερα στενές σχέσεις με την κόρη του λέγοντας χαρακτηριστικά:

«Με την κόρη μου δεν διατηρώ πολλές επαφές ... είναι ότι δεν θέλω να την ενοχλώ... δεν θέλω να της δείχνω ότι έχω ανάγκη, το ένα το άλλο.. θέλω να είναι καλά και κανά δυο φορές που έχει βρεθεί στην ανάγκη μου, με έχει βρει και έχει έρθει και αυτό μ'αρέσει ... ότι σε μια ανάγκη ξέρει ότι έχει έναν άνθρωπο. Εγώ δεν ζητάω κάτι δεν θέλω κάτι γιατί έχω μάθει στην μοναξιά και έχω μάθει.. και μ'αρέσει η μοναξιά.. Γιατί ποτέ δεν νιώθω μοναξιά πάντα σκέφτομαι, πάντα αναπολώ τι έκανα σήμερα, πως μίλησα, πως μου φερθήκανε και έτσι προχωράω μπροστά.. βλέπω τα λάθη μου και οτιδήποτε και έτσι συνήθισα να κάνω, να επιβιώνω.. να ζω.. και η κόρη μου είναι πολύ δυνατή.. έχει μάθει να στηρίζεται στα πόδια της και αυτό μ'αρέσει. Αλλά όλοι οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι να ζούνε. Είναι κάτι εγωιστικό καθαρά για μένα να λέμε το παιδί μου έτσι, το μεγαλώνουμε το κάνουμε έτσι όπως το θέλουμε εμείς με αποτέλεσμα όταν φθάσουμε σε μια ηλικία να λένε εγώ στερήθηκα, εγώ σου έδωσα.. Ρίχνουμε ευθύνες στο παιδί μας για να μας κοιτάξει κι αυτό είναι μεγάλο λάθος.. Είναι σαν να σου λέει σου έδωσα τώρα πρέπει να μου ξανά δώσεις και το κακό είναι ότι του ρίχνουμε ευθύνες . Ο γονέας θέλει το παιδί του να είναι έτσι για να του λέει μπράβο η γειτόνισσα σπούδασε κλπ για να ακούνε οι ίδιοι το μπράβο. Όλα είναι θέμα εγωισμού.. είναι όπως είναι ένα ζευγάρι όταν χωρίζει και είναι στην μέση ένα παιδί, ότι καλό κάνει λένε είδες μου έμοιασε, ότι κακό κάνει λένε ίδια η μάνα σου ή ίδια ο πατέρας σου».

Ο «Γ» έζησε σε Παιδούπολη από το 8ο έως το 18ο έτος της ζωής του, εξαιτίας του θανάτου των δύο γονέων του. Έχει τελειώσει το λύκειο, ενώ παλαιότερα εργαζόταν ως τραπεζοϋπάλληλος. Πλέον είναι συνταξιούχος και κατέχει ενεργό ρόλο στον σύλλογο αποφοίτων Παιδουπόλεων. Τέλος, έχει δημιουργήσει την δική του οικογένεια.

Ο «Δ» εισήχθη στο ορφανοτροφείο στο 13ο έτος της ηλικίας του, για έξι χρόνια, δηλαδή από τον Ιούλιο του 1970 έως το 1976. Οι λόγοι που συνέβαλαν στην εισαγωγή του ήταν κυρίως οικονομικοί όπως δήλωσε και ο ίδιος:

«.. πιστεύω ότι οι λόγοι που μπήκε στο ορφανοτροφείο ήταν οικονομικοί αλλά και λόγω πολύτεκνης οικογένειας. Όταν το σπίτι μένει ορφανό από μητέρα όπως στην δική μου περίπτωση. Τότε δημιουργήθηκαν προβλήματα στην λειτουργία του νοικοκυριού με αποτέλεσμα την λύση του ορφανοτροφείου για μένα».

Ο «Δ» σπούδασε μηχανολόγος εργοδηγός στον “Ευκλείδη” (εκεί πήγαιναν όσοι από το ορφανοτροφείο μάθαιναν κάποια τέχνη) και αυτή την στιγμή είναι συνταξιούχος. Έχει τέσσερα παιδιά και δύο εγγόνια.

Ο «Ε» πέρασε στο ίδρυμα τα έξι χρόνια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Οι λόγοι που συνέβαλαν στην εισαγωγή του ήταν κυρίως επειδή ο τόπος καταγωγής του ήταν απομακρυσμένος από εκπαιδευτικές μονάδες και λόγω της οικονομικής δυσχέρειας της οικογένειας του.

«Οι λόγοι... Είμαι από το νομό Ευρυτανίας, ένα απομακρυσμένο χωριό βέβαια του νομού, μακριά από πόλη, μακριά από πλαίσια σχολείου. Ο λόγος αυτός ήταν κυρίως, ότι δεν υπήρχε κοντά πλαίσιο σχολικό. Και βέβαια, η διαβίωση, η οποία είναι δύσκολη. Ήμασταν πολύτεκνη οικογένεια, άγονος νομός, άγονο το χωριό. Οι δύο βασικοί λόγοι: το σχολικό πλαίσιο και η οικονομική διαβίωση, που δεν υπήρχε έτσι..»

Είναι απόφοιτος λυκείου και σήμερα εργάζεται ως δημόσιος υπάλληλος, ενώ παλαιότερα είχε εργαστεί και στη παιδόπολη που είχε ζήσει ως παιδί. Τέλος, έχει δημιουργήσει οικογένεια, έχοντας τέσσερα παιδιά.

Έχοντας, λοιπόν, λάβει υπόψη τα παραπάνω, θα μπορούσαμε να πούμε πως δεν παρατηρείται ομοιογενή κοινωνική διαστρωμάτωση των ερευνητικών υποκειμένων, όσον αφορά το μορφωτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό τους κεφάλαιο, καθώς δεν διακρίνονται ομοιότητες μεταξύ των προαναφερόμενων ατόμων.

Ωστόσο, η κοινωνική διαστρωμάτωση αν και συνδέεται δεν ταυτίζεται με την έννοια της κοινωνικής διαφοροποίησης⁴⁶. Αν υποθέσουμε ότι ο πληθυσμός του δείγματος, με το οποίο διενεργήσαμε την παρούσα έρευνα αντικατοπτρίζει ένα μικρό κομμάτι της κοινωνίας μας, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι στο εσωτερικό μιας πολιτείας θα γνωρίσουμε διαφορετικούς ανθρώπους, οι οποίοι επιτελούν διαφορετικές λειτουργίες, κατέχοντας διαφορετική κοινωνική θέση. Τα συστήματα διαστρωμάτωσης διχοτομούνται σε ανοιχτά και κλειστά⁴⁷, ανάλογα με την δυσκολία που καλείται το άτομο να αντιμετωπίσει κατά το στάδιο μετακίνησής του από το ένα

⁴⁶ Η κοινωνική διαφοροποίηση ορίζεται ως η διαδικασία κατά την οποία εντείνεται ο βαθμός εξειδίκευσης των λειτουργιών μιας κοινωνίας.

⁴⁷ Κατά τα ανοιχτά συστήματα διαστρωμάτωσης οι κοινωνίες δίνουν στα άτομα την ευκολία να μετακινούνται με μεγαλύτερη ευκολία από την μια κοινωνική θέση στην άλλη, ενώ όταν οι οντότητες συναντούν μεγάλες δυσκολίες κατά την αλλαγή της κοινωνικής τους θέσης, η πολιτεία τους παρέχει κλειστά συστήματα.

στρώμα στο άλλο. Στην περίπτωση μας θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι οι συνεντευξιαζόμενοι μας κατά την πλειοψηφία τους εντάσσονται στο ανοιχτό σύστημα διαστρωμάτωσης, καθώς παρατηρείται ότι έχουν μετακινηθεί από την μία κοινωνική θέση στην άλλη με μια σχετική «άνεση».

Ωστόσο, αν και καμία κοινωνία δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί απολύτως κλειστή ή ανοιχτή, οι Ηνωμένες Πολιτείες αποτελούν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός σχετικά ανοικτού συστήματος κοινωνικής διαστρωμάτωσης⁴⁸, με το αμερικάνικο όνειρο να απεικονίζει μια κοινωνία, η οποία προσφέρει σε όλους την δυνατότητα να αλλάξουν την ζωή τους προς το καλύτερο. Το προαναφερόμενο σύστημα ιδεών ανατροφοδοτεί τους ανθρώπους με την αισιοδοξία ότι μπορούν να απολάβουν τα αγαθά της κοινωνίας, πιστεύοντας ότι έχουν σημαντικές πιθανότητες να βελτιώσουν την ζωή και ότι το βιοτικό τους επίπεδο είναι ανώτερο από εκείνο των γονέων τους και συνάμα ότι τα παιδιά τους θα έχουν περισσότερες ευκαιρίες από τους ίδιους στο να πετύχουν (Hughes and Kroehler, 2007:347-349).

Καθίσταται σαφές ότι κάθε άτομο διακρίνεται από μια μοναδική προσωπικότητα, η οποία είναι διακριτή από όλες τις άλλες και παραμένει ίδια κατά το πέρασμα του χρόνου (Hughes and Kroehler, 2007:182). Για τον παραπάνω λόγο, εσφαλμένα θα μπορούσε κανείς να θεωρήσει ότι ένα σύνολο ατόμων, τα οποία έχουν μοιραστεί ένα κοινό βίωμα, όπως στην περίπτωση μας την εισαγωγή τους σε ένα ιδρυματικό περιβάλλον, είναι δυνατόν να αναπτύσσουν εν γένει όμοια χαρακτηριστικά και κοινή πορεία κατά την διάρκεια της ζωής τους. Σύμφωνα με την θεωρία της συμβολικής διαντίδρασης είμαστε τα υποκείμενα και τα αντικείμενα των ενεργειών μας. Υπό αυτό το πρίσμα, ο εαυτός είναι μια διαδικασία μέσω της οποίας σχεδιάζουμε τις πράξεις μας με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι συμβατές με τις πράξεις και τις ενέργειες των άλλων ατόμων (Hughes and Kroehler, 2007:183).

Όπως σημειώνει ο Parsons (1970), «το κυρίως περιεχόμενο της δομής της προσωπικότητας αντλείται από τα κοινωνικά συστήματα και την κουλτούρα μέσω της κοινωνικοποίησης, η προσωπικότητα εξελίσσεται σε ένα ανεξάρτητο σύστημα μέσω των σχέσεων προς το δικό της οργανισμό και μέσω της μοναδικότητας των βιωματικών εμπειριών της, δεν αποτελεί απλό επιφανόμενο» (Ritzer, 2012:160).

⁴⁸ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο λαϊκός ήρωας των Αμερικανών ο Αβραάμ Λινκολν, ένα φτωχόπαιδο που τα κατάφερε στη ζωή του, ο εργάτης των σιδηροδρόμων, ο οποίος κατόρθωσε με σκληρή δουλειά να φτάσει ως τον Λευκό Οίκο.

Επίσης, όπως διαπιστώνεται από την παράθεση των προσωπικών πληροφοριών των ερευνητικών μας υποκειμένων, οι περισσότεροι εκ αυτών δήλωσαν ότι εισήχθησαν στο ίδρυμα, είτε λόγω οικονομικών δυσκολιών, είτε λόγω της απώλειας του ενός γονέα. Το γεγονός αυτό συμπίπτει με τα αποτελέσματα ερευνών, όπου επισημαίνεται ότι τα περισσότερα παιδιά που ζουν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας δεν είναι ορφανά. Οι Bunkers, Cox, Gesiriech and Olson (2014) σημειώνουν ότι το 50 έως και 90% των παιδιών που βρίσκονται στα συγκεκριμένου τύπου ιδρύματα, έχουν τουλάχιστον τον ένα γονέα εν ζωή. Τα περισσότερα παιδιά τοποθετούνται σε ιδρύματα παιδικής προστασίας, όχι ως ορφανά, αλλά εξαιτίας της φτώχειας και της αδυναμίας των γονέων να τους παράσχουν την απαραίτητη φροντίδα και προστασία⁴⁹.

Έχοντας πλέον παρουσιάσει και αναλύσει το προφίλ των «αποφοίτων» ιδρυμάτων παιδικής προστασίας, στην επόμενη ενότητα πρόκειται να παρουσιαστεί τόσο η ζωή των τροφίμων εντός του ιδρυματικού περιβάλλοντος, όσο και οι διαπροσωπικές σχέσεις που ανέπτυσαν εκείνη την χρονική περίοδο της ζωής τους, ούτως ώστε να δοθεί στην παρούσα έρευνα μια πιο σφαιρική εικόνα της ιδρυματικής ζωής.

⁴⁹ Η αύξηση της παιδικής φτώχειας σε πολλά κράτη της Ηπειρωτικής Ευρώπης είναι σαφές ότι συνδέεται απερίγραπτα με την κοινωνική πολιτική. Η κοινωνική ασφάλιση σ' αυτά τα κράτη δεν είναι ικανή να προσφέρει κάτι παραπάνω παρά από ένα υπολειμματικό προνοιακό επίδομα στις οικογένειες που χρήζουν ανάγκη. Συνεπώς, τα προγράμματα επιδομάτων τέκνων είναι υποβαθμισμένα με ανύπαρκτη δημόσια παροχή φροντίδας για τα παιδιά. Παρόλο που οι μεσογειακές οικογενειακές εστίες παραμένουν πολύ σταθερές, οι ανισότητες στην αγορά συνεχίζουν να παράγουν φτώχεια κι αυτό έχει ως απότοκο την εξαθλίωση (Φερώνας, 2006). Ως εκ τούτου, πολλές οικογένειες μπορεί να απευθύνονταν στα ιδρύματα για την ανατροφή των τέκνων τους, λόγω των βίαιων οικονομικών καταναγκασμών που υφίστανται.

5.2: Η ζωή εντός των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας

*“Και το παιδί σουλατσάρει ανήμπορο
με το σχολικό βιβλίο του, με τη μπάλα του, με την κούκλα του,
και διστάζει πως κάτι σημαντικό και ισχυρό συμβαίνει
πέρα από το ίδιο και χωρίς τη συμμετοχή του,
κάτι που αποφασίζει για τη μοίρα του,
κάτι που τιμωρεί και το επιβραβεύει, και το λυγίζει”.*
(Janusz Korczak, 2017:22-23)

Στη συγκεκριμένη ενότητα πρόκειται να εστιάσουμε στην ποιότητα της ζωής των συνεντευξιζόμενων, κατά το στάδιο της διαμονής τους εντός των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας.

Αρχικά, οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν σε κάποιες γενικές ερωτήσεις αναφορικά με την διαβίωση τους στο ιδρυματικό περιβάλλον, κατά την χρονική περίοδο που βρίσκονταν και οι ίδιοι εκεί, όπως παραδείγματος χάριν αναφορικά με τον αριθμό των παιδιών που ζούσαν εντός και σχετικά με το αν όλοι οι τρόφιμοι ήταν ίδιου φύλου. Σύμφωνα με τον «Β» οι τρόφιμοι ανέρχονταν στους 50-60 και ήταν όλοι αγόρια, ενώ όπως σημείωσε ο «Γ» κατά την χρονική περίοδο που διαβίωσε και ο ίδιος υπήρχαν 230 παιδιά ίδιου φύλου. Στην περίπτωση του «Δ» οι τρόφιμοι ήταν πάντοτε πάνω από 400, καθώς κάθε χρόνο υπήρχε ανεφοδιασμός από νέα παιδιά, ενώ όπως σημειώνει ο «Ε» τα παιδιά ανέρχονταν στα 280, εξίσου ίδιου φύλου και στις δύο περιπτώσεις.

Συμπερασματικά γίνεται αντιληπτό ότι όλοι οι «απόφοιτοι» βρίσκονταν σε ιδρύματα με παιδιά ίδιου φύλου, ενώ παράλληλα παρατηρούνται διαφοροποιήσεις ως προς τον πληθυσμό των ιδρυμάτων. Το παραπάνω αποτελεί απόρροια της απουσίας από την χώρα, ενός ενιαίου και ολοκληρωμένου πλαισίου για τα ιδρύματα παιδικής προστασίας, όπως αναφέρουμε και στο πρώτο μέρος της παρούσας έρευνας.

Επίσης, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι το γεγονός του εξαιρετικά υψηλού αριθμού παιδιών που διαβιούσαν σε ένα ίδρυμα, αποτελεί τροχοπέδη στη διαδικασία σχεδιασμού ψυχοπαιδαγωγικής στρατηγικής για το κάθε παιδί ξεχωριστά, με αποτέλεσμα την μη επίτευξη του στόχου της αποτελεσματικής ατομικής εποπτείας

και της εξατομικευμένης καθοδήγησης τους, όπως άλλωστε προβλέπεται και από τη Σύσταση 5 του Συμβουλίου της Ευρώπης, στην οποία αναφερθήκαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Όσο μεγαλύτερο πληθυσμό παιδιών φιλοξενεί το ορφανοτροφείο, τόσο πιο πιθανό είναι να μη λαμβάνουν την απαραίτητη εξατομικευμένη φροντίδα τα παιδιά του ιδρύματος από τους υπευθύνους. συνήθως σε αυτές τις περιπτώσεις, τα παιδιά θα γευματίζουν σε ομάδες και γενικότερα θα λαμβάνουν μικρότερη προσοχή από όσο κανονικά απαιτεί η ομαλή κοινωνικά και συναισθηματική ανάπτυξη τους. Η ανεπαρκής φροντίδα και η έλλειψη εξατομικευμένης προσοχής δύναται να οδηγήσει σε προβλήματα υγείας και ανάπτυξης, όπως επίσης και σε συναισθηματική απομόνωση και έλλειψη διαμόρφωσης ταυτότητας, δηλαδή του «σκληρού» πυρήνα του εαυτού που δημιουργείται και αναπτύσσεται μέσω των στενών σχέσεων (Bunkers, Cox, Gesirich and Olson, 2014).

Σε επόμενη ερώτηση τους ζητήθηκε να μας περιγράψουν την διαμόρφωση του χώρου, στον οποίο διέμεναν. Σύμφωνα λοιπόν με τις απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων, δεν παρατηρείται ιδιαίτερη ομοιομορφία στον τρόπο διαμόρφωσης των ιδρυμάτων.

Β: «Ο χώρος ήταν γύρω στα 20 κρεβάτια ο κάθε θάλαμος, τα μαγειρεία και οι τουαλέτες κοινές».

Γ: «Ήτανε 8 κοιτώνες και ένα κεντρικό κτίριο. Όπου σε κάθε κοιτώνα, σε κάθε κτίριο κατοικούσαν 32 παιδιά και στο κεντρικό κτίριο είχε γραφεία, τραπεζαρία, αίθουσα ψυχαγωγίας».

Δ: «Στο ισόγειο χώρο ήταν τα μαγειρεία, το εστιατόριο και οι αποθήκες τροφίμων-ρούχων, τα μηχανήματα συντήρησης, λειτουργίας και τα λουτρά. Οι θάλαμοι βρίσκονταν στο δεύτερο όροφο, χωρισμένοι κατά ηλικία και τάξη και σε ομάδες. Στον πρώτο όροφο ήταν οι αίθουσες διδασκαλίας τα γραφεία και η αίθουσα της μουσικής».

Ε: «Ήταν ένα μεγάλο ισόγειο κτίριο, το οποίο αποτελούταν από τέσσερα δωμάτια των οχτώ κρεβατιών. Στο κάθε δωμάτιο οχτώ παιδιά, τέσσερα δωμάτια από οχτώ παιδιά, δηλαδή 32. Δηλαδή ένα μεγάλο σπίτι να φανταστείς με τέσσερα δωμάτια μεγάλα. Και βέβαια μετά τους κοινόχρηστους χώρους, τουαλέτες κλπ».

Η ιδιαίτερη αρχιτεκτονική των ιδρυμάτων πιθανότατα αποσκοπεί στη κατανομή των ατόμων στο χώρο και στοχεύει στην πειθαρχία και την επίβλεψη των τροφίμων.

Όπως χαρακτηριστικά σημείωνε ο Φουκώ (1976:190), «ο πειθαρχικός χώρος τείνει να διαιρείται σε τόσα τεμάχια, όσα είναι και τα σώματα που πρέπει να κατανεμηθούν. Απαραίτητο είναι να εξουδετερώνονται οι συνέπειες των αμφίρροπων κατανομών, η ανεξέλεγκτη εξαφάνιση των ατόμων, οι άτακτες μετακινήσεις τους, η μη χρησιμοποιήσιμη και επικίνδυνη συναδέλφωση τους (...). Οργανώνοντας την κατανομή, η πειθαρχία διαμορφώνει περίπλοκους χώρους: ταυτόχρονα λειτουργικούς, αρχιτεκτονικούς και ιεραρχικούς, που εξασφαλίζουν την παγίωση και επιτρέπουν την κυκλοφορία, ξεχωρίζουν ατομικά τμήματα και εγκαθιστούν λειτουργικές συνδέσεις, ορίζουν θέσεις και καταδεικνύουν αξίες και τέλος, εγγυώνται την υπακοή των ατόμων και μια μεγαλύτερη οικονομία χρόνου και κινήσεων». Άλλωστε, όπως ο ίδιος συγγραφέας επισημαίνει, δεν είναι τυχαίο ότι το οικοτροφείο εμφανιζόταν ως το πιο τέλειο, α όχι το πιο συνηθισμένο παιδαγωγικό καθεστώς (Φουκώ, 1976:189).

Όσον αφορά τα συναισθήματα των ερευνητικών μας υποκειμένων κατά την εισαγωγή τους στο ίδρυμα, παρατηρείται ότι οι περισσότεροι δυσκολεύονται να τα μνημονεύσουν, καθώς είτε βρίσκονταν σε αρκετά νεαρή ηλικία είτε στάθηκαν διστακτικοί να ανασύρουν συναισθήματα τα οποία είχαν χαθεί στο πέρασμα της λήθης. Ωστόσο, τα ερευνητικά μας υποκείμενα φαίνεται ότι αισθάνονταν αρκετά ανασφαλής κατά την εισαγωγή τους στο ιδρυματικό περιβάλλον, καθώς καλούνταν να αντιμετωπίσουν και να προσαρμοστούν σε μια νέα πραγματικότητα, η οποία έδειχνε να απέχει αρκετά από την ως τότε συνηθισμένη οικογενειακή φροντίδα που εκλάμβαναν. Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την “Royal Commission” το 2016, στην Αυστραλία, τα περισσότερα από τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα και διαβίωσαν σε ιδρύματα ένιωθαν ανασφάλεια, λόγω του φόβου της στοχοποίησης, της παρενόχλησης ή ακόμα και των σεξουαλικών επιθέσεων. (Moore, McArthur, Roche, Death and Tilbury, 2016).

B: «Τα συναισθήματα μου ήταν ότι .. δεν θυμάμαι. Απλά θυμάμαι ορισμένες περιπτώσεις ότι είχα γνωρίσει μια μαγείρισσα που την φώναζα μαμά.. Ήμουν το πιο μικρό παιδί από εκεί μέσα.. Σε κάποια δόση λένε ότι ερχόταν η μητέρα μου να με πάρει και εγώ δεν την ήθελα γιατί είχα πιστέψει εκείνη σαν μαμά και είχαμε αναπτύξει δεσμούς, μετά από ορισμένα χρόνια, 2-3 χρόνια, ερχόταν να με υιοθετήσουν γιατί ήμουν το μοναδικό παιδί που ήμουν μόνιμος εκεί μέσα, π.χ. το ένα ερχόταν για 6 μήνες,

1 χρόνο 2 χρόνια φεύγανε. Η ηλικία ήταν εκεί μέσα μέχρι 12 χρονών .. ύστερα φεύγανε κι αν δεν είχες γονείς σε στέλναμε στη Μυτιλήνη σε ένα άλλο ίδρυμα. Τέλος πάντων εγώ αυτό που είχα το πρόβλημα ήταν ότι έρχονταν να με υιοθετήσουν έβγαίνα για λίγο έξω γνώριζα και εγώ πως είναι όλα τα παιδιά με γονείς με τέτοια πράγματα και μετά έπρεπε να πάρουν έγκριση από την μητέρα μου εφόσον ζούσε. Από την στιγμή που δεν έδινε έγκριση εγώ ξανά πήγαινα μέσα μέχρι που έγινε αυτό μία, δύο, δεν θυμάμαι, τρεις, τέσσερις φορές παράδειγμα και ύστερα δεν ήθελα να πηγαίνω γιατί δεν μου άρεσε ότι με κορόιδευαν. Ήξερα ότι δεν θα πάω και τέτοια.. Εντωμεταξύ είχα δεθεί και συναισθηματικά με τα άτομα εκεί μέσα με το ορφανοτροφείο δηλαδή θεωρούσα κάτι δικά μου, ενώ ήξερα ότι θα με πάρουν θα με βγάλουν έξω σε ένα λούνα Παρκ και θα με ξανά βάλουν μέσα με το οποίο έχανα εγώ την ισορροπία μου σαν άνθρωπος με τα παιδιά που ήταν μέσα και για πια επικοινωνία οι άλλοι ήταν κάτι ξένοι και ήξερα ότι με παίρνουν και ότι με ξανά βάζουν μέσα με την υπόθεση ότι αυτό που έβλεπα να έχω γονείς δεν το χα δεν το εισέπραττα αυτό».

Γ: «Ε ... δεν μπορώ να το περιγράψω τώρα. Αυτά ... δεν. Εντάξει τότε ήμουν σε μια πολύ μικρή ηλικία. Τότε μόλις είχα βγάλει τη δευτέρα τάξη του δημοτικού, δεν υπήρχε κάτι, κάποιο συναίσθημα που μπορώ να σας περιγράψω σε εκείνη την ηλικία».

Δ: «Καλά τώρα αυτή η απάντηση είναι δύσκολη διότι που να θυμάμαι τι και πως αλλά δεν φαντάζομαι ότι για ένα παιδί είναι εύκολο ή να είναι χαρούμενο όταν πάει στο άγνωστο. Πάντως θα είναι ο πως η πρώτη μέρα στο σχολείο».

Ε: «Ναι ... συναισθήματα.. Εντάξει, θυμάμαι κάποια. Βέβαια στην αρχή ήταν αυτά που με έκαναν να φύγω βέβαια από το χωριό, να συναντήσω άλλα μέρη, καλύτερη διαβίωση. Εντάξει μια χαρά στην αρχή, βέβαια μετά κάποια λύπη στη πορεία, διότι εντάξει, στεναχώριες ... όταν απομακρύνθηκα από τους γονείς κι έφτασα στον προορισμό, σίγουρα το πρώτο καιρό υπήρχαν αυτά τα συναισθήματα, τα οποία χρόνο με το χρόνο... εντάξει ... ήρθαν στα ίσια που λέμε».

Όπως σημειώνει ο Goffman, (1994:32-34), το χαρακτηριστικό των τροφίμων κατά την εισαγωγή τους στο ιδρυματικό περιβάλλον, είναι ότι έρχονται με μια «παρούσα κουλτούρα», η οποία πηγάζει από έναν «οικείο» κόσμο, έναν τρόπο ζωής, με καθημερινές δραστηριότητες, που εκλαμβάνονταν ως δεδομένες, έως την στιγμή της εισαγωγής στο ίδρυμα. Το νέο μέλος έρχεται στο ίδρυμα, έχοντας μια ιδέα αρκετά δυνατή για τον εαυτό του, εξαιτίας των σταθερών κοινωνικών ρυθμίσεων στον

«οικείο» κόσμο του. Ωστόσο, στην περίπτωση που ο ανήλικος είναι σύμφωνος για την εισαγωγή του, τότε έχει ήδη μερικώς αποσυρθεί από τον «οικείο» του κόσμο.

Σε επόμενη ερώτηση σχετικά με το αν τα συναισθήματα τους παρέμειναν ίδια συγκριτικά με εκείνα που είχαν αναπτύξει κατά την εισαγωγή τους, όλοι οι ερωτώμενοι απάντησαν ότι πλέον είχαν προσαρμοστεί στην «νέα» κατάσταση και ότι το ίδρυμα για εκείνους αποτελούσε το σπίτι τους.

B: «Αισθανόμουν ωραία, ότι κάπου άνηκα ότι ήταν το σπίτι μου. Κανά δυο φορές που ήρθε η μητέρα μου και με πήρε αναγκαστικά, παράδειγμα θυμάμαι ότι είχε ένα ποδήλατο το πηρά και ξαναγύρισα στο ίδρυμα μέσα με έψαχνε η αστυνομία και τέτοια. Μου λειπανε τα παιδιά δηλαδή ο δικός μου κόσμος ήταν εκεί μέσα μόνο».

Γ: «Αισθανόμουν ότι μέσα στο χώρο αυτό ήταν σαν στο ... σαν στο σπίτι μου. Αισθανόμουν πάρα πολύ όμορφα, είχα πολλούς φίλους. Βεβαίως ήταν αυτή η απώλεια των γονιών, αλλά γενικώς οι συνθήκες ήταν πάρα πολύ καλές».

Δ: «Κοίτα όταν άρχισα να καταλαβαίνω την νέα μου κατάσταση προσαρμόστηκα και έχοντας βέβαια την υποστήριξη τότε του διδακτικού προσωπικού μεγάλωσα όπως και τα παιδιά της ηλικίας μου - φαντάζομαι - πηγαίνοντας στο σχολείο και μεγαλώνοντας απέκτησα και την προσωπικότητα μου».

E: «E, σίγουρα, ναι. Αυτό ήταν λίγο τα πρώτα χρόνια, τα τρία έστω. Μετά τα χρόνια του λυκείου ήταν πολύ διαφορετικά, ήταν πάρα πολύ ωραία. Εμείς λέγαμε τότε ότι είμαστε σε μια πόλη καλή κι έχει το κολλέγιο της. Θεωρούμασταν ότι είμαστε σε ένα κολλέγιο, τόσο καλά περνούσαμε. Το συγκεκριμένο πλαίσιο στη πόλη τη δικιά μας. Γιατί σε άλλα πλαίσια που ήταν σε άλλες πόλεις, δεν ξέρω ακριβώς. Αλλά στο δικό μας, ναι, έτσι ακριβώς ήτανε».

Η οπτική των ερευνητικών μας υποκειμένων ότι το ίδρυμα ήταν το σπίτι τους πιθανότατα λειτούργησε ιδιαίτερα θετικά ως προς την διαβίωση τους εντός αυτού. Στην δημιουργία αυτού του συναισθήματος συνέβαλε καθοριστικά, όπως φαίνεται και από τις απαντήσεις, το προσωπικό των ιδρυμάτων, η διαμόρφωση διαπροσωπικών σχέσεων με τους άλλους τροφίμους και η αίσθηση της ευταξίας κυριαρχούσε εντός του χώρου του ιδρύματος. Όπως επισημαίνουν οι Moore et al (2016), η ρουτίνα, η επιβολή ξεκάθαρων κανόνων σχετικά με το τι πρέπει και με το τι απαγορεύεται, καθώς και η ενεργή συμμετοχή του ενήλικου προσωπικού στην φροντίδα των παιδιών και στην επιβολή των παραπάνω κανόνων, δημιουργούν μια

αίσθηση σταθερότητας και προβλεψιμότητας, γεγονός το οποίο συντελεί στην δημιουργία αισθήματος ασφάλειας και στην διαμόρφωση συνθηκών που προσομοιάζουν με αυτές που επικρατούν σε ένα σπίτι / οικογένεια.

Σημαντικό ρόλο σε αυτό, διαδραματίζουν και οι δραστηριότητες καθώς και η θέσπιση και τήρηση ενός αυστηρά διαμορφωμένου ωρολογίου προγράμματος που παρέχονται στα παιδιά κατά την διάρκεια της διαμονής τους στο ίδρυμα.

A: *«Κάναμε γιορτές μαζί, Χριστούγεννα, Πάσχα. Ήμασταν σαν οικογένεια! Το καλοκαίρι μας πήγαιναν κατασκήνωση στην Λεπτοκαρυά. Και τις αδελφές μου. Είκοσι παιδιά συνολικά. Πλέον στέλνουμε τριάντα. Ξέρεις τι είναι να μην έχεις χρήματα να κάνεις το παραμικρό αλλά να πηγαίνεις το καλοκαίρι διακοπές; απίστευτο πράγμα».*

B: *«Δεν πηγαίναμε κάπου όλοι μαζί ... μόνο μια φορά - δεν θυμάμαι - μπορεί να μπερδεύομαι κιόλας, σε λούνα Παρκ μια στο τόσο».*

Γ: *«Εξόδους τα μεγαλύτερα παιδιά κάνανε τη Κυριακή, ενώ τα μικρότερα όχι, Τα μεγαλύτερα παιδιά συνήθιζαν να πηγαίνουνε, να βρίσκουν τους φίλους τους στη πόλη, να πηγαίνουν κινηματογράφο, μέχρι εκεί...»*

Δ: *«Σχολειό οπωσδήποτε αλλά υπήρχαν πολλές δραστηριότητες. Ήταν η μουσική πάνω από όλα, οι αθλοπαιδιές με όλα τα αθλήματα. Σε όλες τις εκδρομές των σχολείων παίρναμε μέρος. Κάθε τάξη όταν είχε οποιαδήποτε εκδήλωση ήμασταν γραμμένοι και πηγαίναμε. Καμιά διαφορά από τα άλλα παιδιά που δεν ήταν στο ίδρυμα».*

E: *«Όλοι μαζί όχι. Εκτός κάποιες εκδρομές που πραγματοποιούσε το πλαίσιο. Οι έξοδοι μας ήταν μεταξύ φίλων, όχι ομαδικές. Ομαδικές μόνο όταν πηγαίναμε κάποιες εκδρομές. Από κει και πέρα οι έξοδοι μας ήταν με φίλους μας».*

Με τον ίδιο τρόπο που δομείται ο χώρος όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, έτσι διοργανώνεται και από το ίδρυμα ο βιούμενος από τα παιδιά χρόνος. Όπως επισημαίνει ο Παναγιωτόπουλος (1998:102), ο κανονισμός των ιδρυμάτων, αν και φαινομενικά στοχεύει στη διαμόρφωση παραγωγικών ωρών για τους τροφίμους, αφήνει μεγάλα περιθώρια ψευδό - ελευθερίας, εγκαταλελειμμένης στο έλος της απραξίας και της νωθρότητας, γεγονός το οποίο λειτουργεί ευνοϊκά ως προς την διασκέδαση και τις φιλικές σχέσεις των τροφίμων. Η συγκεκριμένη εμπειρία δρα καθοριστικά ως προς την ενίσχυση της αντίληψης των τροφίμων, ότι ζούνε στο καλύτερο ίδρυμα που υπάρχει, γεγονός άλλωστε που προκύπτει και από τις απαντήσεις των ερωτώμενων όπως παρατέθηκαν παραπάνω.

Στο πλαίσιο αυτό η εκτέλεση ενός καθημερινού προγράμματος εμφανίζεται ως μια αλληλουχία δραστηριοτήτων, κατά κάποιον τρόπο προαιρετικά υποχρεωτικών (Παναγιωτόπουλος, 1998:103). Ενδεικτικά είναι τα όσα ανέφεραν οι ερωτηθέντες όταν τους ζητήθηκε να περιγράψουν μια τυπική ημέρα της καθημερινότητάς τους στο ίδρυμα.

Β: *«Τίποτα πηγαίναμε σε ιδιωτικό σχολείο κανονικά. Ήταν έξω - χώριζε το ορφανοτροφείο μια πόρτα - έχουμε κάνει κοπάνα όλα τα παιδιά - ύστερα μας μαθαίνανε τα γράμματα, σχολάγαμε σχολείο πηγαίναμε έξω και αυτά ύστερα την ώρα που έπρεπε να φάμε την ώρα που έπρεπε να κοιμηθούμε κάποια στάνταρ πράγματα (...)*».

Γ: *«Το πρωί σηκωνόμασταν και πηγαίναμε στο σχολείο. Είτε στο δημοτικό που ήταν 100 μέτρα περίπου, δίπλα στη Παιδόπολη, είτε τα μεγαλύτερα παιδιά πηγαίναμε με τα πούλμαν της αστικής στο γυμνάσιο της πόλης του Βόλου, και ορισμένα από τα παιδιά στελεχώνανε... μαθαίνανε κάποιες τέχνες δηλαδή, υπήρχαν μέσα στο κτίριο, στο συγκρότημα και φρόντιζαν και για... φρόντιζαν για τη συντήρηση του συγκροτήματος. Δηλαδή υπήρχε ξυλουργός, υπήρχε ελαιοχρωματιστής, υπήρχε ηλεκτρολόγος⁵⁰».*

Δ: *«Τα τυπικά (παύση) ... πρωινό, σχολείο φαγητό το μεσημέρι διάβασμα στις αίθουσες διαβάσματος και μετά βραδινό φαγητού και ύπνος».*

Ε: *«Εντάξει εκτός από το σχολείο ...τις πρωινές ώρες πηγαίναμε στο σχολείο. Μετ την επιστροφή μας, ήταν η μελέτη, το διάβασμα και μετά εντάξει ..Κάποιες ημέρες υπήρχε κάποιος γυμναστής που ερχότανε – είχε σύμβαση τότε το ίδρυμα-ερχότανε και κάναμε αθλοπαιδιές, κλασσικό αθλητισμό, αθλήματα μπάσκετ, ποδόσφαιρο. Κάποιοι ασχοληθήκαν και με τη μουσική. Εντάξει, ότι ήθελε ο καθένας, είχε κάποια κλίση, ναι. Δεν υπήρχε κάποια δέσμευση, ότι απαγορευόταν κάτι. Όποιος είχε κάποια κλίση με*

⁵⁰ Το φαινόμενο της συντήρησης του κτιρίου από μέρος των τροφίμων παρατηρείται και σε άλλου τύπου ιδρύματα όπως είναι οι φυλακές, στις οποίες πολλοί κρατούμενοι αναλαμβάνουν χρέη καθαριστών, ηλεκτρολόγων, ελαιοχρωματιστών κλπ. Ο Παναγιωτόπουλος (1998:121), υποστηρίζει ότι η ανάγκη προσαρμογής στις καθημερινές απαιτήσεις προβάλλεται ως επιχείρημα για να δικαιολογήσει την ύπαρξη κανονισμών, σχετικά με την συμμετοχή των παιδιών στην προετοιμασία των γευμάτων και στον καθαρισμό του κτιρίου Goffman (1994:99) αντίστοιχα επισημαίνει ότι η εργασία αποτελεί μια επιπρόσθετη περιοχή που καλύπτεται από τις ιδρυματικές προοπτικές. η εργασία στον έξω κόσμο πραγματοποιείται συνήθως με την παροχή συγκεκριμένων κινήτρων, όπως η αμοιβή και το κύρος. Ωστόσο στο κόσμο του ιδρύματος η απουσία των αναφερόμενων κινήτρων προϋποθέτει την αναζήτηση νέων ερμηνειών για να δικαιολογηθεί η εργασιακή δράση. Ως εκ τούτου, αν και η φύση των δραστηριοτήτων που ανατίθενται στους τροφίμους, όπως το βάψιμο των τοίχων κλπ, ουσιαστικά καλύπτουν τις εργασιακές ανάγκες του ιδρύματος, στους τροφίμους προβάλλεται ο ισχυρισμός ότι αυτές οι δουλειές θα τους βοηθήσουν στη μετέπειτα ζωή τους ή/και στη προσωπική τους βελτίωση.

κάποια βοήθεια από τους συναδέλφους, βρισκότανε ειδικοί άνθρωποι που ερχότανε στο ίδρυμα και κάνανε κάποια μαθήματα».

Ο προγραμματισμός της καθημερινότητας των παιδιών και η διευθέτηση της από το ίδρυμα είναι ένας μηχανισμός που επιτρέπει στον τελευταίο να διευθετεί και να ελέγχει, όχι μόνο το πρόγραμμα των παιδιών αλλά κι αυτά τα ίδια (Παναγιωτόπουλος, 1998:121).

Ένα επιπρόσθετο ζήτημα, το οποίο επιχειρήθηκε να διερευνηθεί είναι οι σχέσεις του προσωπικού με τους τροφίμους, όπως και οι διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των ίδιων των παιδιών. Όσον αφορά τις σχέσεις τους με το προσωπικό τα ερευνητικά μας υποκείμενα δήλωσαν τα εξής:

Β: «Η σχέση με το προσωπικό καλή, η μαγείρισσα μετά έφυγε δεν θυμάμαι.. Μόνο με την μαγείρισσα είχα σχέση. Με τους άλλους δεν είχαμε γιατί είναι αυτό που δεν γνώρισε κάνεις ... όταν σε μικρή ηλικία, όταν πας και σε ιδιωτικό σχολείο κι όταν βλέπεις από τις τζαμαρίες τον κόσμο έξω, τους γονείς κλπ, πιστεύεις ότι κάτι θα πάρεις, το οποίο εκεί πέρα δεν έπαιρνες αγάπη, έπαιρνες ας πούμε ότι θα κοιμηθείτε, θα φάτε, θα διαβάσετε, αυτά, κάτι τυπικά πράγματα. Ξέραμε ότι η μοναδική αγάπη που θα περνάμε ήταν μεταξύ μας, από τους φίλους μας κι αυτά. Εμείς ήμασταν εμείς και οι άλλοι ήταν οι άλλοι».

Γ: «Θα έλεγα ότι ήταν πάρα πολύ καλές. Βέβαια το εκπαιδευτικό προσωπικό ήτανε σε ένα βαθμό ...μέσα σε ορισμένα πλαίσια δηλαδή, αυστηρό. Αλλά ωστόσο οι σχέσεις μας ήταν πάρα πολύ καλές, σαν σχέσεις –θα έλεγα- δασκάλου και παιδιού. Και με το υπόλοιπο προσωπικό που ήταν στις άλλες κατηγορίες που σας περιέγραψα προηγουμένως, ήταν ακόμα πιο καλές».

Δ: «Το προσωπικό μπορώ να πω ήταν πρόθυμο και πολύ συμβουλευτικό προς εμάς προσπαθώντας να μας βοηθήσουν. Μπορεί να κάνανε λάθη κάποιες φορές, αλλά πιστεύω ότι αυτά και περισσότερα θα έκαναν και οι γονείς εκτός ιδρύματος. Εγώ έχω να θυμάμαι καλές σχέσεις και τους αξίζει ένας έπαινος για τις προσπάθειες τους».

Ε: «Θα έλεγα πολύ καλές έως άριστες. Δεν υπήρχε ...Προσωπικά εγώ, αλλά και τα άλλα τα παιδιά, εκτός κάποιων εξαιρέσεων που εντάζει.. Κάποιοι σίγουρα είχαν και τις αντιδράσεις τους, θα ήταν πιο ζωντανά.. Πάντως, εντάζει, επικρατούσαν καλές σχέσεις παιδιών και υπαλλήλων».

Σε αυτό το σημείο θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι, αν και οι σχέσεις, όπως μας διηγούνται οι συνεντευξιζόμενοι στην παρούσα έρευνα, φαντάζουν καλές, αποκαλύπτουν έναν δισταγμό στο να τις προσδιορίσουν ως σχέσεις «ζωής». Παραδείγματος χάριν, οι συνεντευξιζόμενοι χρησιμοποίησαν τα επίθετα που προσέδιδαν στο προσωπικό με ιδιαίτερη φειδώ, χρησιμοποιώντας λέξεις - φράσεις όπως: σχέσεις καλές, αυστηροί, πρόθυμοι, σχέσεις δασκάλου - παιδιού. Ωστόσο, όπως δήλωσαν οι συνεντευξιζόμενοι, οι σχέσεις με το βοηθητικό προσωπικό ήταν καλύτερες συγκριτικά με το κύριο προσωπικό.

Σε αυτό το σημείο λοιπόν, δημιουργείται ένας προβληματισμός σχετικά με τις ανάγκες ενός παιδιού που βρίσκεται σε ένα ιδρυματικό περιβάλλον, οι οποίες μπορούν να ικανοποιηθούν μόνο από ένα εξαιρετικά καταρτισμένο προσωπικό που θα έχει αποκτήσει την επαγγελματική δυνατότητα να χτίσει στιβαρές σχέσεις εμπιστοσύνης και σεβασμού με τα παιδιά που βρίσκονται υπό την φροντίδα του και θα είναι ικανό να λαμβάνει τις απαραίτητες αποφάσεις προκειμένου να διασφαλιστεί η ασφάλεια και η ομαλή ανάπτυξη των παιδιών (White, Gibb, Graham, Thornton, Hingley and Mortimer, 2015).

Σύμφωνα με τον Συνήγορο του Πολίτη (2015), η στελέχωση των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας χαρακτηρίζεται ως ελλιπής. Αυτό παρατηρείται στην συντριπτική πλειονότητα τόσο των δημοσίων όσο και των ιδιωτικών ιδρυμάτων, έχοντας ως κύρια αίτια την επιδείνωση της οικονομικής κρίσης και την αδυναμία πραγματοποίησης προσλήψεων. Επιπρόσθετα, ένα ακόμη σημαντικό πρόβλημα αποτελεί η ανεπάρκεια ή ακόμη και η απουσία επιστημονικού προσωπικού, σε συνδυασμό με την απουσία προβλέψεων επιμόρφωσης για το ανειδίκευτο προσωπικό. Τέλος, στο ελληνικό σύστημα παρατηρείται η απουσία συστήματος διασφάλισης της προσωπικής καταλληλότητας⁵¹ ατόμων που εργάζονται με παιδιά, με αποτέλεσμα να απασχολούνται πρόσωπα ακατάλληλα για τον ρόλο αυτό⁵².

⁵¹ Η καταλληλότητα σε αυτό το σημείο δεν αναφέρεται στην τήρηση και κατοχή των τυπικών προσόντων αλλά σε χαρακτηριστικά προσωπικότητας όπως παραδείγματος χάριν η ικανότητα επικοινωνίας με παιδιά, ο σεβασμός στη διαφορετικότητα, ευαισθησία, ευελιξία, ενσυναίσθηση αλλά και η αντίληψη του επαγγελματικού ρόλου.

⁵² Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το φαινόμενο που παρατηρείται σε ιδρύματα του ιδιωτικού τομέα ή της εκκλησίας, στα οποία υπάρχει παντελής έλλειψη επαγγελματικού προσωπικού και η κάλυψη των αναγκών διεκπεραιώνεται από εθελοντές αμφιβόλου διαπιστευτηρίων.

A: «Το προσωπικό του απαρτίζεται από εθελοντές κατά κύριο λόγο ή προσωπικό που εργάζεται κατά περιόδους. Αυτή την στιγμή εργάζονται εθελοντικά μια κοινωνική λειτουργός, ένας που κάνει δημόσιες σχέσεις, ένας που ασχολείται με τα οικονομικά, και μια ταμίας».

Αναφορικά με τις σχέσεις μεταξύ των τροφίμων, αυτές φαίνεται ότι σε γενικές γραμμές ήταν καλές, χωρίς ωστόσο να λείπουν οι εντάσεις.

B: «Οι σχέσεις με τα άλλα παιδιά πολύ καλές, όμως εγώ είχα το πρόβλημα που σας είπα ότι εγώ ήμουν πάρα πολύ καιρό μέσα και ένιωθα μια ζωή την απόρριψη, ότι ότι γνώριζα μετά από 6 μήνες, 1 χρόνο, 2 χρόνια, το έχανα .. έφευγε και ερχόταν άλλο καινούργιο, άλλα συναισθήματα, άλλα πράγματα, αλλά πάντα και τώρα που μεγάλωσα ας πούμε μπορώ να δίνω τα πάντα στην ζωή μου για έναν άνθρωπο, που είναι δύσκολο να το δίνεις αυτό (...)».

Γ: «Ε με τα παιδιά όπως ακριβώς είναι και με τους συμμαθητές. Με τα περισσότερα παιδιά υπήρχε πολύ καλή επικοινωνία. Υπήρχαν ας πούμε και κάποιες εντάσεις μεταξύ μας. Ε, γενικώς καλές οι σχέσεις θα έλεγα ότι ήταν».

Δ: «Εδώ τώρα ανάλογα την ιδιοσυγκρασία του κάθε παιδιού. Πάντως, υπήρχαν φίλοι κολλητοί και απλοί φίλοι, υπήρχαν και διαζιφισμοί μεταξύ μας περίπου όπως και στις γειτονιές φαντάζομαι ...».

Ε: «Οι σχέσεις μεταξύ μας ήταν καλές. Βέβαια, όπως είναι στα παιδιά σίγουρα, και στο παιχνίδι μαλώνουνε, στα ποδόσφαιρα, στο μπάσκετ, και γενικά εντάζει, κάποια μεμονωμένα έτι περιστατικά θα υπήρχαν, μαλώματος. Αλλά όχι σε ακραία έτσι κατάσταση».

Ωστόσο, όπως ήδη έχει προαναφερθεί δεν έλειπαν και οι εντάσεις εντός του ιδρύματος, οι οποίες όμως κινούταν στο πλαίσιο του φυσιολογικού. Μάλιστα όπως φαίνεται και από την απάντηση του «B», τα παιδιά λειτουργούσαν ως διακριτή ομάδα η οποία χαρακτηριζόταν από μια ιδιαίτερη κουλτούρα. Όπως σημειώνουν και οι Blachet και Trognon (1997), η ομάδα οργανώνεται, θεσπίζει κανόνες λειτουργίας, θέτει στόχους και εν τέλει δημιουργεί μια ομαδική κουλτούρα. Ωστόσο σύμφωνα με τον Goffman (1961:32), «δεν υπάρχουν ομάδες είτε πρόκειται για φυλακισμένους είτε για πρωτόγονους, για πληρώματα πλοίων ή για ασθενείς νοσοκομείων όπου να μην αναπτύσσεται μια ιδιαίτερη ζωή, η οποία αποκτά σημασία, νόημα και φυσικότητα από τη στιγμή που τη γνωρίζουμε από μέσα».

B: «Υπήρχανε εντάσεις και με το προσωπικό και δημιουργούμε και μόνοι μας εντάσεις.. είναι κάτι σας ένας κώδικας επικοινωνίας. Ότι κάναμε, έτσι και μας κάρφωνε ένα παιδί, έμπαινε στην “μαύρη λίστα” δεν το παίζαμε δεν του κάναμε παρέα ωστόσο ξέραμε ότι είμαστε μια ομάδα! Σαν παιδιά έτσι το αισθανόμασταν! Ίσως επειδή εισπράτταμε αγάπη από μόνοι μας και θεωρούσαμε τους άλλους που μας μαλώνανε, που μας βάζανε για ύπνο, ότι ήταν μια άλλη ομάδα, ήταν κάποιοι άλλοι που ήταν τυπικό που μας ζόριζαν, για παράδειγμα μας έλεγαν πότε να κοιμηθούμε, πότε θα παίζουμε.. Φαινόταν ότι δεν υπήρχε αγάπη ότι δεν υπήρχε κάτι μεταξύ μας.. υπήρχε κάτι ότι εμείς είμαστε εμείς και ότι αυτοί ήταν αυτοί, εμείς φερόμασταν καλά αλλά οποιοδήποτε προδώσει εμάς ή ρώταγαν κάποιον ποιος το έκανε αυτό δεν του μιλάγαμε καθόλου έμπαινε στην «απομόνωση». Σε τέτοια μικρή ηλικία τα είχαμε αυτά τώρα από ανθρώπους που ζούνε σε φυλακές και τέτοια πράγματα».

Γ: «Ε, για παιδικές διαφορές. Πάνω στο παιχνίδι, για διεκδικήσεις διάφορες, δεν υπήρχε κάποιος συγκεκριμένος λόγος».

Δ: «Σίγουρα και κάθε ημέρα ήταν γεμάτη από εντάσεις, διεκδικήσεις, συναγωνισμοί ανταγωνισμοί ... Ότι βλέπετε ακόμα και σήμερα σε μια αυλή ενός σχολείου στα διαλύματα».

Σε επόμενη ερώτηση τα ερευνητικά υποκείμενα κλήθηκαν να απαντήσουν σχετικά με το αν κατά την διάρκεια της διαμονής τους διατηρούσαν επαφές με πρόσωπα του οικείου τους περιβάλλοντος και με τί συχνότητα συνέβαινε αυτό. Όπως πρόκειται να δούμε και παρακάτω, όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι διατηρούσαν επαφές με το οικογενειακό τους περιβάλλον, άλλοι περισσότερο και άλλοι λιγότερο, κατά την πλειοψηφία τους κατά τις διακοπές των Χριστουγέννων, Πάσχα και του καλοκαιριού.

B: «Με άλλα συγγενικά είχα με του πατέρα μου που με παίρνανε. Ζούσα πολύ ωραία εκεί πέρα ... Πάσχα καλοκαίρια - για λίγο καιρό - αλλά ήταν ότι ξανά γύριζα μέσα, ναι ήθελα αλλά όπως σας είπα μου έλειπε η ομάδα .. μου έλειπε εκεί πέρα που ένιωθα ότι κάτι ...».

Γ: «Οι επαφές μου ήταν με τους αδερφούς της μητέρας μου. Ήμασταν τρία αδέρφια και τα τρία αδέρφια ήμασταν στη παιδόπολη. Και δύο θείοι μας και η γιαγιά μας που ...μας έβλεπαν τακτικά, τους βλέπαμε ...Είχαμε δηλαδή πολύ ..πάρα πολύ καλή σχέση, η οποία συνεχίστηκε και αυξήθηκε θα έλεγα στη συνέχεια».

Δ: *«Ήμουν Θεσσαλονικιός και σχεδόν κάθε Κυριακή μετά την θεία λειτουργία μπορούσα και πήγαινα στο σπίτι. Έβλεπα τις αδελφές μου, περνούσα κανά δυο ωρίτσες και αν είχε φαγητό έτρωγα και το απόγευμα γυρνούσα στο ίδρυμα».*

Ε: *«Ναι. Ως επί το πλείστον τα περισσότερα παιδιά είχαν οικογένεια. Από τα 280 τα 2/3 των παιδιών είχαν οικογένεια που είχαν επαφές. Εγώ προσωπικά, ναι, είχα επαφές με την οικογένεια μου, είχα άλλα 3 αδέρφια. Το διάστημα των διακοπών, τα Χριστούγεννα το Πάσχα και το καλοκαίρι. 15 μέρες τα Χριστούγεννα, 15 το Πάσχα και 3 μήνες το καλοκαίρι, στους γονείς μου, στο χωριό μου. Τα περισσότερα παιδιά αυτό το πρόγραμμα ακολουθούσαν».*

Όπως σημειώνει ο Goffman (1961:153), σε όλα τα ολοκληρωτικά ιδρύματα, το επισκεπτήριο διαδραματίζει έναν πολυσήμαντο ρόλο, καθώς αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μειώνεται η πίεση που ασκείται από το ίδρυμα στο τρόφιμο. Πριν από κάθε επίσκεψη ο τρόφιμος προετοιμάζεται, έχοντας ως χαρακτηριστικό παράδειγμα τις ζωγραφιές που τοποθετούν τα παιδιά στις αίθουσες αναμονής, το πρωινό είναι πάντοτε πιο ευχάριστο, το πρόγραμμα είναι πιο ευέλικτο τις ημέρες του επισκεπτηρίου, τα γεύματα που τους προσφέρονται διαφέρουν από τις υπόλοιπες ημέρες επί της ευκαιρίας του επισκεπτηρίου, η παρουσία του προσωπικού είναι διακριτική, ενώ αυξάνονται οι «περίεργες συμπεριφορές» πριν από την εκάστοτε επίσκεψη και οι αυθόρμητες εκφάνσεις δυσαρέσκειας έναντι των κανόνων του ιδρύματος, όπου σε γενικότερες συνθήκες δεν προκαλούν καμία δυσφορία.

Όσον αφορά την αλληλεπίδραση των ερωτηθέντων με τρίτους, δηλαδή άτομα εκτός του ιδρύματος, παρατηρήθηκε μία μικρή αμηχανία στο να απαντήσουν την συγκεκριμένη ερώτηση. Ωστόσο, ως επί των πλείστον παρατηρείται ότι τα παιδιά συναναστρέφονταν με τρίτους κατά την διάρκεια του σχολείου, ενώ κάποιοι από τους τροφίμους δημιουργούσαν παρέες κατά τις κυριακάτικες εξόδους τους. Όπως χαρακτηριστικά λέει ο «Γ» για κάποιους υπήρξαν *«τα καημένα τα παιδιά της Παιδόπολης»*, που προκαλούσαν συμπάθεια, τα οποία όμως έρχονται σε αντίθεση με τα όσα ανέφερε ο «Ε», οποίος σημείωσε ότι τα παιδιά του ιδρύματος έχαιραν του θαυμασμού και της εκτίμησης από τα παιδιά της κοινότητας.

Β: *«Με άλλα παιδιά εκτός του ιδρύματος δεν είχα τόσο πολύ, γιατί είχα μεγαλώσει στον Βόλο μετά πήγα στην Καλαμάτα όταν με πήρε η μητέρα μου ξανά στα 13 μου σχεδόν (...) δεν θεωρώ ότι το ορφανοτροφείο μας στιγμάτισε μόνο αυτό υπήρχε λίγο στο*

σχολείο γιατί ήμασταν όλοι κουρεμένοι το ίδιο, κοντά με ένα τσουλουφάκι μπροστά, ένας καντηλανάφτης μας έβαζε κάτω. Ξεχωρίζαμε.. μας πόναγε λίγο την ώρα που μας το λέγανε αλλά μετά μαζευόμασταν εκτός από το σχολείο και ήμασταν πάλι μία ομάδα . Στο σχολείο υπήρχε λίγο διάκριση αλλά όταν μαζευόμασταν παρέα - πες πως αν μας πείραζε ένα παιδί από έξω, ήμασταν όλη η ομάδα μες το ορφανοτροφείο που έπρεπε να υπερασπιστούμε αυτόν - τους θεωρούσαμε δικούς μας , σαν να είναι κάτι δικό μας ενώ οι άλλοι ήταν μόνοι τους σαν μονάδα το κάθε παιδί, εμείς ήμασταν οτιδήποτε συνέβαινε όλοι αισθανόμασταν πιο δυνατοί - πιο δεν ξέρω - αισθανόμασταν ίσως ήταν αυτό που μας ένωνε. Αισθανόμασταν κάτι από τους άλλους, είχαμε κάτι δικά μας που δεν τα είχαν οι άλλοι».

Γ: «Ναι, υπήρχανε παιδιά που... Αυτό κυρίως το συναντούσαμε όταν.. μετά που πηγαίναμε στο σχολείο, στο γυμνάσιο στη πόλη. Υπήρχαν παιδιά που μας βλέπαν με το ίδιο μάτι, υπήρχαν άλλα παιδιά που λέγανε «τα καημένα τα παιδιά της Παιδόπολης», και μας λυπόντουσαν κατά κάποιο τρόπο. Ε, γενικώς θα έλεγα ότι σαν μέσο όρο, μάλλον υπήρχε ένα κλίμα συμπάθειας».

Δ: «Όχι εμείς δεν είχαμε και πολύ χρόνο εκτός του ιδρύματος μόνο κατά τις ώρες του σχολείου (Ευκλείδης). Είχανε επαφές όμως άλλα παιδιά και πολλοί από εμάς έκαναν γνωριμίες και παρέα τις Κυριακές».

Ε: «Όχι, στις ημέρες τις δικές μας, όχι. Ήταν ακριβώς μετά τη μεταπολίτευση - εγώ πήγα μετά το 74, το 75 . Όχι, δεν είχαμε δυσκολία στο να δημιουργήσουμε φιλίες με τους εξωτερικούς. Ήταν πάρα πολύ καλές οι σχέσεις μας. Κι αυτοί δεν μας ξεχώριζαν, ότι είμαστε παιδιά του ιδρύματος . Ίσα ίσα πολλές φορές, επειδή καταφέραμε περισσότερα πράγματα από αυτούς, ήμασταν πιο -έτσι- σκληραγωγημένα παιδιά. Και σε δραστηριότητες ήμασταν καλύτεροι. Ακόμα και στο γυναικείο φύλο μερικές φορές (γελάει). Εντάξει, στο σχολείο είχαμε πιο πολύ πέραση. Είναι γεγονός, ότι τα παιδιά μας βλέπαν με πολύ καλό -έτσι- μάτι , κι έτσι ήθελα αυτοί να είναι φίλοι μας και όχι εμείς να προσπαθούμε να τους κάνουμε φίλους. Ναι, ήτανε πολύ καλές οι σχέσεις και με την κοινότητα έξω, δεν υπήρχε θέμα. Βέβαια πάντα μιλάω για το χρονικό διάστημα αυτό, 75 με 80. Όπου άλλαζαν λίγο τα πράγματα, ήταν μεικτά τα σχολεία, ήταν ακριβώς μετά τη μεταπολίτευση. Βέβαια ακούγαμε όμως ότι σε άλλα πλαίσια παλαιότερων χρόνων δεν ήταν και τόσο ευχάριστη η διαμονή σε ένα ίδρυμα. Ήταν διαφορετικά, ήταν η χούντα, υπήρχε πιο αυστηρό ..όντως βλέπανε τα παιδιά κάπως διαφορετικά στα

ιδρύματα. Αλλά μετά όχι, στα χρόνια τα δικά μας δεν υπήρχε κάτι μεμπτό –που λέμε- ώστε να μας δυσκολεύει να ενταχθούμε στη κοινότητα».

Ωστόσο, είναι σαφές ότι η κοινωνικοποίηση του παιδιού εξαρτάται καθοριστικά από τη μορφή διαπαιδαγώγησης που λαμβάνει από τους ενήλικες. Στην περίπτωση των παιδιών που διαβιούν σε ιδρύματα, το ρόλο της διαπαιδαγώγησης ασκούν οι επαγγελματίες και οι συνθήκες, όπως είναι φυσικό, διαφέρουν αρκετά από εκείνες της οικογένειας. Σύμφωνα με την θεωρία της Baumrid (1971) και του Herbert (2008), η μορφή της διαπαιδαγώγησης χαρακτηρίζεται από τον βαθμό αυτονομίας που κατέχει το παιδί.

Η σύνδεση της αυτονομίας και του «σχετίζεσθαι» είναι συνοδοιπόρος του παιδιού από τα πρώτα στάδια της ζωής του. Η δύναμη και η ασφάλεια του συναισθηματικού δεσμού που παρέχεται από τα πρόσωπα που φροντίζουν το παιδί, αποτελούν μια κύρια λειτουργία, της αυτονομίας και της δυνατότητας δημιουργίας δεσμών, έχοντας ωστόσο σημαντική επιρροή το περιβάλλον του ατόμου, καθώς αυτό του προσφέρει τα εφόδια για την ενίσχυση της αυτονομίας του (Ryan, Deci, Grolnick, La Guardia, 2006).

Ωστόσο, σε ερώτηση που τους τέθηκε σχετικά με την αξιολόγηση της εμπειρίας τους, οι περισσότεροι απάντησαν πως γι' αυτούς σηματοδότησε την ζωή τους ως μια θετική εμπειρία

Α: «Υπήρξε για μένα σημαντικός παράγοντας. Δεν είναι το ότι ήρθαμε από μια ξένη χώρα και υπήρξε για μας σαν οικογένεια. Είναι μεγάλη ιστορία να υπάρχει κάποιος που σου χαμογελά».

Γ: «Την εμπειρία μου τη χαρακτηρίζω πάρα πολύ θετική, μια γνώμη την οποία τη διαμόρφωσα στη πλήρη ωρίμανση μου, όταν έφυγα από το ίδρυμα. Οι συνθήκες εκπαίδευσης ήταν άριστες, δηλαδή είχαμε τη δυνατότητα να διαβάζουμε τις ώρες που έπρεπε, να βοηθιόμαστε παράλληλα για τα μαθήματα, και για κάποια μαθήματα να βοηθούμαστε από καθηγητές στη πόλη. Αυτά όσον αφορά την εκπαίδευση. Επίσης υπήρχαν δραστηριότητες που εξυπηρετούσαν άλλα ζητήματα εξωσχολικά, όσον αφορά την παιδεία μας, την εκπαίδευση σε τέχνες. Γενικώς θα τη χαρακτήριζα πάρα - πάρα πολύ καλή».

Δ: «Σήμερα μπορώ να πω με βεβαιότητα ότι ήταν εμπειρία ζωής κάτι σαν το στρατιωτικού που κάναμε και νομίζω ότι βλέποντας και συγκρίνοντας αυτό που έζησα

και αυτά που δεν θα είχα εκτός του ιδρύματος ήταν καλά και οπωσδήποτε με έβαλαν σε καλού δρόμο».

Ε: «Κοίτα να δεις ... ε ... ναί. Ήτανε μια εμπειρία ... σε γενικές γραμμές καλή εμπειρία, ευχάριστη εμπειρία. Πέρασα καλά στο ίδρυμα. Με έδωσε στη διαβίωση μου εκεί κάποια πράγματα. Τις σπουδές μου, έστω το λύκειο, κι αυτό σπουδή είναι, ασχέτως αν δεν εξελίχθηκαν οι σπουδές μου στη πορεία. Εγώ εκεί ασχολήθηκα λίγο με το ποδόσφαιρο, άφησα λίγο τα μαθήματα, έπαιζα και λίγο επαγγελματικό ποδόσφαιρο, εκείνα τα χρόνια που θα μπορούσα όντως να πάω και στη τριτοβάθμια εκπαίδευση. Άρα, ήταν μια εμπειρία, την οποία θετικά εγώ τη βλέπω. Πέρασα καλά, γνώρισα φίλους που ακόμα και τώρα έχουμε επικοινωνία. Εντάξει, αυτή ιδρυματική ζωή που γενικότερα δεν ήταν άσχημα. Ίσα ίσα που αργότερα με βοήθησε και γενικά στα σωματεία αυτά που ασχολήθηκα με τον αθλητισμό. Ναι ήταν μια καλή εμπειρία για μένα».

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, οι ερωτώμενοι μας, έχοντας πλέον βγει από το καθεστώς της ιδρυματικής φροντίδας την αξιολογούν ως μια θετική εμπειρία. Πρέπει όμως να επισημανθεί ότι η συγκεκριμένη αξιολόγηση επέρχεται με το πέρασμα του χρόνου, χωρίς να μας γίνεται σαφές αν και τότε είχαν την ίδια εντύπωση. Τεκμήρια που μας κάνουν να το θεωρούμε αυτό είναι η απάντηση των «Γ» και «Δ», οι οποίοι χρησιμοποιούν μεταγενέστερο χρόνο από αυτόν της διαβίωσής τους στο ίδρυμα για να αξιολογήσουν την ιδρυματική εμπειρία του.

Άλλωστε, ένα κύριο χαρακτηριστικό της αυτοβιογραφικής μνήμης είναι ότι δεν αντανακλά μόνο το παρελθόν κάποιου ατόμου, αλλά επίσης και την προσωπικότητα του και τις πεποιθήσεις που έχει για τον εαυτό του σήμερα. Η διαδικασία της ανάκλησης ενός παρελθοντικού γεγονότος είναι ένα αποτέλεσμα ανακατασκευής, το οποίο εξαρτάται άμεσα από το πως προσλαμβάνουμε τους εαυτούς μας στο παρόν. Με το πέρασμα του χρόνου και την επίδραση μεταγενέστερων και πιο πρόσφατων γεγονότων η αυτοβιογραφικές αναμνήσεις φθίνουν με αποτέλεσμα να χάνεται η ακρίβεια τους κατά την διαδικασία της ανάκλησής τους (Griffiths, 1989:49).

Αφού αναλύθηκαν οι απόψεις του δείγματός μας σχετικά με την συνολικότερη εμπειρία τους στο ιδρυματικό περιβάλλον, στη συνέχεια πρόκειται να ακολουθήσει η παρουσίαση της ζωής τους μετά την ενηλικίωση και η ενδεχόμενη επιρροή του ιδρύματος σε αυτή.

5.3: Το πέρασμα στην ενήλικη ζωή

Όπως προαναφέρθηκε στη συγκεκριμένη ενότητα θα γίνει παρουσίαση και ανάλυση των λεγόμενων των ερευνητικών μας υποκειμένων σχετικά με τη πορεία της ενήλικης ζωής τους μετά το ίδρυμα, ενώ παράλληλα θα εξεταστεί η πιθανή συμβολή της προηγούμενης διαμονής τους στο ιδρυματικό περιβάλλον στη συνέχεια της ενήλικης ζωής τους.

Αρχικά οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να απαντήσουν σχετικά με τα πρώτα βήματα που πραγματοποίησαν κατά το πέρασμα τους στην ενήλικη ζωή και δη στην ανεξαρτητοποίηση.

B: «Στα 15 έπιασα και δούλευα (σιδεράς). Τότε ζούσα μαζί με την μητέρα μου μέχρι τα 16 - 17 όπου δεν έζησα και ότι καλύτερο. Την «ζούσα» λόγω επειδή υπήρχαν τρίτα πρόσωπα στην μέση και τα είχα και με τους δύο κακία ή πόνο.. Μια αυτών που έπαιρνε κάτι από την μητέρα μου, που ήλπιζα ότι θα έπαιρνα εγώ και δεν το έπαιρνα και από την άλλη από την μητέρα που έδινε κάτι σε έναν άλλον, το οποίο δεν το έδινε σε μένα. Την έβλεπα σαν ξένη ποτέ δεν ένιωσα να με χαιδεύει κάτι ενώ το έβλεπα αντίθετα σε κάποιον άλλον. Η μητέρα μου ξανά έφτιαξε την ζωή της ξανά παντρεύτηκε όταν ήμουν στο ορφανοτροφείο και ύστερα όταν ήμουν στο στρατό και απολυόμουν παντρεύτηκε 3η φορά. Στα 18 παντρεύτηκα και στα 23 έπαθα ένα ατύχημα. Ήμουν παντρεμένος τότε. Στα 26 χώρισα και πάλι προδόθηκα γιατί η πρώην γυναίκα μου, μου είπε τι να σε κάνω δεν σε αγάπησα ποτέ και το ίδιο το είχα ακούσει και από την μητέρα μου αυτό και αναρωτιόμουν στο τηλέφωνο τι μου λένε αυτοί οι άνθρωποι. Ντάξει πάντα έμενα με την απορία αυτή. Το γιατί ας πούμε όταν σου παίρνουν κομμάτια από την ζωή σου. Το μοναδικό που μου είπε είναι ότι αξίζεις.. αυτό ήταν ειρωνεία για μένα ότι αξίζω! Από την μια σε σκοτώνουν και από την άλλη ... και δεν μπορούσα να το δεχτώ. Έχανα την εμπιστοσύνη και απόρριψη και ας πούμε αν κάτι με πόνεσε ήταν ότι μου είπε ότι όχι μόνο δεν σε αγάπησα αλλά δεν σε βοήθησε ούτε η ίδια η μάνα σου ενώ εγώ σε καθάριζα σε έκανα και έλεγα τι μου λέει τώρα .. καταλαβαίνετε .. Έφτιαξα σπίτι μετά, με βοήθησε ο κόσμος, μου έδωσε κάποια χρήματα και εγώ το μόνο που έκανα ήταν να φτιάξω ένα σπίτι με την πρώην μου να πάρω και ένα δάνειο από την εργατική εστία. Δεν αισθάνομαι ότι πέρασα δυσκολίες. Ποτέ! Ποτέ! Ίσα - ίσα με αυτά που βλέπω, την εικόνα έξω με γονείς με παιδιά, νιώθω πολύ ευτυχισμένος ότι μεγάλωσα δίχως να ακουμπάω σε άλλους ανθρώπους γιατί οι άλλοι άνθρωποι φεύγουν και σε αφήνουν,

ενώ εγώ έμαθα στον εαυτό μου μόνο και μόνο ... Τίποτα δεν είναι δικό σου, μόνο ο εαυτός σου, κανείς δεν θα δουλέψει για σένα μόνο εσύ για τον εαυτό σου».

Γ: «Τα δικά μου τα πρώτα βήματα ήταν ότι αμέσως προσλήφθηκα στη τράπεζα, εργαζόμευνα κανονικά, και συνέχισα τη πορεία μου. Δεν συνάντησα καμία δυσκολία.

Δ: Οπωσδήποτε πολλά παιδιά συνάντησαν δυσκολίες. Ο καθένας προφανώς έχει την δική του πορεία αλλά πιστεύω πάνω κάτω να είχαν τα ίδια εφόδια με όλα τα παιδιά του κόσμου που ενσταλάζονται στη παραγωγική διαδικασία της ζωής. Εγώ θα απαντήσω προσωπικά και μόνο για μένα φεύγοντας από το ίδρυμα μετά από 2 μήνες πήγα φαντάρος. Οι δυσκολίες άρχισαν όταν απολύθηκα από τον στρατό στο να βρω δουλειά. Δεν έβρισκα δουλειά βάση πτυχίου και ξεκίνησα να βρω δουλειά στον ιδιωτικό τομέα (...)».

Ε: «Τα πρώτα βήματα ... Είπαμε δεν είχα διαδρομή στις σπουδές, ασχολήθηκα με το ποδόσφαιρο, έπαιζα κάποια χρόνια ποδόσφαιρο. Εντάξει, μεσολάβησε βέβαια η στρατιωτική θητεία. Μετά έως να διοριστώ στο δημόσιο, ασχολήθηκα λίγο με το ιδιωτικό επάγγελμα, είχα ένα κατάστημα. Μετά ήρθε ο διορισμός στο δημόσιο και από τότε εργάζομαι στο δημόσιο. Εντάξει μετά ακριβώς δηλαδή από το πλαίσιο που βγήκα ίσως υπήρχε μια δυσκολία στις αρχές. Γιατί είχαμε μάθει .. ήμασταν προστατευμένοι, είχαμε βοήθεια μεγάλη εκεί από το πλαίσιο. Εντάξει, η αρχή μετά λιγάκι .. τα πρώτα βήματα ίσως ήταν (δύσκολα εννοεί). Αλλά όχι δυσκολία μεγάλη».

Σύμφωνα, λοιπόν με τα παραπάνω παρατηρείται ότι οι περισσότεροι συνεντευξιαζόμενοι συνάντησαν, κάποιοι σε μεγαλύτερο και κάποιοι σε μικρότερο βαθμό, δυσκολίες στην προσαρμογή τους ως προς τα νέα δεδομένα και τη κοινότητα. Όπως σημειώνει και ο Goffman (1994:32), αν η παραμονή του τροφίμου είναι μακροχρόνια, είναι πιθανό να τον καθιστά προσωρινά ανήμπορο να αντιμετωπίσει ορισμένες καταστάσεις της καθημερινής ζωής, κατά το πέρασμα του στην ενήλικη ζωή και στην ανεξαρτητοποίηση.

Το παραπάνω θα μπορούσε να πει κανείς πως είναι αποτέλεσμα της ιδρυματοποίησης που υφίσταται το άτομα κατά την μακρά παραμονή του στο ιδρυματικό περιβάλλον. Άλλωστε, στην περίπτωση των ιδρυμάτων συναντάμε το εξής παράδοξο: αν και διατείνονται ότι στόχος τους αποτελεί η ομαλή κοινωνικοποίηση των τροφίμων τους, για την επίτευξή του “προετοιμάζουν” τους τροφίμους τους μακριά από αυτή την κοινωνία, την οποία επιθυμούν να τους

εντάξουν. Χαρακτηριστικά είναι τα όσα αναφέρει ο «Β» παραπάνω, στα οποία διαφαίνεται όχι μόνο η αδυναμία και η απροθυμία στήριξης του σε άλλα άτομα του κοινωνικού περίγυρου του, αλλά και η δυσκολία προσαρμογής του στο κοινωνικό γίνεσθαι σε τέτοιο σημείο που να νοσταλγεί τη ζωή στο ίδρυμα. Με βάση τα παραπάνω, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι τουλάχιστον στην περίπτωση του παρατηρούμε το φαινόμενο του ιδρυματισμού. Όπως χαρακτηριστικά επισήμανε:

Β: «Πάντως συμβαίνει πολλές φορές αυτό που συμβαίνει με τους φυλακισμένους που θέλουν να γυρίσουν μέσα στην φυλακή γιατί εκεί μέσα κάποιιοι ήταν, είχαν ένα όνομα... σε αντίθεση με όταν βγαίνουν έξω...»

Η διαδικασία προσαρμογής τους στο κοινωνικό σύνολο και η πιθανή επιρροή του ιδρύματος σε αυτή διερευνήθηκε και μέσω της ερώτησης αναφορικά με το κατά πόσο οι διαβίωση τους σε ίδρυμα συνέβαλε στην μετέπειτα ζωή τους.

Γ: «Όχι δεν μπορώ να το πω. Απλώς θέλω να πω ότι οι αρχές που πήρα εκεί με ακολουθούν στη ζωή μου. Αλλά εκεί ήταν διαφορετικά τα πράγματα, ήτανε μια ομαδική ζωή και στη συνέχεια η ζωή απέκτησε πιο φυσιολογικούς ρυθμούς».

Δ: «Όχι γιατί δεν ήμουν κάπου που οι συνθήκες να ήταν τόσο διαφορετικές. Βέβαια υπήρχαν κανόνες».

Ε: «Σίγουρα. Βέβαια, τις αρχές μου εγώ – όντως όπως είπες και στη αρχή, δεν ήρθα σε μικρή ηλικία στο ίδρυμα. Ήρθα ακριβώς στη 1^η γυμνασίου. Βέβαια υπήρχαν και παιδιά σε άλλες παιδοπόλεις που ήρθαν σε μικρή ηλικία, 3-4 ετών. Εγώ ήρθα σε μεγαλύτερη ηλικία. Σίγουρα τα πρώτα στοιχεία, τα πρώτα τα πήρα από τη οικογένεια μου, η οποία ήταν μια οικογένεια –στα χωριά εκεί έτσι-πολύ αγκαλιαστή οικογένεια, με σεβασμό. Τα οποία στοιχεία τα πήρα από εκεί τα περισσότερα και όταν ήρθα στο ίδρυμα, για αυτό και δεν δυσκολεύτηκα. Ήξερα να σέβομαι, να συμπεριφέρομαι, να εκτιμώ πράγματα και τα είχα αυτά. Τα οποία και στη παιδόπολη συνεχιστήκανε έτσι ανάλογα, αντίστοιχα δηλαδή και με τους εργαζόμενους υπήρχε αυτός ο σεβασμός. Ναι εντάζει αυτά που είχα μάθει από το σπίτι μου, αυτά συνεχιστήκανε. Υπήρχε ένα πρόγραμμα, έμαθα στο πρόγραμμα, έμαθα πιο πολύ τους μεγαλύτερους μου που μου πρόσφεραν αυτά τα πράγματα, να τους εκτιμώ, να τους σέβομαι».

Μέσω της ερμηνείας των παραπάνω απαντήσεων διαπιστώνεται καταρχάς ότι οι ερωτώμενοι μας δεν θεωρούν ότι το ίδρυμα διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο ως προς

την διαμόρφωση της ζωής τους μετά την ενηλικίωση και την έξοδο τους από αυτό. Ωστόσο, πρέπει να αναφέρουμε ότι απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων δεν φαίνεται να συμπίπτουν. Παραδείγματος χάριν, σύμφωνα με τον «Γ» αντιπαραβάλλει την ζωή εντός και εκτός του ιδρύματος χαρακτηρίζοντας την δεύτερη ως «φυσιολογική», ενώ ο «Δ» δεν προβαίνει σε κάποιον διαχωρισμό μεταξύ της ζωής εντός και εκτός ιδρύματος. Επιπλέον, ο «Ε» πιθανότατα να καθιστά υπεύθυνο το ίδρυμα για τη μη συνέχιση των σπουδών του, καθώς θεωρεί ότι δεν είχε την σωστή καθοδήγηση ως προς αυτό το κομμάτι.

Ε: *«Βέβαια έχω καταλάβει από τα χρόνια που ήμουν ότι όπως στο σπίτι μας έχουμε τους γονείς μας και οι γονείς μας για να πετύχουμε κάπου είναι καταπάνω μας και –δεν θα έλεγα αυστηρότητα, εντάξει υπάρχει ένας έλεγχος καλός. Αυτό λιγάκι εγώ το διαπίστωσα τα τελευταία χρόνια στη Τρίτη λυκείου που εάν θα είχα πχ το πατέρα ή τη μάνα μου από πάνω να μου λέγανε διάβασε, κάνε να περάσεις κάπου, ίσως το έκανα. Στα ιδρύματα αυτό λιγάκι απουσιάζει. . Ενώ είχαμε τις προϋποθέσεις πολλά παιδιά θυμάμαι έτσι να πάμε και πιο πάνω στις σπουδές, επειδή υπήρχε αυτή η χαλαρότητα, δεν το πετύχαν αυτό».*

Στη συνέχεια προκειμένου να διερευνηθεί η πιθανότητα στιγματισμού των ατόμων αυτών λόγω της προηγούμενης ιδρυματικής τους ζωής ερωτήθηκαν σχετικά με απόκρυψη ή μη της συγκεκριμένης εμπειρίας τους σε άτομα του κοινωνικού τους περίγυρου κατά τη διάρκεια της ενήλικης ζωής τους.

Α: *«Το αναφέρω με περιφάνια!! Με αυτό τον τρόπο βοηθάω να καταλάβει ο άλλος και ποιος είναι ο σύλλογος και σε εμπιστεύονται.. Πολλοί είναι επιφυλακτικοί. Καχύποπτοι για το που πηγαίνουν τα χρήματα. Σου λένε πως μπορώ να ξέρω ότι δίνονται για καλό σκοπό. Θεωρώ πως είναι μια καλή δικαιολογία γιατί αν θέλει να βοηθήσει ο άλλος υπάρχουν χίλιοι δύο τρόποι, πχ δίνοντας τρόφιμα κλπ».*

Β: *«Σε ανθρώπους που γνώριζα το έλεγα πως ήμουν στο ορφανοτροφείο. Δεν άλλαξε η συμπεριφορά τους από αυτό! Δεν το έβλεπα στους άλλους όσο ήθελα να το δω εγώ. Ένιωθα ότι ήμουν κάτι το διαφορετικό δεν ξέρω γιατί ίσως έβλεπα τους άλλους με τους γονείς και εγώ δεν είχα κανέναν ήμουν μόνος μου. Αισθανόμουν όμορφα από αυτό, ότι δεν εξαρτιόμουν από τους άλλους. Κρατιόμουν μόνο από τον εαυτό μου και ήξερα πως αν θα δουλέψω θα ζήσω καλά και ότι δεν θα με βοηθήσει κανείς. Αισθανόμουν ότι, ότι κάνω θα είναι για μένα και όχι για τους άλλους».*

Γ: *«Σαφώς, ναι εγώ.. Είναι ένα ζήτημα που σωστά το θέτετε. Προσωπικά πάντοτε το αναφέρω χωρίς κανένα πρόβλημα. Πάντως από όσο γνωρίζω, υπάρχουν πάρα πολλά*

παιδιά, πάρα πολλοί άνθρωποι –ας πούμε- που έχουν αυτή την ιδιότητα, που την αποκρύπτουν. Δεν –ας πούμε- δεν την θέλουνε, ντρέπονται. Άλλα όσο με αφορά δεν έχω κανένα ενδοιασμό. Όσον αφορά τις αντιδράσεις τους θα έλεγα, στη συντριπτική τους πλειοψηφία ήταν θετικές. Δηλαδή η εκτίμηση που υπάρχει στη κοινωνία εδώ είναι ότι από τις παιδουπόλεις βγαίνουν σωστοί πολίτες, με καλή ανατροφή και με αρκετά προχωρημένη κατάρτιση και παιδεία. Και το γενικό κλίμα που υπάρχει τουλάχιστον εδώ στη περιοχή μας ήταν -έτσι- ότι τα παιδιά που βγήκαν από την παιδόπολη ήταν σε πάρα πολύ καλό επίπεδο».

Δ: «Ναι και μάλιστα τονίζοντας σε όλους το έργο του ... (σε αυτό το σημείο αναφέρει το όνομα του ιδρυτή). Άλλοι αντιδρούν καλά και άλλοι αδιάφορα, άλλα υπάρχουν και οι κακεντρεχείς».

Ε: «Βεβαίως, το λέμε. Κι εκτός από αυτό έχουμε κάνει και το Σύλλογο εδώ , που είμαι και μέλος του συλλόγου και βγαίνουμε στη κοινότητα με δραστηριότητες. Και κάποιες φορές, και κάποια άτομα από τα δικά μας παιδιά, της ηλικίας μου που ήτανε..έχουνε γράψει κάποια βιβλία κλπ, παρουσιάζουνε βιβλία τους.. Με λίγα λόγια έχουμε δράση. Και το λέμε ναι. Βγαίνουμε, και όχι μόνο στους ανθρώπους που συναναστρεφόμαστε, πχ στη δουλειά μου εγώ. Γενικά και στα μέσα ενημέρωσης, στις τηλεοράσεις, εφημερίδες. Ναι δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα. Ίσα ίσα, θέλουμε να το λέμε και όχι να το κρύβουμε. Οι αντιδράσεις ... εε ... Επειδή το πλαίσιο το δικό μας εδώ στη πόλη του (αναφέρει τη πόλη) έχουν περάσει πάρα πολλά παιδιά που έχουν πετύχει στη ζωή τους επαγγελματικά, σε μορφωτικό επίπεδο μεγάλο, έχουν βγει επιστήμονες μεγάλοι, διακεκριμένοι, καλλιτέχνες κι έχει ακουστεί πολύ το ίδρυμα εδώ στο .. (αναφέρει τη πόλη), λέμε ότι ήμουνα κι εγώ εκεί, με κάποιο θαυμασμό περισσότερο το δείχνουνε. Κι όλοι αρχινάνε να λένε: «ναι είχα κι εγώ ένα συμμαθητή, τι καλό παιδί ήταν, όλα τα παιδιά τότε ήταν καλά κλπ». Ναι, έχουνε να πουν ένα καλό λόγο πιστεύω για τα παιδιά του ιδρύματος».

Όπως γίνεται αντιληπτό, κανένα από τα ερευνητικά μας υποκείμενα δεν αποκρύπτει την ιδιότητα του πρώην τροφίμου αν και όπως αναφέρει ο «Γ», κάποιοι από όσους γνωρίζει τείνουν να το αποκρύπτουν για προσωπικούς του λόγους. Ωστόσο, γίνεται διακριτό πως όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι διακατέχονται από ένα αίσθημα υπερηφάνειας για την εν λόγω ιδιότητα τους. Βέβαια, κάποιες φορές είναι πιθανό αυτό να οδηγεί και σε απογοητεύσεις, όπως μας ανέφερε ο «Β» παραπάνω χρησιμοποιώντας την φράση «(...) Δεν το έβλεπα στους άλλους όσο ήθελα να το δω εγώ (...)». Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι στις απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων

υπάρχει ένας έντονος διαχωρισμός του «εμείς» και «αυτοί», όπου φαίνεται να τους ακολουθεί και στην μετά ιδρυματική τους ζωή. Είναι ενδεικτικό και το γεγονός ότι μέχρι και σήμερα όλοι οι ερωτώμενοι μας διατηρούν επαφές με άτομα με τα οποία βρίσκονταν μαζί στο ίδρυμα ως παιδιά, ενώ μάλιστα οι περισσότεροι από αυτούς συμμετέχουν και στους συλλόγους αποφοίτων των ιδρυμάτων.

Α: «Οι σχέσεις μας με τα άλλα παιδιά είναι πάρα πολύ καλές. Πήγαμε και σπουδάσαμε οι περισσότεροι όλοι μαζί στην Θεσσαλονίκη. Βλεπόμαστε πολύ συχνά. Κάναμε γιορτές μαζί. Είμαστε σαν οικογένεια. Και με το προσωπικό εξίσου πολύ καλές. Σκέψου πως τον γιο μου τον ονόμασα Χάρη, σαν τον πρόεδρο. Δεν έβγαλα ούτε το όνομα του πεθερού μου ούτε του πατέρα μου. Τον πρόεδρο τον είχαν σαν τον πατέρα μου».

Β: «Με κανέναν, άλλαξα και ένα σωρό μέρη. Από Βόλο πήγα Καλαμάτα από Καλαμάτα Κόρινθο. Στα 18 έκανα στρατό, είχα παντρευτεί και η πρώην γυναίκα μου ήταν έγκυος».

Γ: «Με πάρα πολλά παιδιά. Έχουμε συγκροτήσει μάλιστα κι ένα σύλλογο αποφοίτων παιδοπόλεων, όπου ερχόμαστε σε επαφή με όλους τους... με όλους ή με τους περισσότερους κατά καιρούς αποφοίτους της Παιδοπόλης, όχι μόνο του Βόλου που ήμουνα εγώ, αλλά και από όλης της Ελλάδος».

Δ: «Μένω Θεσσαλονίκη έχω έως και σήμερα φίλιες με πολλά από τα παιδιά τα συνομήλικα μου ακόμα και με μεγαλύτερους από μένα λόγω του ότι υπάρχει σύλλογος αποφοίτων από το 1926 έχουμε πολλές κοινές δράσεις με αποκορύφωμα την ομάδα ποδοσφαίρου».

Φαίνεται λοιπόν, όπως προαναφέρθηκε, ότι οι απόφοιτοι των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας του δείγματος μας, διατηρούν ακόμη την αίσθηση της ομάδας και αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως κάτι ξεχωριστό από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο, με βάση τις κοινές τους εμπειρίες.

Συνοψίζοντας, με βάση την ανάλυση που έγινε στη συγκεκριμένη ενότητα, διαπιστώνεται ότι οι ερωτώμενοι μας δεν θεωρούν ότι έχουν στιγματιστεί με κάποιο

τρόπο λόγω της διαβίωσης τους στο ίδρυμα, αν και ωστόσο οι ίδιοι αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως ανήκοντες σε ένα συγκεκριμένο πληθυσμό ατόμων.

Στη συνέχεια, θα παρουσιαστούν συγκεντρωτικά τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την ανάλυση των ερευνητικών μας δεδομένων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σε αυτό το σημείο, θα προχωρήσουμε στη παρουσίαση των συμπερασμάτων της διπλωματικής εργασίας, τα οποία όμως λόγω του μικρού δείγματος δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως ασφαλή και ως εκ τούτου χρειάζεται περαιτέρω έρευνα σχετικά με το ζήτημα που πραγματεύεται η εργασία. Τα ιδρύματα παιδικής προστασίας αποτελούν ένα θεσμό που χαρακτηρίζεται από μια οργανωμένη απρόσωπη δομή, με έντονα στοιχεία ρουτίνας όσον αφορά τη καθημερινή διαβίωση των παιδιών που μένουν σε αυτά, ενώ οι σχέσεις μεταξύ των παιδιών και του προσωπικού θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως «επαγγελματικές» και σίγουρα όχι σαν γονικές (Browne, 2009). Η παραπάνω διαπίστωση προκύπτει όπως είδαμε και από τις συνεντεύξεις του δείγματος μας, καθώς όλοι αναφέρθηκαν στο δομημένο καθημερινό πρόγραμμα που έπρεπε να ακολουθούν και στην απουσία σχέσεων με το προσωπικό που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως οικογενειακές.

Παρατηρείται ότι η εξω-οικογενειακή φροντίδα στη χώρα μας βασίζεται μέχρι και σήμερα σε ένα αναχρονιστικό μοντέλο που είχε δημιουργηθεί κατά τη μεταπολεμική περίοδο, ενώ δεν έχει προσαρμοστεί η λειτουργία τους στα σύγχρονα δεδομένα και στις ιδιαίτερες ανάγκες που προκύπτουν από τα χαρακτηριστικά των παιδιών που τοποθετούνται πλέον σε αυτά και τα οποία είναι κυρίως έφηβοι ή παιδιά που απομακρύνονται από την οικογένεια λόγω κακοποίησης, παραμέλησης ή ψυχικών προβλημάτων των γονέων (Συνήγορος του Πολίτη, 2015). Χαρακτηριστικά είναι τα όσα αναφέρει ο Ε σχετικά με την περίοδο που εργαζόταν ως υπάλληλος πλέον στο ίδρυμα:

Ε: «Βέβαια, ήταν διαφορετική λίγο η διαβίωση τότε στο ίδρυμα το δικό μας, διότι έπαψαν να έρχονται παιδιά από οικογένειες και άρχισαν να έρχονται παιδιά από εγκαταλελειμμένες οικογένειες. Παιδιά του δρόμου, από φανάρια.. Εντάξει, κι ήταν λίγο έτσι πιο δύσκολα να μπορέσεις να βοηθήσεις αυτά τα παιδιά. Ίσως τότε στα χρόνια τα δικά μου σαν υπάλληλος. Αυτό που λέμε κάθε φορά ότι θα πρέπει να ανανεώνεται το προσωπικό αναλόγως με τις ανάγκες που έχει το κάθε παιδί. Τότε σε μερικές περιπτώσεις ένιωσα τον εαυτό μου να μη μπορεί να βοηθήσει σε κάποιες περιπτώσεις που έτυχα τα δυο χρόνια –τα τελευταία- που μας ήρθαν παιδιά παραβατικά, γιατί δεν ήξερα πώς να χειριστώ τις καταστάσεις αυτές, ενώ στα παιδιά που ήταν από οικογένειες μπορούσα πιο καλά. Στα παιδιά αυτά, ναι, δεν είχα κάτι έτσι... με πιάσαν αδιάβαστο που λέμε. Ίσως να μη είχα τις γνώσεις, γιατί ένα παραβατικό παιδί σίγουρα θα έρθει και

με κάποια συναισθηματικά -έτσι-. Αλλά σε γενικές γραμμές προσπάθησα και πιστεύω βοήθησα λίγο τα παιδιά που ήταν στο ίδρυμα».

Ένα ακόμα ζήτημα που προκύπτει είναι η διατήρηση της ονομασίας πολλών ιδρυμάτων ως “ορφανοτροφεία” ή με παράγωγα της συγκεκριμένης λέξης (όπως «Ορφανική Στέγη»), η οποία συχνά λειτουργεί στιγματιστικά ως προς τα άτομα που φιλοξενούνται σε αυτά (Συνήγορος του Πολίτη, 2015). Κατά την ανάλυση των ερευνητικών μας δεδομένων, αποτυπώθηκε το ζήτημα της διαβίωσης πολύ μεγάλου αριθμού παιδιών στο κάθε ίδρυμα, γεγονός που όπως προαναφέρθηκε, δυσχεραίνει κάθε προσπάθεια εξατομικευμένης παρέμβασης και φροντίδας και παραβιάζει μια σειρά διεθνών συνθηκών που αφορούν τα δικαιώματα των παιδιών. Ως εκ τούτου, θεωρούμε ότι η Πολιτεία οφείλει να λάβει όλα εκείνα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου τα παιδιά που διαβιούν σε ιδρύματα να απολαμβάνουν τα δικαιώματα τους, όπως αυτά θεσπίζονται στις αντίστοιχες διεθνείς συμβάσεις και συστάσεις (Συνήγορος του Πολίτη, 2015).

Όπως διαπιστώθηκε αρκετοί από τους συνεντευξιαζόμενους μας είχαν ήδη αναπτύξει χαρακτηριστικά που θα μπορούσαν να ενταχθούν στο ευρύτερο πλαίσιο της έννοιας του ιδρυματισμού, λόγω της μακρόχρονης διαβίωσης τους εντός του ιδρυματικού περιβάλλοντος. Συνεπώς, για την αντιμετώπιση του συγκεκριμένου φαινομένου, θεωρούμε σκόπιμη την ενίσχυση από πλευράς της Πολιτείας του θεσμού της αναδοχής μέσω της εφαρμογής του προσφάτως ψηφισμένου νόμου 4538/2018 “Μέτρα για την προώθηση του θεσμού της αναδοχής και υιοθεσίας και άλλες διατάξεις”. Κατά αυτό τον τρόπο η εισαγωγή παιδιών σε ίδρυμα θα καταλήξει να αποτελεί όντως την έσχατη λύση, ενώ κι όταν αυτή εφαρμόζεται θα πρέπει η παραμονή στο ιδρυματικό περιβάλλον να είναι βραχύχρονη, προκειμένου να αποφευχθούν οι συνέπειες του ιδρυματισμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία:

Αβδελά, Ε. (2013). *Νέοι εν κινδύνω: Επιτήρηση, αναμόρφωση και δικαιοσύνη ανηλίκων μετά τον πόλεμο*, Αθήνα: Πόλις

Αβραμίδης, Η. και Καλύβα, Ε. (2006). *Μέθοδοι έρευνας στην ειδική αγωγή. Θεωρία και εφαρμογές*. Αθήνα: Παπαζήση

Αγάθωνος - Γεωργοπούλου Ελένη. (επιμ) (1993). *Οικογένεια, παιδική προστασία, κοινωνική πολιτική*”, Αθήνα: Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού

ΑμΚΕ Κέντρο Ερευνών Ρίζες. (2015). *Χαρτογράφηση των ιδρυμάτων κλειστής παιδικής προστασίας και προστασίας παιδιών με αναπηρίες στην Ελλάδα το 2014*, Σεπτέμβριος 2015

Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης. (1996). *Σειρά Συνθηκών του Συμβουλίου της Ευρώπης, CETS Αριθμ.163*, 3 Μαΐου 1996, ανάκτηση στις 2/12/18 από: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/163>

Αστικός Κώδικας, ΦΕΚ Α 164/23.2.1946

Babbie, E. (2011). *Εισαγωγή στη κοινωνική έρευνα*, Αθήνα: εκδόσεις Κριτική

Βερβενιώτη, Τ. (1999). *Ποιος έκανε αλήθεια παιδομάζωμα;* εφημ. Ρίζοσπάστης, ανάρτηση 27/01/1999, ανάκτηση στις 29/11/2018 από:

<https://www.rizospastis.gr/story.do?id=3777192>

Βερβενιώτη, Τ. (2011). *Τα παιδιά του εμφυλίου παιδομάζωμα ή / και παιδοφύλαγμα*. Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος 1943-1949, ανάρτηση 21/12/2011, ανάκτηση στις 15/11/2018 από :

https://ellinikosemfiliou.blogspot.com/2011/12/blog-post_21.html?fbclid=IwAR00zFEvYgvC9-pid_cIEI9B0mFAG1eHb7bAqayl5LKNOxt1Vumsq02Mg7Q

Blanchet, A., and Trognon, A. (1997). *Ψυχολογία Ομάδων. Θεωρητικές προσεγγίσεις και εφαρμογές των ομαδικών μοντέλων*, 2η έκδοση, Αθήνα: Σαββάλας

Βορριά, Π. (1998). «Οι συνέπειες στην κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών από την μακροχρόνια παραμονή τους σε ιδρύματα κλειστής περίθαλψης». Στο Καλλινικάκη, Θ. *Μεγαλώνοντας Σε Ίδρυμα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 79 – 103

Βορριά Π. και Παπαληγούρα Ζ. (2000). «Η θεωρία του δεσμού», *Παιδί και Έφηβος: Ψυχική Υγεία και Ψυχοπαθολογία, τόμος 1, τεύχος 2*, εκδ. Καστανιώτη

Γεωργιάδης, Δ. (2002). «Τα παιδιά που (ακόμη) τοποθετούνται σε ιδρύματα, οι ανάγκες τους και οι παρεμβάσεις των παιδοψυχιατρικών υπηρεσιών», στο Αμπατζόγλου, Γ. (επιμ.), *Αλλάζοντας Χέρια*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, σ. 233 – 257

Cohen, L., and Manion, L. (1994). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας* (μτφ. Μητσοπούλου, Χ. και Φιλόπουλου, Μ.). Αθήνα: Μεταίχμιο

Δασκολιά, Μ. (2004). *Θεωρία και Πράξη στη περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Αθήνα: Μεταίχμιο

Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Νόμος 2101/1992), ανάκτηση στις 10/7/2018 από: <http://www.0-18.gr/gia-megaloyis/dsdp>

Άρθρα 2-4 της ΣΛΕΕ

ΕΛΔΑ. (2001). *Κ. και Τ. κατά Φιλανδίας*, (τμήμα μείζονος συνθέσεως), Αριθμ. 25702/94, 12 Ιουλίου 2001, σκέψη 168

ΕΛΔΑ. (2010). *Schwizgebel κατά Ελβετίας*, Αριθμ. 25762/07, 10 Ιουνίου 2010, βλ. επίσης FRA - ΕΔΔΑ (2010), σ. 102

ΕΛΔΑ. (2013). *R.M.S κατά Ισπανίας*, Αριθμ. 28775/12, 18 Ιουνίου 2013, σκέψη 69

ΕΛΔΑ. (2012α) *Υ.С κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Αριθμ.4547/10, 13 Μαρτίου 2012, σκέψη 137

ΕΛΛΑ. (2012β). *Levin κατά Σουηδίας*, Αριθμ.35141/06, 15/4/2012, σκέψεις 57 και 69

ΕΕ. (2007). *Επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων*, 2007/C 303/ 02, Επίσημη εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ανάκτηση στις 18/12/18 από: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007X1214\(01\)&from=ES](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007X1214(01)&from=ES)

ΕΕ. (2012). *Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων την Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Επίσημη εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

ΕΕΚΔ. (1999). “*International Commision of Justice (ICJ)*” κατά Πορτογαλίας, προσφυγή αριθμ. 1/1998, 9 Σεπτεμβρίου 1999

Εκπομπή “Η μηχανή του χρόνου”. (2012). Τηλεοπτικό κανάλι Alpha Tv, Σάββατο 24 Νοεμβρίου

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2008). *Μια ξεχωριστή θέση για τα παιδιά στην εξωτερική δράση της ΕΕ: Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή Περιφερειών*, COM 2008, Βρυξέλλες, 5 Φεβρουαρίου 2008

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2011). *Το θεματολόγιο της ΕΕ για τα δικαιώματα του παιδιού: Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή Περιφερειών*, COM 2011, Βρυξέλλες, 15 Φεβρουαρίου 2011

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2013). *Επένδυση στα παιδιά: Σπάζοντας τον κύκλο της μειονεξίας*, Σύσταση αριθμ. 2013/112/ΕΕ, Βρυξέλλες

Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. (2010). *Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών*, Ρώμη 4 Νοεμβρίου 1950, ανάκτηση στις 18.12.18 από: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ELL.pdf

Feldman, R. (2011). “*Εξελικτική Ψυχολογία – Δια Βίου Ανάπτυξη*”, Αθήνα: Gutenberg

- Goffman, E.** (1994). *Άσυλα*, (μτφ. Κομνηνός, Ξ.). Αθήνα: Ευρύαλος
- Ζηλίδης Δ. Χ.** (1990). «Η Κοινωνική Προστασία του παιδιού στην Ελλάδα», *Κοινωνική Εργασία*, τεύχος 20^ο, σ. 225
- Ζουλκιέβιτς, Μ.** (2017). «Πρόλογος», στο Korczak J. *Το δικαίωμα του παιδιού στον σεβασμό*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 12-13
- Ζουλκιεβιτς, Μ.** (2017). «Η ζωή και το έργο του Janusz Korczak», στο Korczak J. *Το δικαίωμα του παιδιού στον σεβασμό*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ.70
- Herbert, M.** (2008). *Τα όρια στη συμπεριφορά των παιδιών*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Hueghes, M. and Kroehler, C.** (2007). «Κοινωνιολογία: Οι βασικές έννοιες», Αθήνα: Κριτική, σ. 182-183, 189, 347-349
- Καλλιγά, Ε.** (1990). *Η πρόνοια για το παιδί στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*, Αθήνα: Δωδώνη
- Καλλινικάκη, Θ.** (1998). *Μεγαλώνοντας σε ίδρυμα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Καλλινικάκη, Θ.,** (2006). «Δικαίωμα ταυτότητας παιδιών σε αναδοχή και υιοθεσία», στο Λουμάκου, Μ., Μπεζέ, Λ., (Επιμ.), *Το παιδί και τα δικαιώματά του*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ.161-175
- Καμπύλης, Τ.** (2008). «Η τραγωδία των παιδιών στα χρόνια του εμφυλίου», *Καθημερινή*, ανάρτηση στις 09/04/2008
- Κουτσούκου, Η.** (2013). *Η νομική προστασία του παιδιού στην Ελλάδα*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- Κυριαζή, Ν.** (2011). *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική και Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα
- Κυριαζή, Ν.** (1998). *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικές επιστημονικές εκδόσεις
- Ληξουριώτης, Γ.** (1986). *Οι κοινωνικές και νομικές αντιλήψεις για το παιδί στον πρώτο αιώνα του νεοελληνικού κράτους*, Αθήνα: Δωδώνη

Μαργαρίτης, Γ. (2015). *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, Αθήνα: Βιβλιόραμα

Μιχάλης, Η. (2002). *Παιδική κακοποίηση - παραμέληση: Οι αντιλήψεις και η στάση των εκπαιδευτικών*, Αθήνα: εκδ. apiroshora

Μπαμπούνης Χ. (2007). «Σπουδές Ελλήνων νέων στην Ευρώπη κατά την Καποδιστριακή περίοδο (1828 - 1832): Εκπαιδευτική διαθεσιμότητα, προσωπικές επιλογές και κοινωνική δικαιοσύνη», ανάκτηση στις 2/10/18 από: file:///C:/Users/lap-lat/Downloads/%CE%9C%CF%80%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%BD%CE%B7%CF%82%20(1).pdf

Μπαμπούνης Χ. (1999). *Η εκπαίδευση κατά την καποδιστριακή περίοδο – Διοικητική οργάνωση και εκπαιδευτική λειτουργία*, Αθήνα: Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων

Νασίκα Ρ. (1992). «Συμπεράσματα και προτάσεις για το θεσμό της αναδοχής σήμερα», *Εκλογή*, τεύχ. Ιαν. – Φεβρ. – Μαρτ., σ. 96-97

Ν. 2101/1992: (ΦΕΚ 192/Α/2-12-1992). «Κύρωση της Διεθνούς Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού»

Ν.2345/1995: (ΦΕΚ 213/Α/12-10-1995). «Οργανωμένες Υπηρεσίες παροχής προστασίας από φορείς κοινωνικής πρόνοιας και άλλες διατάξεις»

Ν. 3329/2005: (ΦΕΚ. 81 Α./4.4.2005). «Εθνικό Σύστημα Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και λοιπές διατάξεις»

Ν. 2646/1998: (ΦΕΚ. 236/Α/20.10.1998). «Ανάπτυξη του Εθνικού Συστήματος Κοινωνικής Φροντίδας και άλλες διατάξεις»

Οδηγία 94/33/ΕΚ (22 Ιουνίου 1994) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των νέων κατά την εργασία, ΕΕ 1994 L 216, Αρ.3

Οδηγία 2004/38/ΕΚ (29 Απριλίου 2004) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68

και την κατάργηση των οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 13/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ (ΕΕ 2004 L 158, 30 Απριλίου 2004 και ΕΕ L 158, 29 Απριλίου 2004, Αρ. 2 παρ.2, στ.γ')

Οδηγία 2011/93/ΕΕ (13 Δεκεμβρίου 2011) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με την καταπολέμηση της σεξουαλικής κακοποίησης και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας και την αντικατάσταση της απόφασης-πλαίσιο 2004/68/ΔΕΥ του Συμβουλίου

Οδηγία 2011/36/ΕΕ (5 Απριλίου 2011) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και για την προστασία των θυμάτων της, καθώς και για την αντικατάσταση της απόφασης-πλαίσιο 2002/629/ΔΕΥ

ΟΗΕ. (2013). *Γενική Παρατήρηση αριθμ.14 2013 για το δικαίωμα του παιδιού να δίνεται πρωταρχική σημασία στο υπέρτατο συμφέρον του* (αρ.3 παρ.1), έγγραφο HE CRC/C/GC/14, 29 Μαΐου 2013, ανάκτηση στις 2/12/18 από:

https://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf

ΟΗΕ. (2009). *Γενική Παρατήρηση αριθμ.12 (2009): Το δικαίωμα ακρόασης του παιδιού*, έγγραφο HE CRC/C/GC/12, 20 Ιουλίου 2009, παρ. 97, ανάκτηση στις 2/12/18 από:

<https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>

ΟΗΕ. (2010). *Κατευθυντήριες Γραμμές για την εναλλακτική φροντίδα των παιδιών*, A/RES/64/142, 24 Φεβρουαρίου 2010, παρ. 6, 48-51 & 21, ανάκτηση στις 2/12/18 από: https://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English.pdf

Οικονόμου, Χ., και Φερόνας, Α. (2006). *Οι εκτός των τειχών. Φτώχεια και κοινωνικός Αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα: Διόνικος

Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβουλίου της Ευρώπης. (2015). *Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για τα δικαιώματα του Παιδιού*, Ιούνιος 2015

Παγκουρέλια, Ε. & Παπαδοπούλου, Μ. (2009). «Κριτική Ανάλυση Λόγου – Ποιοτική Ανάλυση Περιεχομένου: μια πρόταση συνδυαστικής αξιοποίησης για την

ανίχνευση της ιδεολογίας των σχολικών εγχειριδίων». *Επιστήμες της Αγωγής*, (4), σ. 1-17

Παναγιωτόπουλος, Ν. (1998). *Οι Απόκληροι*, Αθήνα: Α. Καρδαμίτσα

Πανουτσοπούλου, Κ. (1984). *Κοινωνική Πρόνοια – Ιστορική Εξέλιξη – Σύγχρονες τάσεις*, Αθήνα: Γρηγόρη

Πανοπούλου-Μαράτου, Ο., Στάγκου, Α., Γεώργας, Δ., Λαμπίδη, Α., & Δοξιάδης, Σ. (1998). «Συστήματα ιδρυματικής περίθαλψης για παιδιά στην Ελλάδα: Λειτουργία των ιδρυμάτων και επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των παιδιών», στο Καλλινικάκη Θ. (Επιμ.), *Μεγαλώνοντας σε ίδρυμα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ.49-65

Παπαγεωργίου, Ε. (2008). «Το “παιδομάζωμα” κατά τον Ελληνικό Εμφύλιο πόλεμο», *Διδακτορική Διατριβή*, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας

Πέτσας, Ι. (2017). «Χαρακτηριστικά και αξίες του σωφρονιστικού πληθυσμού των Ειδικών Καταστημάτων Κράτησης Νέων και παρεχόμενη εκπαίδευση», *Διδακτορική Διατριβή*, Κόρινθος: Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Platt, A.M. (1997). «Η εμφάνιση του κινήματος “σωτηρίας των παιδιών”: μια μελέτη της κοινωνικής πολιτικής και της σωφρονιστικής μεταρρύθμισης», στο Μακρυνιώτη Δ. *Παιδική Ηλικία*, Αθήνα: Νήσος, , σ. 462 - 494

Πολυχρόνης Π. (1993). «Η μεταλλαγή δύο κλασσικών πλαισίων παιδικής προστασίας», στο Αγάθωνος, Ε. (επιμ). *Οικογένεια – Παιδική Προστασία – Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, σ. 319 – 326

Ritzer, G. (2012). «Σύγχρονη κοινωνιολογική θεωρία», Αθήνα: Κριτική, σ. 160

Rutter, M. (1998). «Μεγαλώνοντας στο ίδρυμα: Μηχανισμοί επικινδυνότητας και προστατευτικοί παράγοντες», στο Καλλινικάκη, Θ., (Επιμ.) *Μεγαλώνοντας σε ίδρυμα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 10-43

Σακελλαρόπουλος, Π. (2001). *Σχέσεις μητέρας – παιδιού τον πρώτο χρόνο της ζωής*. 3η έκδοση, Αθήνα: Παπαζήση.

Σαραφίδου, Γ. (2000). «Τυπολογία της κοινωνικής συμπεριφοράς παιδιών που ζουν σε ιδρύματα: Ανάλυση Αντιστοιχιών σε δεδομένα παρατήρησης χρονικής δειγματοληψίας», Διδακτορική Διατριβή. Ηράκλειο: Πανεπιστήμιο Κρήτης

Σταθόπουλος, Π. (1999). *Κοινωνική Πρόνοια – Μια γενική θεώρηση*, Αθήνα: Ελλην

Συμβούλιο της Ευρώπης. (1975). *Σύμβαση για το Νομικό Καθεστώς των Τέκνων που γεννήθηκαν χωρίς Γάμο των γονέων τους*, Σειρά Συνθηκών Συμβουλίου της Ευρώπης CETS αριθμ. 85, 15 Οκτωβρίου 1975

Συμβούλιο της Ευρώπης. (1996). *Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης* (αναθεωρημένος), Σειρά Συνθηκών Συμβουλίου της Ευρώπης. CETS Αριθμ. 163, 3 Μαΐου 1996

Συμβούλιο της Ευρώπης. (1996). *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Άσκηση των Δικαιωμάτων των Παιδιών*, Σειρά Συνθηκών Συμβουλίου της Ευρώπης, CETS Αριθμ. 160, 25 Ιανουαρίου 1996

Συμβούλιο της Ευρώπης. (2011). *Στρατηγική του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα δικαιώματα του παιδιού (2012-2015)*, CM (2011), 15 Φεβρουαρίου 2012

Συμβούλιο της Ευρώπης. (2003). *Σύμβαση για τις Προσωπικές Σχέσεις όσον αφορά τα Παιδιά*, CETS Αριθμ. 192, 15 Μαΐου 2003

Συμβούλιο Ευρώπης. (2005). *Τα δικαιώματα των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας*, Ανακτήθηκε στις 18 Ιουλίου 2018, από http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/Rec%282005%295_Greek.pdf

Συμβούλιο της Ευρώπης. (2007). *Σύμβαση για την Προστασία των Παιδιών κατά της Γενετήσιας Εκμετάλλευσης και Κακοποίησης*, Σειρά Συνθηκών Συμβουλίου της Ευρώπης CETS Αριθμ. 201, 25 Οκτωβρίου 2007

Συμβούλιο της Ευρώπης. (2008). *Σύμβαση περί Υιοθεσίας Παιδιών*, (αναθεωρημένη), Σειρά Συνθηκών Συμβουλίου της Ευρώπης CETS Αριθμ. 202, 27 Νοεμβρίου 2008

Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων - Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (1992). *Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ)*, Μάαστριχτ: Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2007). *Κατευθυντήριες γραμμές της ΕΕ σχετικά με την προώθηση και την προστασία των Δικαιωμάτων του παιδιού*, Βρυξέλλες, 10 Δεκεμβρίου 2007

Συνήγορος του Πολίτη. (2015). «Τα δικαιώματα των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα - Διαπιστώσεις και Προτάσεις του Συνηγόρου για τη λειτουργία των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας», *Ειδική Έκθεση*, Μάρτιος 2015

Τί είναι και τί προσφέρει στον Ελληνικόν Λαόν η Βασιλική Πρόνοια;, (1962). Εκδ. Βασιλικής Πρόνοιας, ημ. έκδοσης περίπου το 1962, ανάκτηση από: http://web.archive.org/web/20071009020427/http://www.royalhouseofgreece.gr/vasiliki_pronoia.pdf

Tritseliotis, J. & Κουσίδου, Τ. (1989). «*Η κοινωνική εργασία στην υιοθεσία και στην αναδοχή*», Αθήνα: Κέντρο Βρεφών «Η Μητέρα»

Τσαγκαράκη, Ι. Χ. (1994). *Η κοινωνική ένταξη των αποφοίτων ιδρυμάτων παιδικής προστασίας*, Αθήνα: ΔΙΑΑ Πανεπιστήμιο Αθηνών

Τσιάντης, Γ. (2004). *Ψυχική Υγεία του παιδιού και της οικογένειας. Τεύχος Α'*, Αθήνα: Καστανιώτης

Φουκώ, Μ., (1976). *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, Αθήνα: εκδ. Ράππα

Whittaker J.K. (1979). «*Η μεταβαλλόμενη φύση της παιδικής ιδρυματικής προστασίας*», *Εκλογή*, τεύχ. Δεκεμβρίου, σ. 20 – 31.

Ξενογλώσση Βιβλιογραφία:

Baumrind, D. (1971). *Current Patterns of Parental Authority, Developmental Psychology Monographs*, 4 (2. Pt.2)

Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: sadness and depression*, New York: Basic Books

Browne, K. (2009). *The Risk of Harm to Young Children in Institutional Care*, UK: Save The Children

Bunkers, K., Cox, A., Gesiriech, S. and Olson, K., (2014). *Children, Orphanages and Families: A summary of research to help guide faith based action*, The faith to action initiative

Casler L. (1968). “Perceptual deprivation in institutional settings”, στο Newton, G., *Early experience and behavior*, Springfield Illinois: C.C.Thomas, p.573 – 621

Delion, P. (2005). “Psychanalyse et institutions: une question complexe”, *le Carnet Psy* No 98, p.31-33

Gaucher, R. (1988). “The Prisoner as Ethnographer: The Journal of Prisoners on Prisons”, *Journal of Prisoners on Prisons*, Vol. 1, No. 1, pp. 1-5

Griffiths, G., (1989). “Museums and the practise of oral history”, *Oral History*, Reminiscence, p. 49-55

Goldfarb, W.(1945). “Effects of psychological deprivation in infancy and subsequent stimulation”. *American Journal of Psychiatry*. Vol. 102, p. 18 – 33

Jacques, L. (1993). *The psychoses: The seminar of Jacques Lacan*, book III 1955 - 1956, New York: US W.W Norton & Company, Ink

Kaplan, A. (1964). *The Conduct of Inquiry: Methodology for Behavioral Science*. USA: Chandler Publishing Company

Keith - Lucas, A. (1987). “What else can residential care do? And do well?” *Residential Treatment for Children & Youth*, (4), p. 25-27

Kerlinger, F. (1970). *Foundations of Behavioural Research: Educational and psychological inquiry*, New York: Holt, Rinehart and Winston publications

Kochanska, G., & Aksan, N. (1995). “Mother – child mutually positive affect, the quality of children compliance to request and prohibitions, and maternal control as correlates of early internalization”, *Child Development*, Vol. 66, p. 236 – 254

Liebling, A. (2001). “Whose Side Are We On?: Theory, Practice and Allegiances in Prisons Research”. *British Journal of Criminology*, Vol.41, pp.472-484

Menzies - Lyth I.E. (1985). “The development of the self in children in institutions”, *Journal of Child Psychotherapy*, 11 (2), p. 49 – 64

Moore, T., McArthur, M., Roche, S., Death, J., and Tilbury, C. (2016). *Safe and sound: Exploring the safety of young people in residential care*. Melbourne: Institute of child protection studies, Australian Catholic University. Royal Commission into institutional responses to child sexual abuse, Sydney

Muncie, J. (2004). *Youth and Crime*. 2nd edition. London: SAGE Publications

Patton, M.Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage

Platt, A.M. (1969). *The Child Savers. The Invention of Delinquency*. Chicago: The University of Chicago Press

Spencer, L., Ritchie, J. and O’Connor, W. (2003). “Analysis: Practices, Principles and Processes” στο Ritchie, J. and Lewis, J. (Eds). *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Science Students and Researchers*, Great Britain: Sage Publications, pp. 199-218

Ryan, R., Deci, E., Grolnick, W., La Guardia, J., (2006). *The significance of Autonomy and Autonomy Support in Psychological Development and Psychopathology*. In *Developmental Psychopathology*. (2nd ed., vol.1, pp.795 – 849), Hoboken, NJ: Wiley

Sroufe, L.A. (1979). “The coherence of individual development: Early care, attachment, and subsequent developmental issues”, *American Psychologist*, 34(10), p. 834-841

Tesch, R. (1990). *Qualitative Research: Analysis Types and Software Tools*, Lewes: Falmer Press

The Greek Ombudsman, (2011). *The rights of children living in institutions. Report on a study of the European Network of Ombudspersons for Children (ENOC)*

United Nations, (1989). Convention on the Rights of the Child (UNCRC), Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989

Vorria, P. & Papaligoura, Z. & Dunn, J. & Ijezendoorn, M. & Steele, H. & Kontopoulou, & Sarafidou, Y. (2003). “*Early experiences and attachment relationships of Greek infants raised in residential group care*”, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44 (8), p. 1208 – 1220.

Vorria, P., Rutter, M., Pickles, A., Wolking, S. and Hobsbaum, A. (1998a). *A comparative study of Greek children in long term residential group care and two parent families: Social emotional and behavioural differences*, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 39, p. 225-236

Vorria, P., Rutter, M., Pickles, A., Wolking, S. and Hobsbaum, A. (1998b). *A comparative study of Greek children in long term residential group care and two parent families: Possible mediating mechanisms*, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 39, p. 237-245

White, C., Gibb, J., Graham, B., Thornton, C., Hingley, S. and Mortimer, E. (2015). *Training and developing staff in children's homes Research report*, Uk: Department of Education

